پڕۆژەی تـوێـژیـنـەوەی جـیـهـانـی

دەزگای ئایدیا بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

خاوەنی ئیمتیاز
دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا
ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پڕۆژە

ئەرسەلان حەسەن

بابان ئەنوەر

باوان عومەر

دەزگای ئایدیا
بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

2017

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

www.ideafoundation.co
ideafoun@gmail.com
www.facebook.com/dezgai.idea
07701955044 - 0533220180

ناوی کتێب: لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییەکانی ئێران و هندستان
بابەت: توێژینەوەی سیاسی
نوسەران: یەدوڵڵا دەهقان – مەهدی کازمی
وەرگێڕانی: ماجید خەلیل
دیزاین: ئومێد محەمەد
پێداچوونەوەی: ئاکۆ عەبدولمەجید
هەڵەچن: زریان رەحیم - نیاز کەمال - کەیوان عومەر -
کاوان عەبدولڕەحمان - ژیار عەلائەدین
چاپ: چاپخانەی حەمدی
تیراژ :500دانە
ساڵی چاپ: 2017
نرخ: 1500 دینار
شوێنی چاپ: سلێمانی - کوردستان
نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1816)ی ساڵی 2016 ی پێدراوە

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (154)

تـویـژینـەوەی جـیـهـانـی

لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییەکانی ئێران و هندستان
لە میانی دەرکەوتنی هند وەك هێزێکی هەرێمیی

یەدوڵڵا دەهقان - مەهدی کازمی
وەرگێڕانی: ماجید خەلیل

پێڕست

بەشی یەکەم:

خستەڕوی توانا سەربازییەکانی هند...9

بەشی دووەم:

خستنەڕوی توانا ئابوری و تەکنەلۆژییەکانی هند.................................25

بەشی سێیەم:

خستنەڕوی توانا سیاسی و سەربازییەکانی هند...................................37

بەشی چوارەم:

کاریگەریی هێزی هەرێمی هند بۆ سەر بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی ئێران.......51

بەشی پێنجەم:

فاکتەری کاریگەر لە پەیوەندییەکانی ئێران و هنددا...........................81

پێشەکی

«بە درێژایی چەندەها ساڵ، هیچ کیشوەرێك وەك ئێران، کاریگەریی بەسەر فەرهەنگ و خەڵکی هندەوە جێنەهێشتوە».

جەواهیر لال نەهرۆ

هند، وڵاتی زیاتر لە ملیارێك هاوڵاتی و خاوەن پانتاییەکی جوگرافی زیاتر لە دوو هێندەی ئێران، لە یەك دەیـەدا گەشەی ئابورییەکەی لە زەمینەی تەکنەلۆژیای زانیاریی و ئای تی (نانۆ تەکنەلۆژی و بیۆ تەکنەلۆژی)دا، لە سەروی هەشت لە سەد بووە. هەروەها ئەندامبوونی لە کۆڕی ناوکیدا، حەتمییەتی بوونی بە هێزێکی ناوچەیی باڵا دەردەخــات. هند بەهرەمەندە بە کۆی تایبەتمەندییەکانی هێزی سەربازی و توانای ناوکی و بەرینی جوگرافیی و قەبارەی دانیشتوان. بە لەپێشچاوگرتنی نزیکیی جوگرافی و پێگەی ستراتیژی و جیۆپۆلۆتیکی (ئێران و هند)، ئەوە دەخوێنرێتەوە کە هەردوو وڵات خاوەن بەرژەوەندیگەلێکی هاوبەشی زۆرن لەسەر ئاستی ناوچەکەدا. بەتایبەتی لە بواری وزەدا ئێران وەك وێستگەیەکی دڵنیایی بەکاربردنی وزەی دورمەودای هند لێکدەدرێتەوە. هاوکات لە روانگەی ئێرانیشەوە هندستان لەنێو دنیای فرەجەمسەردا، بە جەمسەرێکی نەیاری تاك جەمسەرگەرای ئەمریکا دەبینێت، هەربۆیە لە چوارچێوەی بەرژەوەندیی نەتەوەیی خۆیدا بایەخ بەم روانینە دەدات. هاوکات هەردوو وڵات لە زەمینەگەلێکی بەرفراواندا، لەوانە لە زەمینەی سەربازی و بەڕێوەچوونی چەند نمایشێکی سەربازی هاوبەش لە چەند ساڵی دوایدا هاوکاریی یەکترییان کردوە. هند لە باشوری ئێران و بەندەری (چا بەهار)یشدا ئامادەییەکی بەرچاو و بەرینی هەیە. هاوکات لە پرسی ئەفغانستانیشدا روانگەکانی دوو وڵات لێکەوە نزیکن، شاهێدی ئەم راستییەش تێچوون و ئەنجامدانی رێگەی (زرنج دلارام)ـە، کە هەردوولا بەرژەوەندیگەلێکی هاوبەشیان لەو

بارەوە هەیە. لەگەڵ ئەمەشدا مشتومڕ و ناکۆکیی لە پەیوەندییەکانی هند و ئێراندا بوونیان هەیە، بۆ نمونە رێککەوتننامەی ناوکیی ناسراو بە 132 لەنێوان هند و ئەمریکادا، هەروەها بەرفراوانبوونی هاوکارییە سەربازییەکانی هند لەگەڵ ئیسرائیل، دەرهاویشتەکانی ئەو ناکۆکییانەن.

لەم رووەوە بە لەپێشچاوگرتنی بایەخی ئەم پرس و بابەتە، لەم پەرتوکەدا هەوڵدراوە بایەخی دەرکەوتنی هند لە نەخشی هێزێکی هەرێمیدا و ئەگەری کاریگەرییەکانی لەسەر بەرژەوەندییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران شوێنبکرێتەوە.

لە ئاکامی ئەم بایەخدانەدا ئەوە دەخوێنرێتەوە، ئەگەرچی هند لەپێناو باڵابوون و شوێنگرتنی هەرێمیی و جیهانی خۆیدا پشکی شێری سیاسەتی دەرەکیی خۆی لەسەر بنەمای رێکخستنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ یاریزانە گرنگەکانی جیهاندا داڕشتۆتەوە، بەڵام بە پشتبەستن بە چەند بەڵگەیەکی جۆراوجۆر، لەوانە وزە، دەتوانین بڵێین: هند ئامادەی فەرامۆشکردنی پەیوەندییەکانی خۆی نییە لە تەك ئێراندا، چونکە بەرفراوانبوونی دەسەڵاتی هەرێمی هندستان دەکەوێتە سەر بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران.

دامـەزراوەی تاران ئومێددەکات بڵاوبوونەوەی ئەم پەرتوکە شوناسێکی باشتر بداتە رەوش و ئەگەری روبەڕوبوونەوەکان لە پەیوەندییەکانی هەردوولادا، هاوکات ببێتە هەنگاوێك بەرەو باڵایی ئاستی پەیوەندییەکانی هەردوولا.

دەزگای فەرهەنگیی زانیاریو توێژینەوە نێونەتەوەییەکان

بەشی یەکەم
خستەڕوی توانا سەربازییەکانی هند

یەکێك لە ئاماژەکانی باڵایی و دەرکەوتنی هند، گەشەکردنی توانای سەربازی ئەم وڵاتەیە. هند خاوەن یەکێك لە گەورەترین سوپاکانی وڵاتانی دونیایە لە روانگەی ژمارەی مرۆیی و دابینکاری سەربازییەوە، لەم ساڵانەی دوایدا بەمەبەستی نوێسازی و کارابونی زیاترەوە هەنگاوگەلێك و هەوڵێکی ئێجگار زۆری داوە. خزمەتی سەربازیی لەم وڵاتەدا بە زۆر نییە و خزمەتی ناچاریی بوونی نییە. سوپای هند خاوەن چوار هێزی سەرەکییە. هێزی زەمینی، هێزی ئاسمانی، هێزی دەریایی، پاسەوانی کەناراوەکان.

هند گەشەکردنی هێزی سەربازی خۆی بە یەکێك لە سەرچاوەکانی هێزی خۆی لێکدەداتەوە. ئێستا خاوەن سێیەمین سوپا و چوارەمین هێزی ئاسمانی و پێنجەمین هێزی دەریایی جیهانە. هاوکات دووەم وڵاتە لەپاش ئەمریکا، کە دەتوانێت وێنەی مانگە دەستکردەکان لە دوری یەك مەترەوە بە توانای لێکهەڵوەشانەوەوە نیشانبدات. هاوکات لە بوجەی بەرگری بە نرخی تێچوونی بازاڕ ئاستی یازدەهەمی هەیە و بە

نزیکەی یەك لەسەر شەشی تواناکانی وزەی جیهان دێتە ئەژمار. ئەمەش بە ڕێککەوتنی وزەی ئەم دواییەی لەگەڵ ئەمریکا، کە بەشێوەیەکی دیفاکتۆ واژۆکرا، بووە ئەندامی کۆڕی وزەی ناوکیی جیهان.

بەگوێرەی راپۆرتی ڕێکخراوی (سیا) کاتێك وڵاتان لەسەر بنەمای هێز و دەسەڵاتی نەتەوەیی ریزبەندیی دەکرێن، کە قورسایی ئەو وڵاتانە لە پێکهاتەی (GDP) تێچووی بەرگری، دانیشتوان و گەشە و تەکنەلۆژیادا ئەژمارکرابێت. هەربۆیە لەم ڕووەوە هند تاوەکو 2015، لەپاش ئەمریکا، یەکێتی ئەوروپا و چین، چوارەمین هێزی دونیا بوو، کە توانای گردبوونەوە و بەرجەستەکردنی تێکڕای پێکهاتەکانی هێزی تێدابوو. لەبەرئەوە ئەم راپۆرتە دەرخەری هێزی باڵا و بەردەوامی هندە لە چوارچێوە و زەمینەی سەربازیدا.

هند بەخێرایی لە ڕەوشی نوێکاری و سەرلەنوێ بونیادنانەوەی کەشتیگەلی دەریایی خۆیدایە، کە ئەم هەوڵانە پەیوەستە بە هێزی ئاسمانی و دەریاییەوە. ئەم رامیارییەی هند نیشاندەری سەربەخۆیی ئەم وڵاتەیە لەبەرامبەر وڵاتانێك کە بەرهەمهێنەری دابینکارییە سەربازییەکانن. لەم ڕووەوە، دەڵهی ڕێککەوتنی لە تەك «ئەمریکا، ڕوسیا، فەرەنسا و سوید»دا واژۆکردوە و بە لەپێشچاوگرتنی دەسەڵاتی خۆی بەسەر زەریـای هند و پێگە ستراتیژییەکەی لە ناوچەکەدا لە ئاستێکدایە، کە سـەرەڕای کەشتیگەلە سەربازییەکانی، بەلایەنی کەمەوە کەشتییەکی زەریابڕ و ژێردەریاییەکی ناوکی بۆ نێو کەشتیگەلی دەریایی خۆی زیادبکات. دیارە خواستەکانی هند بە گەیشتنی بە هێزێکی هەرێمیی دەریایی، کە شیاوی متمانە بێت لە زەریای هندیدا، کە سێیەمین زەریای مەزنی دونیایە، ڕێوشوێنی دیاریکراوی هەیە. ئەم زەریایە کە 80%ی بازرگانی دەرەکـی هند لە ڕێگەیەوە

مسۆگەرکراوە، دیارە خاوەن ژمارەیەك خاڵی ستراتیژی و ڕێگەی گواستنەوەی وزەیە. ئەمەش خاڵێکی لاوازە بۆ سەر ئەم وڵاتە، چونکە ستراتیژی دەریایی هند گەیشتنە بە هێزێکی دەریایی زەریابڕ کە توانای چالاکیی سەربازی لە تەواوی زەریاکەدا هەبێت.

بەدواداچوونی ڕەوتی بەهێزکردنی هێزی سەربازیی هند

هند بە مەبەستی کێشانی وێنای خۆی لە نەخش و ڕۆڵی هێزێکی مەزندا، بەتایبەتی لەپێناو پارێزگاری زیاتری سەربازی لە بەرامبەر دوژمنە دێرینەکەیدا، کە پاکستانە، هاوسەنگڕاگرتنی دەسەڵاتی خۆی لە هێزدایە و دەبێت لە بەرامبەر هێزەکانی تری وەك چین و ئەمریکا هێزەکانی خۆی لە ئاسیای باشور و زەریای ئارامدا زیندو رابگرێت، لەبەرئەوە لەپێناو گەیشتن بە ئەندامێتی هەمیشەیی لە ڕێکخراوی نەتەوەکاندا، هاوکات لەهەوڵدایە ببێتە هێزێکی سەربازیی ناوکیی.

تێچوونە سەربازییەکانی ئەم وڵاتە لەم ساڵانەی دوایدا ئێجگار بەرچاوبووە و هەموو ساڵێك گەشەی زیاتر بەخۆوە دەبینێت. لەبەرئەوە سیاسەتی ئەم وڵاتە خۆی دەبینێتەوە لە زیادکردنی بودجەی سەربازی و نوێکاری و چاکسازیی هێزە سەربازییەکانی، هاوکات کڕینی بەرهەمە سەردەمی و پێشکەوتوەکانی بواری سەربازی لە سیاسەتیدا لەپێشچاوگیراوە.

لەساڵی 2000دا (نیودەلهی) 17697 ملیۆن دۆلاری بۆ کڕینی بواری سەربازی بەکاربردوە، ئەم ڕێژەیە لە ساڵی 2005دا بۆ 22891 ملیۆن دۆلار، و لە ساڵی 2008 بۆ 24714 ملیۆن دۆلار بەرزبوویەوە. ئەمە لەکاتێکدایە کە ئەم تێچوونانە لە 2009دا بۆ 36600 ملیۆن دۆلار زیادیکرد. ئەوە ڕونە کە ئەو ئامارە ئاستێکی باڵا نیشاندەدات، هەڵبەتە لێرەدا ئاماژە بە تێچوونەکانی بواری ناوکی نەکراوە. ناوەندی

تێچوونی سەربازی هند بەگوێرەی بەرهەمهێنانی گەورەی نەتەوەیی لە دە ساڵی رابردودا 2/5 لەسەد بووە. نیودەلهی مەبەستێتی ئەم ئاستە لە ساڵەکانی ئایندەدا بگەیەنێتە 3%، کە دیـارە ئەمەش رێژەیەکی ئێجگار بەرچاوە.

تێکڕای هێزە چەکدارەکانی هند تاوەکو ئێستا 1137000 دەبێت، بەم پێیە هێزە چەکدارەکانی هند لە روی ژمارەوە چوارەم سوپا لەسەر ئاستی جیهان پێکدەهێنن. ئەم وڵاتە لە نێوەندی نەوەدەکاندا، لە هەوڵی بەمۆدێرنکردنی تەواوی سوپادا (ستراتیژی دروستکردنی سوپا 1995 - 2009) ئاڕاستەی پڕچەککردنی سوپای بە نەزمێکی تەکنەلۆژی تەواو بەرنامەڕێژی کرد.

سوپای هند بڕیاریداوە بە مەبەستی گەیشتن بە توانایەکی جەنگی لە کیشوەرەکەیدا، بەتایبەتی توانای هێزێکی بەرجەستە لە مەیدانی روبەڕوبوونەوەدا، بۆ ماوەی پێنج ساڵ، 10 ملیار دۆلار بۆ بواری چاودێری و خۆپڕچەککردنی نوێ دابینبکات.

هاوکات هێزی دەریایی هند سازدراوە بە 170 کەشتی جەنگی لە جۆری جیاواز، کە لەواندا کەشتییەکی هەڵگری فڕۆکە بوونی هەیە. هاوکات لە بەرنامەیدایە کەشتییەکی موشەکهەڵگر لە روسیاوە هاوردەبکات. لەگەڵ ئەوەشدا بۆخۆی لە هەوڵی نەخشەسازی و داهێنانی کەشتی جۆری فڕۆکە هەڵگردایە.

هند بە مەبەستی کۆنتڕۆڵکردنی زەریای هند و بەهێزکردنی توانای چالاکییەکانی لە تەنگەی مالاکا و دەریـای باشوری چین، دروستکردنی چەك و چۆڵی سەربازی لە بنکەی دەریایی کادامبا، کە دەکەوێتە باشوری هندەوە دەستپێکردوە.

هێزی ئاسمانی هند 1500 فڕۆکەی جۆری جیاوازن، کە تیایاندا 850 فڕۆکەی جەنگی و 1400 موشەکی بەرگریی ئاسمانی ئامادەیە.

هاوکات ئەم وڵاتە بە مەبەستی گەیشتن بە (فراوانی ستراتیژیی) خۆی لە ڕەوشی بە سەردەمیکردنی فڕۆکەکانییەتی ئەوە جیا لەوەی خاوەنی جۆری (30MKI)یە، لە میانی خێراترکردنی بەسەردەمیکردنی چەکوچۆڵی، کڕینی چەك و خۆپڕچەککردندا دەرگاکانی خۆی لەبەردەم کەناڵە جیاوازەکانی وڵاتانی پێشکەوتودا خستوەتە سەرپشت. بۆ نمونە لە ساڵی 2005دا 126 فڕۆکەی شەڕکەری نوێی بۆ ئەم مەبەستە کڕیوە، هەر بەو بۆنەیەوە پێشنیار و تەندەری نێونەتەوەیی لە هەمانساڵدا خستەڕو. لەم ساڵانەی دوایشدا لە ڕەوشی بەدواداچوونی کڕینی (MIJ 29)ی روسی و F16 و F 18A ئەمریکایی و Mirage2000ی فەرەنسی و Gripeی سویدیدایە.

هاوکات سنوری 10 ملیار دۆلاری بۆ کڕینی 126 فڕۆکەی جەنگی لە دەرەوە دابینکردوە. کڕینی ئەم فڕۆکە جەنگییانە ئەگەری نوێکاری لە بواری کەشتیگەلی کۆن و فڕۆکە جەنگییەکانیدا فەراهەمدەکات.

(پردایب واسانات نایك) رایگەیاند: گروپی کۆمپانیا روسییەکان MIG لەگەڵ MIG 35، کۆمپانیای بۆینگ لەگەڵ فڕۆکەی super hornt، F A 18، کۆمپانیای لاکهیت مارتین لەگەڵ فڕۆکەی F 16، کۆمپانیای Dassault لەگەڵ فڕۆکەی Rafale، کۆمەڵگەی EADS لەگەڵ فڕۆکەی Euofighter typhoon و کنسرسیومی سویدی SAAB، لەگەڵ فڕۆکەی جەنگی GRIPE تێکڕای ئەمانە لە ڕەوشی تەندەر و موزایەدە دان و بەشدارییانکردوە.

پرسێکی تر ئـەوەیـە، کە هند لە ساڵانی دوایـدا تێچوونە سەربازییەکانی خۆی بەرفراوانکردوە و لەم روەوە لە ئاستێکی باڵادا خۆی دەبینێتەوە. لە خشتەی ئەو وڵاتانەی، کە لە 2015دا زۆرترین تێچوونی سەربازییان هەبووە، خاڵی سەرنجراکێش ئەوەیە هند لە پلەی دەهەمەوە بۆ پلەی نۆهەم بەرزبۆتەوە. خاڵێکی تر ئەوەیە کە

وڵاتی چین لەنێو ئەو پازدە وڵاتەی نێو خشتەکەدا بە کێبەرکێکاری هەرێمی وڵاتی هند دادەنرێت، دەبینین لەنێو خشتەکەدا هند لەپێشەوەی چیندایە.

هند بەمەبەستی بەهێزکردنی هێزی سەربازی خۆی یەکەی پەیجوریی و بەرفراوانکردنی (R&D) لەنێو پیشەسازی سەربازی خۆی دامـەزرانـدوە تا تەکنەلۆژیای سەربازی و بەرهەمەکانی لەناوخۆدا خۆماڵیبکات و ئامانجیشی لەم کارەدا ئەوەیە، هەندێك لە بەرهەمە سەربازییەکانی وڵاتانی پێشکەوتو، کە ئەگەری مۆنتاژ و هەڵبەستنیان هەیە لەناوخۆدا، لەوانە فڕۆکەی جەنگی لەناوخۆی وڵاتدا بەرهەمیانبهێنێت.

هند بە فاکتەری ئـەوەی، کە مەبەستییەتی بەهێزێکی سەربازی مەزن بێتە ئاراوە، بایەخێکی بەرفراوان بە گەشەسەندن و بەدواداچوون و توێژینەوەی زانستی دەدات. لەم بارەوە کۆمەڵگەی زانستی و توێژینەوەی بەرفراوانی دەستداوەتێ کە لەم بارەیەوە مەگەر تەنها ئەمریکا و ژاپۆن و روسیە لەو هەوڵەی هند باڵاتر بن. لەگەڵ ئەوەیشدا لەگەڵ روسیادا رێکەوتننامەی جۆراوجۆری بەمەبەستی کڕین واژۆکـردوە، کە خۆیان لە بواری جۆراوجۆری چەکی پێشکەوتودا دەبیننەوە.

ئەمڕۆ دەوڵەتی هند رەسەنترین پارێزەری توێژینەوە زانستی و پیشەسازییەکانە لە تەواوی بوارەکاندا. چالاکییەکانی پەیوەست بە (توێژینەوە و پەرەسەندن) بە نزیکەی 300 بنکەی دەوڵەتییە و تەواوی ئاژانسە سەربەخۆکانی لە رەوشی کارکردن و چالاکیدان. ئەم بەشانە 47 ئاژانسن لەژێر چاودێریی (رێکخراوی پەرەسەندن و توێژینەوەی بەرگری)دان. هاوکات شەش بەش هەن، کە لە ژێر چاودێری وەزارەتـی وزەدان و نۆ بەشیش لەژێر چاودێری گەردوناسیدا بەڕێوەدەچن.

ڕێکخراوی توێژینەوە و پێشکەوتنی بەرگریی هند، لە سەرەتای دامەزراندنییەوە 1985 تاوەکو ئێستا، جۆرەها سیستمی چەك و چۆڵی داهێناوە، هاوکات لە بەرهەمە ناوخۆییەکانیدا لە کەشتییەوە بیگرە تاوەکو چەکی تاکەکەسیی بەرهەمهێناون. ئەم ڕێکخراوە هێزی کاری نزیکەی 25000 کەسیی کە تێیدا 6000 کەسی پسپۆڕ و ئەندازیار و 10000 کەسی هونەریی لەبەردەستیدایە.

ئـەم وڵاتـە لەهەمانکاتدا لێهاتویی چەکەکانی خـۆی و ڕەوشـی ڕوبەڕوبوونەوەکانی خۆی لە جەنگە ئەلکترۆنییەکان و توێژینەوەکاندا لە ڕێگەی توێژینەوە و گەشەکردنی زیاتردا دەهێنێتە گۆڕێ.

هەروەها لەبارەی دروستکردنی هاوبەشی موشەکەکانی کرۆز بەشێوەیەکی ئاڵۆز لەگەڵ ڕوسیادا گەیشتوەتە ڕێککەوتن و هەردوو وڵات لە هەوڵی شێوە فڕۆکەیەکی ناوبراو بە نەوەی پێنجەمن، هاوکات هند بڕیاریداوە لەپێناو گەشەسەندنی سیستمی دژە موشەکیی جێگیر لەگەڵ ئیسرائیلدا هاوکاریی یەکتریی بکەن.

بەدواداچوونی توانا ناوکییەکانی هند

وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە سەرۆکایەتی بیل کلینتۆن، چەندینجار وڵاتی هندی بە هۆکاری تاقیکردنەوە ناوکییەکانی دوچاری گەمارۆی ئابوری و سەربازی کردوەتەوە. بەمشێوەیەش ئەم وڵاتە توانیوییەتی بە تاقیکردنەوە و تێستە ناوکییەکانی خۆی لە ساڵی 1998ـەوە بێتە نێو کۆڕی ناوکی جیهانییەوە. بە بەرەوپێشچوونی توانا هەرێمی و نێونەتەوەییەکانی هند و ڕوداوی یازدەی سێپتەمبەر، کە بووە هۆکاری ڕاگەیاندنی جەنگی ئەمریکا لەبەرامبەر تێرۆریزم. لەم کاتەدا نیودەلهیش ڕەزامەندی خۆی بە پەیوەستبوونی وڵاتەکەی بە بەرەی ئەمریکاوە دژ بە تیرۆریزم دوپاتکردەوە. هەربۆیە ئەمریکاش

ڕوگیربوو تاوەکو گەمارۆکانی وڵاتەکەی بەسەر هندەوە هەڵبگرێت و پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەو وڵاتەدا بەرەوپێشببرێت. هاوکات لە 2005دا ڕێککەوتننامەی ناوکی ئاشتیخوازانە و مەدەنی هند لەگەڵ ئەمریکادا، شوێنی ئەو وڵاتەی لەسەر ئاستی هەرێمی و نێونەتەوەی بەرز ڕاگرت.

دیـارە ڕەوتـی پـڕۆژە ناوکییەکەی هند هـەوراز و نشێوێکی زۆری بەخۆوە دیتوە، لەراستیدا ئەم وڵاتە لەسەرەتاوە خوازیاری دەستڕاگەیشتن نەبوو بە بۆمبی ناوکی. تەنانەت مەهاتما غاندی ڕێبەری هندیش دەستڕاگەیشتنی وڵاتەکەی بە بۆمبی ناوکی بەکارێکی بێـزراو لەقەڵەمدەدا. بـەڵام ئـەوەی کە فاکتەری مەبەستداری هند بوو بەرەو ئەو پڕۆژەیە، بریتیبوو لە گۆڕانکارییە هەرێمییەکانی ناوچەکە و نەیارێتی پاکستان و چین و جەنگی ئەوان لە دەیەکانی شەست و حەفتاکاندا، هاوکات بەدەستهێنان و دەستکەوتی دیار و لەخۆبایی نەتەوەیی بوو.

وتەبێژی پارتی «بەهاراتا جاناتا» BJP لە ساڵی 1993دا گوتی: نامانەوێت لە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی باج بستێنین، چەکی ناوکی هێز و بەها بە ئێمە دەبەخشێت، کاتێك هندییەکان بۆمبی ناوکییان هەبێت، بێ پێچ و پەنا و بە سانایی دەدوێن.

هندستان 1947 بە سەربەخۆیی گەیشتوە، بەخێرایش بە بەرەی (جوڵانەوەی جیهانی بۆ داماڵینی چەکی ناوەندی) پەیوەست بوو. لە سێپتەمبەری هەمانساڵدا (مهانداس کارامچاند گاندی) ڕێبەری بەرجەستەی سیاسی و ڕۆحی هند لە ڕۆژنامەی هاریجاندا نوسی: دەستڕاگەیشتن بە بۆمبی ئەتۆمی لەپێناو وێرانکاری زیاتر و ترسناکترین خراپ بەکارهێنانی زانست و زانیاری دەزانم. هند یەکەم وڵات بوو کە ساڵی 1954 پێداگریی لە کۆتایهێنان بە هەر جۆرە تاقیکردنەوەیەکی ناوکی کردەوە، هاوکات لەساڵی 1965دا

قەدەغەی جیاکاری و ڕێگرتن لە بەرەوپێشچوونی چەکی ناوکی کرد، هاوکات لەساڵی 1978دا پەیمانی نێونەتەوەیی بۆ ڕێگریکردن لە هەڕەشە و کەڵکوەرگرتن لە چەکی ناوکی پێشنیارکرد و لە ساڵی 1982دا خوازیاری نەهێشتنی چەکی ناوکیی بوو. بەم واتایە هند یەکێك بوو لەو وڵاتانەی، کە بە تەواوەتی پەیجوری وشککردنی سەرچاوەکانی چەکی ناوکی بوو، لەبارەی پرسی داماڵینی چەکی ناوکییەوە لە ساڵی 1988دا هند پێشنیازیکرد بۆ کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی کە بەتەواوی پێویستە چەکە کۆمەڵکوژەکان رابگیرێن. ئەوەی کە فاکتەری گۆڕانکاریی بوو لە بۆچوونی پایە بڵندەکانی هندا دەربارەی بوونی چەکی ناوکیی بریتیبوو لەو رەوشە بەرچاوەی، کە لە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیدا دەگوزەرا، لەراستیدا بەرپرسانی هند بەتایبەتی پاش کۆچی گاندی لەو راستییە تێگەیشتن، کە پێگەی ناجێگیریی ئەوان بەتایبەتی لە باشوری ئاسیادا، پێویستی ئەوان بە دەستڕاگەیشتن بە چەکی ناوکی پێویست دەکات.

ئەوە لەکاتێکدا بوو، کە هند لە دەستپێکی دەیەی پەنجاکاندا تەنها پەیگیریی بۆ چەکی ناوکیی ئاشتیخوازانە دەکرد، لە ناوەندی دەیەی شەستەکاندا چاوپیاخشانەوەی بە تەواوی ئەو بێزاری و نەفرەتانەدا کرد، کە لە بەرامبەر چەکە کۆکوژییەکان و چەکی ناوەندی هەیبوو، بەتایبەت لە رەوشی ناجێگیر و نائارامی ناوچەکەدا، چونکە پاکستان و چین دوو دوژمنی هەرێمی ئەم وڵاتەن. هند و پاکستان لەنێوان ساڵانی 1947 و 1948دا، هەروەها لەسەر هەرێمی کشمیر لە ساڵی 1965، جەنگی لەگەڵ ئەو هەرێمەدا دەستپێکردبوو. جەنگی سێیەم ساڵی 1971 بەهۆی پاکستانی رۆژهەڵاتەوە رویدا و بووە فاکتەری دروستبوونی وڵاتی بەنگلادیش. هاوکات لەگەڵ چینی کۆمۆنیستیشدا دەردیسەری بۆ دروستبوو. شکستی هندیش لەبەرامبەر چیندا ساڵی 1962 بەهۆی ململانێ سنورییەکانەوە، ململانێ و ئاڵۆزی نێوان ئەو دوو وڵاتەی دوو

هێندە کردەوە. دوو ساڵ دوای جەنگی 1962، چین تاقیکردنەوەی ناوکی ئەنجامدا، لەم ڕووەوە پرسیارگەلێك هات بە مێشکی سیاسەتمەدارانی هندا، ئایا سیاسەتی ناوکی هند و قەدەغەکارییەکانی کارێکی عەقڵانەیە؟ چین لە ساڵی 1972دا تاقیکردنەوەی جۆرە موشەکێکی پێشکەوتوی زەمینبڕی ئەنجامدا، ئەم بابەتە دیسان بابەتی چەکی ناوکی لەنێو سیاسەتمەدارانی هنددا نوێکردەوە، ئیدی خواستی نەتەوەگەراکانی هند، کە داکۆکیان لە چەکی ناوکی دەکرد، زیاتر زیادیکرد و پێگەیان بەهێزتر بوو. لێرەوە بڕیاری هند بۆ تەواوکردنی خولی سوتەمەنی ناوکی، ڕێگەیدا بە وڵات تا توانا هونەرییەکانی بۆ دروستکردنی چەکی ناوکیی لە کاتێکدا کە پێگەی جیۆپۆلۆتیکی ناوچەکە گۆڕانکاریی تێکەوتبوو هاتەئاراوە. دواتر لە نۆڤەمبەری 1964 (لعل بەهادر شستری) ڕێگەیدا تا کارگەلێکی هونەری و زانستی پەیوەست بە تەقینەوەی ناوکی بەشێوەیەکی پەنهانی بۆ مەبەستی ئاشتیخوازی ئەنجامبدەن. لێرەوە یەکەمین ئەزمونی ناوکیی هند لە 18ی مەی 1976دا ئەنجامدرا و دەوڵەتیش ئەم تاقیکردنەوەیەی بە (تەقینەوەی ناوکیی ئاشتیخوازیی) ناوبرد. شیکردنەوەی کارناسان لەم بارەیەوە توانای هندی بۆ بەرهەمهێنانی چەکی ناوکیی سەلماند.

هاتنە سەرکاری پارتی نەتەوەگەرای «بەهاراتا جاناتا» و «ئیندیرا گاندی»ی کچی مەهاتما گاندی لە دەیـەی هەشتاکاندا، ڕەوشی دەستڕاگەیشتن بە چەکە ناوکییەکان خێراتر چووە پێشەوە. لەڕاستیدا ئەم پارتە زیاتر لە پارتەکانی تری هندستان، پێداگریی لەسەر بوونی چەکی ناوکیی دەکردەوە. بڕیار لەسەر بەرهەمهێنانی بۆمبی ناوکی کاتێك درا کە ئەم پارتە لە دەسەڵاتدا بوو. لە مانگی پێنجی 1994 ئەم وڵاتە توانای بەرهەمهێنانی چەکی ناوکی بۆ سودی فڕۆکە جەنگییەکان بەدەستهێنا. لە ساڵی 1996دا خوێندکارانی زانستی ناوکیی هند لە بەرهەمهێنانی کڵاوەی ئەتۆمیدا سەرکەوتوبوون. ئیدی سوپا دەیتوانی

ئەو کڵاوانە بە روی موشەکی بالیستیکییەوە بچەسپێنێت.

لە تەواوی ئەو ساڵانەدا پارتی BJP لەسەر کورسی دەسەڵات بوو. پاڵنەرێکی تر کە فاکتەری ئەوە بوو هند روبکاتە بەدەستهێنانی چەکی ئەتۆمیی. بریتیبوو لەو فاکتەرەی کە ژیان لە هاوسێیەتیکردن لەگەڵ پاکستاندا ئەوەی دەخواست. لە ساڵی 1996 رێبەری پارتی BJP «ئاتل بیهاری واجبایی» سوێندی خوارد کە لەسەر ئەژماری بەرژەوەندی باڵای هند هیچ سازشێك نەکات. ئەو وتی: نامەوێت لەبەرئەوەی کە هند خاوەنی چەکی ئەتۆمی نییە، ئیدی روبەڕوی هەڕەشەی چین و پاکستان بێتەوە.

ئەمە وتـەی حزبی واجپایی بـوو، کە رێگەیدا تا دوو قۆناغ تاقیکردنەوەی ناوکیی لە مەی 1998دا ئەنجامبدرێت.

وڵاتـە یەکگرتوەکانی ئەمریکا پاش تاقیکردنەوەی ئەتۆمی هند لە ساڵی 1998 ئەم وڵاتەی خستە نێو گەمارۆیەکی ئابوری نێونەتەوەییەوە. ئەم گەمارۆیە بە هاتنە سەرکاری حکومەتەکەی بۆش هەڵگیرا و سیاسەتی گەمارۆی سەر هند نەما. ئەمریکا سیاسەتەکانی خۆی لەهەمبەر هنددا بەمشێوە نوێیە ئاڕاستە دەکـرد. یەکەم: لەبەرئەوەی ئابوری هند لە ئابوریە گەورەکانی ئاسیا و جیهان بوو، لابردنی هند لە نەزمی ئابوریدا هەروا سانا نەبوو. دووەم: بە بەستنی پەیماننامەیەکی ناوکی لەگەڵ دەلهیدا، دەکرا بەرنامەی ناوکیی تا رادەیەك کۆنترۆڵبکرێت و بەرنامەکە لە جیهاندا بۆ داماڵینی چەکی ناوکی بخرێتە بـواری جێبەجێکردنەوەوە. سێیەم: بوونی هند و دانوستان لەتەکیدا مایەی وەستاندنی هێزە گەورەکەی تری ئاسیا بوو، واتە چین.

سیاسەتی دەرەکی ئەمریکا لەبەرامبەر هندستاندا پەیجوریی لە دوو ئامانج دەکرد، یەکەم لەبەرئەوەی واشنتۆن لە خەمی دروستبوونی هاوپەیمانییەکی بەرفراوان بوو تا هاوسەنگی هەم لەبەرامبەر چیندا

رابگرێت، هەمیش لایەنەکانی بەرامبەر تێرۆریزم زۆرتر بن. دووەمیش بەهێزکردنی رژێمێك، کە خواستی بەرفراوانبوونی رێگرییەکانی هەبێت لەبەردەم چەکە ناوکییەکاندا، لەبەرئەوە دەوڵەتەمەداریی بۆش رێکەوتنێکی دوو لایەنەی لەگەڵ هندا هێنایە ئارا، کە دەربارەی هاوکاریی ناوکیی ئاشتیخوازیی بوون، ئەمەیش لە ئۆکتۆبەری 2008دا خرایەرو، تاوەکو بتوانێت هەردوو ئامانجەکەی خۆی بپێکێت.

لەبەرئەوە رێککەوتنی ناوکی هند و ئەمریکا، پڕۆژە ئەتۆمییەکەی هندی بە فەرمی ناساند و پێگەی هندیشی لە مەیدانی هەرێمی و نێونەتەوەیدا سەنگینتر کرد.

واژۆی پڕۆژەی ناوکیی و مەدەنییانەی هند و ئەمریکا، کە هندی بە کۆڕی ناوکیی جیهانەوە پەیوەستکرد، مانای بایەخدان بوو بە هێزێکی مەزن، کە تا دوێنێ هیچ پەیوەندییەکی دۆستانەی لەگەڵ ئەمریکادا نەبوو. لە بەیاننامەی کۆمیتەی پەیوەندییە دەرەکییەکانی سەنادی ئەمریکادا، خاتو رایسی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا، هندی وەك هێزێکی هەرێمی و جیهانی دەرکەوتە ناساند، کە دەتوانێت پارێزەری ئارامی ئاسیا بێت، لەکاتێکدا ناوچەکە رو لە گۆڕان و نائارامییە. رێککەوتنی ناوکی هند و ئەمریکا ناسراو بە رێککەوتنی 126، لە 18ی حوزەیرانی 2005دا لەنێوان «مان موهان سینگ» سـەرۆك وەزیرانی هند و «جـۆرج واکر بۆش» سەرۆك کۆماری پێشوی ئەمریکا واژۆکرا. بە گوێرەی ئەم رێککەوتننامەیە، هند راسپێردرا تا بەرنامەی سەربازی ناوکی خۆی لە بەرنامەی ئاشتیخوازییەوە جیابکاتەوە و تەواوی دابینکاری و ئامادەکارییە ئاشتیخوازییە ناوکییەکانی لەژێر چاودێری ئاژانسی وزەی ئەتۆمی IAEA بڕیار لێبدات. لەبەرامبەردا ئەمریکا بەڵێندەدات هاوکاری تەواو و هەمەلایەنە لە بواری وزەی ئاشتیخوازانەی ناوکی لەگەڵ هندا ئەنجامبدات.

هەربۆیە گرێبەستی هند و ئەمریکا لە بواری ئەتۆمیدا بووە مایەی ئـەوەی، کە هند تـەواوی توانای ئەتۆمی خۆی لە بواری ئاشتیدا بخاتەڕو، ئەوەیش لەژێر چاودێری هەمیشەیی ئاژانسی نێونەتەوەیی وزەی ناوکیدا بوو، هاوکات هاوکاریی بەرینی لەگەڵ ئەم دەزگایەدا دەستدابوویە، دیارە ئەم رێککەوتنانە بەدەربوون لە گواستنەوەی دابینکاریی تەکنەلۆژی (هەستیار). ئەمریکا هەمیشە بانگەشەی ئەوەی دەکرد، کە بە فەرمی ناساندنی وزەی ناوکیی هند خاوەنی هەوڵ و ماندوبوونێکی فرەبوو. پاش هێرشەکانی یازدەی سێپتەمبەری 2001، واشنتۆن رێگەیەکی نوێی لە رامیارییەکانیدا لە باشوری ئاسیادا هەڵبژارد. حکومەتەکەی بۆش بۆ نەیارییەتی تێرۆریزم وابەستەبوو بە پاکستانەوە. پاش ئەویش وابەستە بوو بە نیودەلهییەوە و لە هاوینی 2005دا هندی وەك پێگەیەکی کیشوەریی ئەتۆمیی بە فەرمیی ناساند. بەمشێوەیە واشینتۆن داوای لە هند کرد تا بێتە ریزی براوەکانی جەنگی جیهانی دووەمەوە و لە ریزی ئەو وڵاتانەدا بێت کە خاوەن یاسای چەکە ئەتۆمییەکانن، لەوانە چین، فەڕەنسا، روسیا، ئەمریکا و بەریتانیا. ئەمریکا رێککەوتنە ناوکییەکانی خۆی لەگەڵ هند بەناوی (بەشداریی ستراتیژیی) دەناساند و بانگەشەی ئەوەی دەکرد، کە بەرنامە ناوکییەکەی هند تا رادەیەك لەژێر چاودێری ئاژانسی ناوکییدا خۆی دەبینێتەوە. بەمجۆرە هندی کردە وڵاتێکی بەرپرس لە حەوزەی ئەتۆمیدا، کە ناردنەدەرەوە و گواستنەوەی تەکنەلۆژیی هەستیاری ئەتۆمیی هند دەبێت لە چوارچێوەی رێککەوتنەکانی 123ی دیاریکراودا کۆنترۆڵبکرێت.

زۆرێك لە پسپۆڕانی بواری ناوکیی باوەڕیان وایە کە رێککەوتنی ناوکیی هند و ئەمریکا زیاتر بە بەرژەوەندیی هنددا شکایەوە تاوەکو لە بەرژەوەندیی ئەمریکادا بێت. چونکە توانی لە ماوەی سێ دەیەی

گەمارۆکانی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانیدا درێژە بە بەرنامەکەی بدات، لەژێر زەبری گەمارۆکاندا بێتە دەرەوە و ببێتە هێزێکی هەرێمی و نێونەتەوەیی سەنگین. لە ساڵی 1964 دا کاتێك هند یەکەمین بۆمبی ئەتۆمی خۆی تاقیکردەوە، ئەوەی نیشاندا کە دەتوانێت بە گواستنەوەی تەکنەلۆژیی بە مەبەستی ئامانجە ئاشتیخوازییەکان، درێژە بە خۆپڕچەککردنە ناوکییەکانی بدات. لە ئاکامدا ئەمریکا بۆ ماوەی 25 ساڵ هندی دابڕاند و دوریخستەوە لە هەوڵەکانی بۆ ئەوەی وەك وڵاتانی دیکە پێشبکەوێت و هاوکات هەوڵیشیدەدا وڵاتانی تریش لەبارەی پەراوێزخستنی هندەوە ملپێبدات. بەڵام لەساڵی 2000دا بڕوای لا دروستبوو، کە هاوکاریی ستراتیژیی لەگەڵ هنددا لە بوارەکانی فەزا و تەکنەلۆژیای مانگی دەستکرد و موشەکە بەرگرییەکاندا ئاتاجێکی بەجێیە. هندیش ئامادەیی دەربڕیی تا لە بواری تەکنەلۆژی لەگەڵ ئەمریکادا ببێتە کڕیارێکی کارا، هاوکات لەو بوارەدا توانی کایەکانی پەیوەست بە یۆرانیۆم و پلۆتۆنیۆم و دروستکردنی بۆمبی ئەتۆمیی بە تەواوی برەو پێبدات. هاوکات توانی سوتەمەنی پێویست بۆ بنکە ئەتۆمیەکانی خۆی هاوردەبکات. واشنتۆن بەڵێنیدا کە قەدەغەکاری و گەمارۆکانی پەیوەست بە گواستنەوەی تەکنەلۆژیی مەدەنیی ناوکیی کۆتاییپێبهێنێت و بڕیاریشیدا، کە ئەم وڵاتە ناچاربکات تا لەپێناو پێشهاتە نێونەتەوەییەکانی وزەی ئەتۆمیدا تەنها بۆ دامەزراوە ئەتۆمییە ناسەربازییەکان کەڵك وەربگرێت. هند لە ئێستادا رێگەی پێدراوە یۆرانیۆم هاوردەی وڵات بکات، کە نەبوونی یۆرانیۆم ساڵەها بوو ببووە مایەی دواخستنی پرۆژە ئەتۆمییەکەی هند. رێککەوتنی ناوکی نێوان هند و ئەمریکا بەجۆرێك رێکخراوە، کە 14 وێستگەی کارەبا لە 22 وێستگەی هندیدا لەژێر چاودێریی رێوشوێنە ئاسایشییەکانی ئاژانسی وزەی ئەتۆمیدا دەبن. بەمپێیە ئەم ئاژانسە تەنها بەشێك لە کردە ئەتۆمییەکانی هند دەخاتە ژێر چاودێرییەوە و بواردەکاتەوە بۆ ئەو

وڵاتە تا بەشێوەی شاراوە درێژە بە کردە ئەتۆمییە سەربازییەکانی خۆی بدات، هەربۆیە بەگوێرەی ئەم پاساوە و پاساوگەلی تریش نەیاران و بەرهەڵستکارانی بەرنامەی ناوکی هند کەمنین.

رێککەوتنی دوولایەنەی هند و ئەمریکا، کە دەربارەی هاوکاریی وزەی ناوکی ئاشتیخوازانەیە لە ساڵی 2007دا خۆی لە پێنج مەرجی سەرەکیدا بینییەوە:

یەکەم: پێویستە هند بوار بە پشکنەرانی ئاژانسی وزەی ناوکی بدات تا بتوانن وێستگە ئەتۆمییەکانی ئەو وڵاتە بپشکنن. هند پێویستە لە کۆی 22 وێستگە، 14 وێستگەیان بخاتە دەست چاودێرانەوەو بۆماوەی 20 ساڵی ئایندەیش پێویستە نەوەد لە سەدی وێستگەکان لەژێر چاودێریدابن.

دووەم: پێویستە هند رێککەوتنی خۆی لەگەڵ کۆتایهاتنی تاقیکردنەوە ئەتۆمییەکاندا رابگەیەنێت، واتــە هەرکات تاقیکردنەوەی ئەنجامدا پێویستە رایبگەیەنێت. کۆمپانیاکانی ئەمریکایش لەسەریانە تەواوی سوتەمەنی وێستگەکان دابینبکەن.

سێیەم: پێویستە هند خەزێنە ئەتۆمییەکانی خۆی بەهێزبکات.

چوارەم: پێویستە هند لەبەرەی ئەو وڵاتانە بێت کە پێشگیریی لە بڵاوبوونەوەی چەکی ئەتۆمی دەکەن.

پێنجەم: پێویستە کۆمپانیاکانی هند هەوڵبدەن بەرهەمهێنانی سوتەمەنی و دابینکردن و دروستکردنی وێستگەکان لە ئەستۆی خۆیاندا بێت.

هند بە رێککەوتنی ئەتۆمی 123 لەگەڵ وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکادا، سودێکی زۆری بەرکەوت، گرنگترین بەرژەوەندی هند لەم کارەدا بریتیبوو لە هەڵگرتنی گەمارۆکانی و ناساندنی بوو وەك وڵاتێکی خاوەن پرۆژەی ئەتۆمیی لە هەمانکاتدا بە پرس و لێپرساو

لە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیدا. هاوکات بواردان بۆ دەستڕاگەیشتنی هند بە تەکنەلۆژیای نوێ و سوتەمەنی ناوکی و گەیشتنی بە پێگەی نێونەتەوەیی و هەرێمیی بایەخێکی گرنگی هەبوو. بە گشتی دەتوانین ئەم رێککەوتننامە بە فاکتەری بەهێزی و کاریگەریی هند دابنێین لەسەر ئاستی هەرێمەکەدا. هندییەکان بە رەوشێکی بەهێز هۆشیان بەلای پڕۆژەکەیانەوە چوو، ئەوان شوێنی خۆیان بە گوێرەی وڵاتانی ناوچەکە و جیهان بە مەترسیی دەزانن، هەربۆیە لەبەرامبەر ئەو مەترسییەدا لە روانگەی هێزی ئاسمانی و زەمینی و هەواییەوە ئامادەکارییان کردوە بۆ پاراستنی پڕۆژەکەیان لە هەر ئەگەرێکی نەخوازراو.

ئەم وڵاتە لە مانگی پێنجی 1998دا تاقیکردنەوەی ئەتۆمی ئەنجامداوە و رەوشی خۆی لە پێگەی وڵاتێکی خاوەن ئەتۆمدا بینیوەتەوە، کە دەتوانێت کڵاوەی موشەکیی ئەتۆمی بەرهەمبهێنێت و لەم روەوە هەموو وردەکارییەکی بۆ بـرەودان بە پڕۆژەکەی گرتوەتەبەر و بەوردی رێوشوێنی پارێزگاری لە پڕۆژەکەی گیراوەتەبەر.

بەشی دووەم

خستنەڕوی توانا ئابوری و تەکنەلۆژییەکانی هند

بەرەوپێشچوونی ئابوری هند لە ساڵانی دوایدا، بەشێوەیەکی بەرچاو تێبینیدەکرا. دوو دەیە پێشتر، گەشەی ئابوری هند ساڵانە لە سنوری 5%دا بـوو. بـەڵام بە دەستپێکی سـەدەی بیستویەك بەشێوەیەکی نێوەندیی گەشەی ئابوری ساڵانەی هند گەیشتە 7%. تەنانەت لە ساڵی 2003 و 2004دا گەیشتە 8%. لەئێستادا هند لەپاش چین دووەمین وڵاتە لە ئاستی جیهاندا، کە لە ڕەوشی خێرای گەشەی ئابوریدایە. بەرپرسانی دەوڵەتی هند لەو باوەڕەدان ئەگەر قەیرانی ئابوری لە جیهاندا روینەدایە، گەشەی ئابوری وڵاتەکەیان دوو بەرابەر دەبوویەوە. بەمپێیە، هند یەکێکە لەو وڵاتانەی کە بە دەستپێکردنی قەیرانی ئابوری جیهان لە 2008دا، کەمترین زیانی بەرکەوت. گەشەی ئابوری ئەم وڵاتە لە ساڵانی 2007 تا 2010 بە 6% خەمڵێنراوە، کە لە ئاستی وڵاتانی جیهاندا زۆرترین بووە. ئەم بابەتە کاتێك بایەخی

دووبەرابەر پەیدادەکات، کە بزانین گەشەی ئەمریکا و وڵاتانی یۆرۆ لەو قۆناغەدا بە بەراورد بە هند 2% یان 1% بووە. لە وەختی قەیرانی ئابوری جیهانیدا، تەنانەت هند کەمتر لە وڵاتی چین زیانی پێگەیشت. راپۆرتی سەرمایەداریی جیهانیی کۆنفرانسی بازرگانیی و گەشەکردنی رێکخراوی نەتەوەکان لە ساڵی 2005دا، هند لەپاش وڵاتی چین بە دووەم وڵاتی کەمەندکێشکردنی سەرمایەگوزاری دەناسێنێت و ئەم وڵاتە هەنوکەش لەو پێگەیەدا ماوەتەوە. دەوڵەتی هند لەم ساڵانەی دوایدا دەستی داوەتە گەشەیەکی بەردەوامیی چاکسازییە ئابورییەکان و هەلومەرجی سەرمایەگوزاریی دەرەکیی بەتەواوی رەخساندوە و چەندەها کۆمپانیای دەرەکیی لە وڵاتەکەیدا شوێنکردۆتەوە.

بەدواداچوونی تایبەتمەندییە ئابورییەکانی هند

توانا ئابورییەکانی هند رۆژ لەدوای رۆژ لە رەوشی بوژانەوە و گەشەکردندایە. گەشەی خێرای ئابوری بە رێژەی 7% لە میانی چەند ساڵی رابردودا، و هاوکات سیاسەتە ئابورییە جێگیرەکان و ئەندامێتی هند لە یەکێتییە ئابورییەکانی ناوچەکەدا، وەك یەکێتی (سارك)، یەکێتی هاوکارییە ناوچەییەکانی وڵاتانی کەناری زەریای هندیی، رێکخراوی هاوکارییەکانی شەنگەهای و رێکخراوەکانی ئابوری جیهانی وەك کۆمەڵەی بیست. هەموو ئەوانە فاکتەرێك بوون تا هند گەشەیەکی ئابوری ئەوتۆ بەدەستبهێنێت. دەوڵەتمەدارانی ئەم وڵاتە بە باشی دەزانن، یەکێك لە تایبەتمەندییە گەورەکانی دەسەڵات لە هەرێمەکەدا بریتییە لە بوونی ئابورییەکی زیندو، لەگەڵ تواناى راکێشانی سەرمایەگوزاریی دەرەکیی بۆ ناو وڵات و ئاسانکاریکردن لە هەلومەرجی سەرمایەگوزاریدا و سڕینەوەی یاساکانی پەیوەست بە

ڕۆتیناتی دەوڵەتییەوە. هاوکات بەهێزکردنی بەشەکانی پەیوەست بە نوێسازی لە پیشەسازیی ناوخۆیی و دەستڕاگەیشتن بە تەکنەلۆژیای نوێ و پێشکەوتو، هەموو ئەمانە بریتین لە هۆکارگەلێکی تەواو بۆ گەشەی ئابوری هند و باڵادەستبوونی. لەم ڕووەوە تەنانەت دەستاودەستکردنی هێز لەنێوان پارتە سیاسییەکانی ئەو وڵاتەدا، سیاسەتە ئابورییەکان و نەزمی دارایی ئەو وڵاتەی دوچاری گۆڕان نەکردوە و جێگیرییەکی باش وڵاتی بەهرەمەند کردوە. هند بە تێپەڕبوونی یەك خولی گەشەی ئابوری لە نەوەدەکاندا هاتە نێو بەرنامەیەکی مامناوەندی گەشەی ئابورییەوە، کە لێرەوە بە کاوەخۆ پێشکەوت. بەجۆرێك گەشەی ساڵانە 5.5% بوو لە هەشتاکاندا، بەڵام لە نەوەدەکاندا بەرێژەی 1،6% بەرەوپێشەوە چوو. گەشەی ئابوری ئەم وڵاتە بە چوونە نێو سەدەی بیستویەك بەشێوەیەکی بەرچاو بەدیارکەوت. ئەم هاوکێشەیە لە ساڵانی 2003-2004 و 2004-2005 بەشێوەیەکی ڕێکوپێك بە 7%، 8% بۆ نیوەی یەکەمی ساڵەکانی 2005-2006 بەرزبوویەوە. هەموو ئەو بەرەوپێشچوونە نیشانەی ئەوەیە، کە هند بە خولێکی ئێجگار گەشەکردودا دەڕوات و ئێستا دووەمین وڵاتی سەر ئاستی جیهانە، کە خاوەن گەشەیەکی ئابوری خێرایە.

بە وتەی بەشێك لە بەرپرسانی هندیی، گەشەی ئابوری هند تا ساڵانێکی ئایندەش بـەردەوام دەبێت. دیارە ئەولەویەتی هند پێش ئـەوەی جیۆپۆلۆتیك بێت، بریتییە لە جوگرافیای ئابوری. لەم سۆنگەیەشەوە ناکۆکییە سنورییەکانی خۆی لە تەك هاوسێ ڕۆژهەڵاتییەکەی، کە چینە، خستوەتە پەرێزی کارەکانییەوە و تەنها لە دوی گەشە و پەرەسەندنی ئابوریدایە. لە ڕوانگەی ئەم وڵاتەوە بۆ گەیشتن بە هێزی هەرێمی لە باشوری ئاسیادا، گەشەی جێگیر و

بەشداری بەرفراوانی ئابوری، لەگەڵ وڵاتانی ناوچە و تەنانەت، لەگەڵ نەیارە هەرێمییەکانی وەك چینیش، پێویستییەکی هەنوکەییە.

گرنگترین فاکتەری گەشەی ئابوری هند بریتییە لە چاکسازیی ئابوری و رەوەنـدی تایبەتمەندێتی پیشەسازیی و دەزگـا و پڕۆژە حکومییەکانی وەك فرۆکەخانە و هتدن، هەموو ئەوانە هندیان بردۆتە ئاستێك کە پشکێکی کارای لە بازرگانیی جیهانیدا هەبێت. یەکێکی تر لە هۆکارە گرنگەکان بریتییە لە هەڵگرتنی گەمارۆ ئابورییەکانی سەر هند لەلایەن ئەمریکاوە لە 2001دا. گەشەی ئابوری هند هاوشان بوو لەگەڵ بەرهەمهێنانی بەرچاوی بواری پیشەسازی لە ئابوری جیهانیدا. لە راستیدا ئابوری گەشەکردوی هند، ئەمریکای ناچارکرد تا هەموو ئەو گەمارۆ ئابوریانەی بە هۆکاری تاقیکردنەوە ئەتۆمییەکانی 1998ی هندەوە هاتبوونە ئاراوە، لاببرێن و هاوکات لێشاوی کۆمپانیا ئەمریکییەکان، بەتایبەتی پیشەسازیی پەیوەندیی و هەواڵگیریی ئەمریکا، بەشێوەیەکی خێرا روەو هندستان ملبنێت.

هەوڵەکانی هند لە بواری گەشە و چاکسازیدا بەشێوەیەکی بەرچاو سەرکەوتنیان بەدەستهێناوە. لەسەر بنەمای دەستوری دەوڵەت لە پیشەسازیی پەیوەندییەکاندا و بۆ پڕۆژە سەرمایەدارییە دەرەکییەکانی خـوار 49%، ئـەوا پێویست بە هیچ مۆڵەتێکی تایبەت ناکات. ئەم وڵاتـە ســەرەڕای رێگرییە باوەکان هێشتا هـەوڵـدەدات فڕۆکەخانە و دەزگـا دەوڵەتییەکان بەشێوەیەکی تایبەتی دروستبکات. بە شوێنپێهەڵگرتنی چین، یازدە ناوچەی ئابوریی تایبەتی دروستکردون، کە دەتوانن لە رامیاریی هاندان و بەدەستهێنانی قیست و کورتهێنانی دارایـدا فریادڕەس بن. سەرەڕای ئەوەیش (مان موهان سینگ) بە سودوەرگرتن لە دەوڵەتی

پێشو، کە لە بواری ئابوریدا سەرکەوتوبوو، بەڵام لە هەڵبژاردندا شکستیهێنا، ئەوا هەوڵدەدات بە لەپێشچاوگرتنی بەرژەوەندییەکانی خەڵکانێکی کەم دەرامەت، هاوسەنگییەك لەنێوان گەشەی خێرا و بەرابەریی کۆمەڵایەتیدا پێکبهێنێت. ئەم دەوڵەتە لەپاڵ گەیاندنی بەرژەوەندییە بەدەستهاتوەکانی گەشەی ئابوری بە تاکەکەسیی نۆرماڵ و دورکەوتنەوەیان لە هەر جۆرە قەیرانێکی سیاسیی یان نامۆییەکی کۆمەڵایەتی، ئەوا چاکسازییە مرۆییەکانی لەپێشچاو گرتون. هند لەشوێنی ئەنجامدانی پیشەسازیی سەخت و سەنگین، تواناکانی خۆی یەکلاکردۆتەوە بۆ پیشەسازی تەکنەلۆژیای زانیاری و تیشك، تەنانەت لەم بوارەدا لەپێش وڵاتێکی وەك چینەوەیە. لە ئێستادا زۆرێك لە خوێندکارە ئەمریکاییەکان بۆ خوێندنی زانستی کۆمپیوتەر و بەشەکانی پەیوەندیی رویـان لە وڵاتی هندستان کردوە، کە دیارە ئەمەیش ئاماژەیەکی رەوانی پێشکەوتنی هندە لەم بوارانەدا.

پێشبینیدەکرێت تا ساڵی 2040، هندستان ببێتە مەزنترین ئابوری جیهانی سێیەم. هەروەها لەساڵی 2050دا ئابوری هند بگاتە ئاستی ئابوری یابان و تێکڕای داهاتی تاکەکەسیی ئەو وڵاتە 35 جار لە ئاستی ئێستای بەرزتر بێتەوە. بەشێکی گرنگی سەرکەوتنەکانی هند لەوەدایە کە کەرتی تایبەتی خۆی لە پیشەسازیدا هەیە و هاوجوتە لەگەڵ خواستە هەنوکەییەکانی بازاڕدا.

کۆمپانیاکانی کەرتی تایبەتی هند لە لوتکەی گەشانەوەدان و گەشەی ساڵانەیان لەنێوان 15% بۆ 25%ـە. بۆ نمونە داهاتی کۆمپانیای گەورەی تاتا، کە زۆرترینی کارەکانی لە بواری سۆفتوێری کۆمپیوتەردایە، لە ساڵانی دوایدا داهاتی دووبەرابەر زیادیکردوە. سەرەڕای ئەمەش کۆمپانیاکانی وەك Reliance, Infosys, Ranbaxy

لەم وڵاتەدا لە کار و چالاکیدان و بە توانا و تایبەتمەندیی و بونیادی بەهێزیان ئەزمونێکی سەرکەوتو تۆماردەکەن. بۆ نمونە لە ماوەی چوار ساڵی دوایدا زۆرترینی خەڵاتەکانی Coveted Deming کە وڵاتی یابان دەیبەخشێتە داهێنەران، هندییەکان بەدەستیاندەهێنن. هاوکات لە بواری پیشەسازی پەیوەندییەکاندا بەتەواوی وڵات بەهرەمەندبووە لە رەوەندیی پێشکەوتن و داهێنانەکاندا.

بەدواداچوونی تواناکانی
هند لە راکێشانی سەرمایەگوزاریی دەرەکیدا

هند لە هەوڵەکانی خۆیدا بۆ راکێشانی سەرمایەگوزاری دەرەکی بۆ ناوخۆی وڵات، سەرکەوتنی بەدەستهێناوە. لەساڵی 2002دا لەسەر ئاستی جیهان هند پازدەهەم وڵات بوو لەو وڵاتانەی کە زۆرترین سەرمایەگوزاریی دەرەکییان بۆ نێو وڵات راکێشابوو. لە ساڵی 2003دا لە پاش چین و ئەمریکا بووە سێیەم وڵاتی ئەو ریزبەندییە. لە ساڵی 2005دا یەکێتی جیهانی رێکخراوە ئابورییەکان، 10 وڵاتی وەك لە پێشترین هەلومەرجی سەرمایەداریی لەو ساڵەدا ناساند. لەو ریزبەندییەدا هند لە پاش ئەمریکا، چین، فەرەنسا، شوێنی چوارەم وڵاتی گرتبوو. ئەم هەڵسەنگاندنانە لەسەر بنەمای 10 ئاماژەوە نیشاندران، کە تێکڕا فاکتەری کەمەندکێشکردنی سەرمایەگوزاریی دەرەکیی بوون لە ماوەی سێ ساڵی رابردودا. ئەوانیش بریتیبوون لە: رامیارییە سەرمایەگوزارییەکان، ژینگەی سەرمایەگوزاریی، هەلومەرجی گەشە، چۆنییەتی چالاکییە ئابورییەکان، چۆنییەتی ژینگەی ئابوری مەزن، توانای جێبەجێکردنی دەوڵەت، دڵنیایی سەرمایەداریی بەرنامەدارێژراو لەبارەی داهاتی بەدەستهاتو لە سەرمایەگوزاریی و کێبەرکێی میللی مەزن، بەراوردی هەموو ئەمانە لەگەڵ یەکتریدا ئەو ئاکامەی لێکەوتوەتەوە.

بەهەمانشێوە کـە وتــرا، بـە پشتبەستن بـە راگەیاندنی کۆنفرانسی بازرگانی و گەشەی رێکخراوی نەتەوەکان لە راپۆرتی سەرمایەگوزاریی جیهانیدا لە ساڵی 2005، هند لە پێش چینەوەیە و دووەمین وڵاتی کەمەندکێشکردنی سەرمایەگوزارییە. لە رەوشی کرداریدا، یەکێك لە ئەولەوییەتە بنچینەییەکانی سیاسەتی دەرەکیی ئەم وڵاتە، کەمەندکێشکردنی سەرمایەداریی راستەوخۆی دەرەکیی FDI پەیجوربوون بۆ بـازاڕ لە سەراسەری دونیادا، فاکتەرێکە کە سەرکەوتنەکانی ئەم زەمینەیەی ئابوری هندی لێکەوتۆتەوە، بەشێوەیەك، کە زۆرترین پشك (تێکڕای 23.4 ملیار دۆلار) لە سەرمایەداریی ئاسیای باشوردا لە ساڵی 2005 بە هند بڕاوە و بەجۆرێکە، تا چەند ساڵی ئایندە ئەم رەوتە زیاتر بەرەو پێش دەڕوات.

هند وەك چوارەمین ئابوری دونیا، لە روانگەی بەرابەری نرخی دراوەوە (ppp)، بەمەبەستی راکێشانی سەرمایەگوزاری دەرەکیی، لە میانی ساڵانی 2001 بۆ 2010، 128 ملیار دۆلار سەرمایەگوزاری دەرەکـی بەشێوەیەکی راستەوخۆ هێناوەتە نـاوەوە. سیاسەتی کرداری راکێشانی سەرمایەگوزاریی راستەوخۆی دەرەکیی FDI، بـوار بە سەرمایەگوزار دەدات تا پشکی خۆی بەشێوەی سەد دەر سەد فراوانبکات. دەوڵەتی هند لە مارسی 2005دا یاساکانی سەرمایەگوزاریی وڵاتی چاککرد و پشکی بەشداریی سەرمایەگوزاریی دەرەکیی لە بەشی دامەزراوەکاندا گەیاندە سەد دەر سەد. ئەم بەشانە تەواوکاری بونیادی دامەزراوە ژێرخانییەکانی گەشەی وڵات و پڕۆژە پێشکەوتوەکان بوو لە بواری دروستکردنی خەستەخانە و دامەزراوەکانی پەروەردە و فێرکردن و بوارە تەرفیهییەکان. لە باسی

سەرمایەگوزاریدا دەوترێت جیهان لە سوڕێکی پێچەوانەدایە، بۆ ئەوەی وڵاتانی پێشکەوتو بەرهەمی نوێیان هەبێت، سەرمایە بە ئاڕاستەی ئەو وڵاتانە دەچێت کە لە ڕەوشی گەشەکردندا خۆیان دەبیننەوە. لە ڕاستیدا، بۆ ئەوەی سەرمایەیان هەبێت، بایەخێکی زیاتریان دەوێـت، پێویستە سەرمایەکان لە شوێنێکدا بێت، کە زەمینەی کار بۆیان دەستەبەر بێت. ئەمەش لەکاتێکدا دێتە گۆڕێ، کە وڵاتێکی وەك هند لە 2050 دا پێی دەگات و دەگاتە ئاستێکی باڵای وا، کە بتوانێت لە سەرانسەری جیهاندا سەرمایەگوزاریی بکات. لە ئێستادا هند ساڵانە نزیکەی 20 ملیار دۆلار سەرمایەگوزاری بەشێوەی ڕاستەوخۆ دەهێنێتە ناوەوە و لەبەرامبەردا بە هەمان ڕێژە لە کەرتە تایبەتییەکانی دەرەوەدا سەرمایەگوزاریی دەکات.

لەوێدا کە دانیشتوان یەکێك لە هۆکارەکانی دەسەڵات و هێزی هەرێمی هەر وڵاتێکە، بە لەپێشچاوگرتنی زۆریی دانیشتوانی هند و دەستی کار لەم وڵاتەدا، کە نزیکەی 500 ملیۆن دەستی کاری هەیە، هەم لە ناوەوە و هەمیش لە دەرەوە، پشکی گەورەی ئابوری جیهانی بۆخۆی فەراهەمهێناوە و لە ئایندەشدا ئەم پێوانەیە بەرەو پێشتر دەڕوات. هاوکات جیهانیش سات لەدوای سات بەم وڵاتە و بە ئابورییەکەی وابەستەتر دەبێت.

هند لە ساڵی 2050دا خاوەن دانیشتوانێك دەبێت، کە بەشداریی جدیی لە ئابوریی جیهاندا دەبێت. لەو قۆناغەدا کۆمەڵگەی پسپۆڕ و گەنجی هند ئاتاجی بە کار دەبێت و جیهانیش بەم کۆمەڵگەیە نیازی کاری هەیە، کەواتە کۆمەڵگەی زۆری هند جیهان ناچاردەکات، کە وەك هێزێکی باڵا ڕەچاوی بکات.

سەرمایەدارانی گەورەی جیهان بۆ هاتنە ناوەوە بۆ بازاڕەکانی

هند، لەگەڵ یەکتریدا کێبڕکێ دەکەن. لە 2005دا، (Intel) بەرهەمهێنەری بەناوبانگی بەشەکانی کۆمپیوتەر رایگەیاند بەمەبەستی دامەزراندنی ناوەندێکی لێکۆڵینەوە و گەشە و کۆمپانیایەکی گەورە لە هند، یەك ملیار دۆلار سەرمایەگوزاری لە هنددا کردوە. مەزنترین بەرهەمهێنەری دابینکردنی تۆڕە جیهانییەکان بڕیارەکانی خۆی لەسەر بنەمای فراوانبوونی سەرمایەگوزاریی تا ئاستی یەك ملیار دۆلار لەم وڵاتەدا خستۆتە کار.

هند لەم ساڵانەی دوایدا شاهێدی بەهای گەشەی ساڵانەی زیاتر لە 30% بووە لە پیشەسازیدا. بۆنموونە لە ساڵانی 2004 بۆ 2005 ئەم پێوەرە بۆ 33% بەرز بووەتەوە. ئەگەر لە پیشەسازی بەرهەمهێناندا هند وەك بەچکە فیلێك بچوێنین، ئەوا لە پیشەسازی زانیاریدا دەبێت بە پڵنگێکی لاشە پتەوی بیچوێنین. زیاتر لە 500 کۆمپانیای گەورەی سۆفتویر لە هندستاندا رێککەوتنیان واژۆکردوە. لەوانە (مایکروسۆفت، ئینتڵ، ئەپڵ، IBM، زیمنس، HP، کامپك و مۆتۆرلا)، هەموویان لە هندستاندا ناوەندی توێژینەوە و گەشەکردن یان وێستگەی بەرهەمهێنانیان دامەزراندوە. IBM تەنها خۆی 38000 کارمەندی لە هندستاندا هەیە، کە 10%ی تێکڕای کارمەندانی ئەو رێکخراوە دەکات لە تەواوی جیهاندا.

هەندێك لە رێکخراوە داراییە نێونەتەوەییەکان و دەزگا میدیاییە گرنگەکان لەبارەی رەوشی ئابوری هندەوە فرە خۆشبینن. سندوقی دراوی نێونەتەوەیی لە ئۆکتۆبەری 2005دا رایگەیاند، کە هند ئایندەیەکی رۆشنی بۆ گەشە و ئابوری هەیە. تەنانەت (مۆرگان ئستنلین) گەشەی ئابوری ئەم وڵاتە لە گەشەی چین بە بایەختر دەزانێت و بە تۆکمەتر ناوی دەبات. گۆڤاری ئۆکۆنۆمیست

ئاماژەیداوە، کە هند لە نێوەندی ئەم سەدەیەدا یەکێکە لە وڵاتە زلهێزەکانی دونیا و بەهێزترین و گەورەترین ئابوری دونیای دەبێت. سەرەڕای بوونی هەندێك گرفت لە ڕەوتی گەشەی ئابوری هندا، ناکرێت بڵێین ئەم ئاماژانە بێبنەمان. لە دیسەمبەری 2005دا مان موهان سینگ، کە ئەندازیاری چاکسازی و گەشەی هندە لە کۆبوونەوەیەکی ئاسیای ڕۆژهەڵاتیدا ئاماژەیدا کە لە سێ بۆ چوار ساڵی ئایندە ئامانجی وڵاتەکەی گەیشتنە بە تێکڕای گەشەی 9% بۆ 10%. هاوکات هند بەرنامەیەکی کاری بەناوی بەرچاوڕونی 2020 داڕشتوە، کە ئامانجی گەیشتنە بە یەکێك لە سێ یان چوار وڵاتی بەهێزی جیهان لە ساڵانی ئایندەدا.

پێشبینیدەکرێت ئابوری هند لە 10 ساڵی ئایندەدا تەنانەت وڵاتی چینیش تێپەڕێنێت. یەکێك لە هۆیەکانی ئەم ڕەوشە ئەوەیە، کە هند بەراورد بە چین لە بەرهەمهێنانی میللیدا وابەستەیەکی کەمتری بە ناردەنییەکان هەیە. لەم ڕووەوە لە قەیرانی دارایی چەند ساڵی دوایدا خۆرئاوا ئاستەنگێکی کەمتری ڕوبەڕوبوویەوە، لەبەرامبەردا گەشەی باڵای ئابوری لە دەیـەی ئایندەدا توانای هەرێمی خۆی نیشانداوە. ناردەنییەکانی چین 35% لە بەرهەمی نەتەوەیی لە 2008دا وابەستە بووە بە خۆیەوە، لە کاتێکدا ئەم ژمارەیە بۆ هند 24% بووە، بەمشێوەیە هند توانیوییەتی بەبەراورد بە چین لە کاریگەرییە خراپەکانی ئاریشەی دارایـی خۆرئاوادا زیانێکی کەمتری بەربکەوێت.

ئێستاش چین لەپێناو قەرەبووی ناردەنییە لەدەستدەرچووەکانی خۆی، نیازمەندی ئەوانەیە لە ئەمریکا. کە داوادەکـات ئەمریکا

جوڵەیەکی زیاتر بکات. لە هەمووی گرنگتر ئابوری ناوخۆی هند بە بــەراورد لەگەڵ چیندا، کاریگەرییەکی کەمتری هەیەجان و شڵەژاوییەکانی دەرەوەی لەسەرە، ئامارەکانی بانکی جیهانی و رێکخراوی سیا ئەوە نیشان دەدەن، کە لە ساڵانی 2008 بۆ 2010 هند لە ئاستی یازدەهەمین ئابوری مەزنی دنیادا بووە و چوارەمین ئابوری بووە لە بواری بەرابەری نرخی دراودا.

هەنوکە پێشبینییەکانی مان موهان سینگ، کە لەسەر بنەمای گەشەی ئابوری بوون لە واقیعەوە نزیکن، چونکە گەشەی ئابوری ئەم وڵاتە لە ساڵی 2010دا بە 9% فراوان بوو. کە باڵاترین گەشەی ئابوری بوو لە پاش چین لە تەواوی جیهاندا.

نوریل روبینی پرۆفیسۆری زانکۆی نیویۆرك بەڕێوەبەری دەزگای ئابوری جیهانی، کە پێشبینی قەیرانی دارایی کردبوو دروست وەك مۆرگان ئستنلی، ئەوەی خستوەتەڕو، کە ئابوری هند گەشەیەکی خێراتر لە چینی هەیە و دەڵێ: من دەربارەی گەشەی ئایندەی ئابوری هند تەواو گەشبینم، چونکە ئابوری هند لەسەر بنەمای هەلومەرجی نــاوخــۆدا کــاردەکــات، لەکاتێکدا ئابوری چین لەسەر بنەمای ناردەنییەکانە. تەحەدای هند ئەوەیە کە گەشەی ئابوری خۆی لە سنوری 9% بهێڵێتەوە و لە هەمانکاتیشدا هەڵاوسان کۆنتڕۆڵبکات. قازانجی کۆمپانیا سەرمایەگوزارییە هندییەکان لەساڵی 2010دا لە سنوری 25% بەرزبووەتەوە. فرۆشگاکان و کۆمپانیاکانی رێگا ئاسنییەکانی هند لە رەوشی نوێکردنەوەدان و دەوڵەت دەیەوێت پیشەسازی خەڵوزی بەردین ببوژێنێتەوە. هەڵبەتە لەئێستادا زیاتر کەرتە ئابورییەکانی هند، گەشەیەکی بەرچاو پیشاندەدەن، کارخانەی شەکر 461%، قازانجی کۆمپانیاکانی خاوەنداریێتی موڵك

%209، خزمەتگوزارییە لاوەکییەکانی ئۆتۆمبیل %126، ئۆتۆمبیل %111، کانزاکان %72، میدیا و سەرگەرمی %45، داوودەرمان %55، بانکەکان %29 خاوەن سود و قازانجن. پەیدابوونی هێزی چینی ناوەندی لە هنددا، لە رەوشێکدایە کە رو لە بوژانەوە و هێزن. ئەم چینە داینەمۆی گەشەی نەپساوە و بەردەوامەکانی هندستانن. ئابوری هند لە میانی یەك دەیەدا لە ئابوری بەریتانیای مەزن و لە ماوەی 20 ساڵ لە ئابوری یابان گەورەتر بووە.

بەشی سێیەم

خستنەڕوی توانا سیاسی و سەربازییەکانی هند

یەکێکی تر لە فاکتەرەکانی بوژانەوەی هند، لەسەر ئاستی نێونەتەوەییدا وابەستەیە بە توانای هێزی سیاسی و سەربازی ئەم وڵاتەوە. هند خوازیاری بەشدارییە لە بڕیارە نێونەتەوەییەکاندا و پەسەندکردنیەتی لە نەخشی گەمەکەرێکی کاریگەر لە ناوچەکە و جیهاندا، بەتایبەتی لەلایەن ئەمریکا و یەکێتی ئەوروپا و روسیاوە. بۆنمونە ئێستا هند ئەندامە لە رێکخراوە هەرێمی و نێونەتەوەییە گرنگەکانی وەك سارك (SAARC) کۆمەڵەی بیست، کۆمەڵەی BRIC بەڕازیل، هند، روسیا، چین. کۆمەڵەی پانزە، رێکخراوی دەستپێشخەری کەنداوی بەنگال بۆ هاوکارییە هونەری و ئابورییەکانی چەند هەرێمێك (BIMSTEC)، هاوکات ئامادەگی لە میانی کاراکتەرە گرنگە نێونەتەوەییەکان. ئەم وڵاتە لە رێکخراوی شەنگەهایشدا ئەندامێکی سەرپەرشتیارە. سەرەڕای ئەوەش پەیوەندییەکانی لەگەڵ

وڵاتانی گرنگی ناوچەکەدا بەرفراوانکردوە لەوانە: یابان، چین، مالیزیا، هەروەها لەگەڵ وڵاتانی دەرەوەی هەرێمەکەشدا پەیوەندی بەربڵاوی هەیە لەوانە ئەمریکا، ئیسرائیل، روسیا و وڵاتانی لێواری کەنداوی فارسی. هەڵبەتە ئامانجی کۆتایی هند ئەمەیە کە بە بڕیاردان لەگەڵ گروپی (G4 هند، بەرازیل، ئەڵمانیا، یابان) بە کورسیەکی هەمیشەیی شورای نێونەتەوەیی دەست لەنێو دەست بخەن. هاوکات هند لە دامەزرێنەرانی چەند رێکخراو و یەکێتییەکی نێونەتەوەییە لەوانە: رێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان، جـوڵانـەوەی (NAM) بانکی گەشەپێدانی ئاسیا. هاوکات لە زۆرێـك لە رێکخراوە گرنگەکاندا کاریگەرە لەوانە: رێکخراوی سەرانی وڵاتانی رۆژهەڵاتی ئاسیا ESA رێکخراوی بازرگانی جیهانی، سندوقی دراوی نێونەتەوەیی، کۆمەڵەی ئاڵوگۆڕی روانگەی هند، بەرازیل، ئەفریقای باشور، کۆمەڵەی G8+5 رۆڵی بەرجەستە و کاریگەریی هەیە.

تاوەکو ئێستاش لە چەندین ئەرکدا بۆ پێشگیریکردن لە جەنگ و رەوتـی ئاشتی لە نێو کۆمەڵەی نەتەوەیەکگرتوەکاندا بەشداریکردوە. هاوکات لەروی ژمارەی سەربازەوە بە دووەم وڵات دێت لەنێو رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکاندا. سەرانی هند هەرگیز لە بیروباوەڕی سیاسەتی دەرەوەی خۆیاندا شتێکیان نەخستوەتەڕو. وەلێ بۆ گەیشتنی هند بە پێگەیەکی باڵای هەرێمی و نێونەتەوەیی تەواوی هەوڵەکانی خۆیان خستوەتەگەڕ. لەم روەوە هند چەندین رێوشوێنی ئاسایشی گرتوەتەبەر، لەوانە: بەدواداچوون بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەی پێکەوەژیانی ئاشتیانە لەگەڵ پاکستانو چیندا.

دیبلۆماسییەتی هەرێمی

تـەواوی دیبلۆماسییەتی هەرێمی هند وابەستەیە بە پێگەی جوگرافی و دراوسێکانییەوە. ئەم وڵاتە لە باشوری ئاسیادا هەڵکەوتوە.

دراوسێکانی بریتییە لە وڵاتانی وەك پاکستان، بەنگلادیش، سریلانکا، میانمار، نیپاڵ، بۆتان و چین.

دراوسێ سنورییەکانی هند زیاتر نزیکی ئابوری و کولتورییان لەگەڵ هنددا هەیە. هەندێکیشیان سەردەمانێك بەشێك بوون لە قەڵەمڕەوی هند، وەك پاکستان و بەنگلادیش. هند لە روانگەی فەرهەنگیی و خەڵك و کشتوکاڵەوە بە جۆرێك بە دایکی ئەم وڵاتانە دادەنرێت. لەم روەوە، پەیوەندیی لەگەڵ ئەوانەدا بە ئەولەوییەت دادەنێت.

رێکخراوی هەرێمی هاوکارییەکانی باشوری ئاسیا (سارك)

یەکێك لە رێکخراوە گرنگەکان، کە تاڕادەیەك زۆربەی وڵاتانی باشوری ئاسیا ئەندامن تێیدا. کۆمەڵەی ئاسیای باشور بۆ هاوکارییە هەرێمییەکان یان هەمان (سـارك)ە. ئەم رێکخراوە گرنگترین پێکهاتەیە، کە هند دەتوانێت لێیەوە و لەنێو ئەڵقەی وڵاتانی دراوسێیدا توانا و جوڵەی خۆی پیشانبدات. هند بە مەودایەکی گەورە لەڕوی سیاسیی، ئابوری، سەربازییەوە لە تەواوی ئەم وڵاتانە باڵاترە، پاکستانی لێدەربچێت لەنێو ئەو کۆمەڵەیەدا هیچ رکابەرێکی ئەوتۆی نییە. لێرەوە تواناکانی هند لەم ساڵانەی دوایدا بەشێوەیەکی خێرا بەرەوپێشەوە چووە و لەنێو هەرێمەکەشدا ئەو راستییە سەلمێنراوە. تەنانەت بەبێ ئامادەیی هند، ئەم کۆمەڵەیە هیچ پێگە و پێناوێکی ئەوتۆی نابێت. بە لەپێشچاوگرتنی ئەو راستییەی، کە لەدنیای ئەمڕۆدا ئابوری گرنگترین دەستەواژەی نێو بۆنە نێونەتەوەییەکانە، لەم روەشـەوە هند بە بـەراورد بە وڵاتانی دیکە باڵاتر و پێگەی لەپێشچاوگیراوترە. بۆیە توانیویەتی لەروی پراکتیکەوە بوونی خۆی

بەسەر ئەم کۆمەڵەیەدا بسەپێنێت و دیبلۆماسییە هەرێمییەکانی و ئامانجەکانی خۆی بەرەوپێش بەرێت. دەوترێت هند لەنێو کۆمەڵەی سارکدا تاڕادەیەکی نزیک بە هەمەکارە دەژمێردرێت.

چونکە سنوری 77%ی روبەر، 77%ی دانیشتوان، 84%ی زەوی شیاو بۆ کشتوکاڵ، 90%ی سەرچاوە سروشتییەکانی بازنەی وڵاتانی سارك، لەژێر کۆنترۆڵی هنددایە. هەروەها 32%ی تێچوونی رێکخراوەکە لە ئەستۆی هندداینە. ئەم وڵاتە نەک تەنها گەورەترین و بەهێزترین ئەندامی سارکە، بەڵکو بە دایکی هەموو وڵاتەکان دادەنرێت.

سارك لە ساڵی 1985دا بە پێداگریکردن لەسەر سەربەخۆیی تەواوی ئەندامەکانی و بە مەبەستی بەرفراوانبوونی گەشەی ئابوری و تەکنەلۆژی و کۆمەڵایەتی و کولتوری پێکهاتوە. حەوت وڵاتی دامەزرێنەری ئەم وڵاتە بریتین لە: هند، بەنگلادیش، بۆتان، مالدیڤ، نیپاڵ، پاکستان و سریلانکا. لە چوارچێوەی ئەوانیشدا ئەفغانستانیش لە ساڵی 2007دا بەشێوەیەکی فەرمی بووە ئەندامی ئەم کۆمەڵەیە. دانیشتنی سەرۆکەکانی ئەم کۆمەڵەیە دوو ساڵ جارێك و وەزیرانی دەرەوەش ساڵی دووجــار ئەنجامدەدرێت. مەکتەبی سیاسیی کۆمەڵەکەش لە کاتماندۆی پایتەختی نیپاڵ.

سارك بە یەکێك لە رێکخراوە گرنگەکانی ئاسیا دەژمێردرێت. بۆیە هەریەك لە ئەمریکا و کۆریای باشور لە ئەپرێلی 2006دا داواکاریی فەرمییان پێشکەشکرد تا بە ناونیشانی ئەندامی چاودێر پەیوەستبن بەم رێکخراوەوە. هەروەها یەکێتی ئەوروپاش خواستی بوونی بە ئەندامی چاودێری لەم رێکخراوەدا هەبوو، بۆیە لە ساڵی 2006 لە کۆبوونەوەی وەزیرانی سارکدا بەشێوەیەکی فەرمی داواکاری خۆی بە دەستەی وەزیرانی رێکخراوەکە گەیاند. هەربۆیە لە 2ی ئایاری

2006دا وەزیرانی وڵاتانی سارك ئەندامێتیی هەریەك لە ئەمریكا و كوریای باشور و یەكێتی ئەوروپایان پەسەندكرد. ئێرانیش لە 4ی مارسی 2008دا كەمێك دوای بوون بە ئەندامی دورگەی مۆریس لەناو رێكخراوەكە خواستی خۆی بۆ ئەندامێتیی چاودێری گروپی سارك پێشكەشكرد.

دیارە فاكتەری ئەوەی، كە هێزە جیهانییەكانی وەك ئەمریكا و یەكێتی ئەوروپا خوازیاری بوون بە ئەندامن لەم رێكخراوەدا، زیاتر پەیوەستە بە ئامادەیی پڕبایەخ و كاریگەریی هند بەم رێكخراوەوە. هند وڵاتێكە كە خاوەنی دانیشتوانێكی زێدەتر لە یەك ملیار هاوڵاتییە. لەدوای چین خێراترین گەشەی ئابوری هەیە، ئەوەش نەک تەنها لەو هەرێمەدا، بەڵكو لەنێو تەواوی ئاسیا و جیهانیشدا، هەروەها نیازی بوون بە چوارەمین ئابوری بەهێزی جیهان لەبەرنامەیدایە و ئەگەری بوون بە هێزێكی مەزنی جیهانی لە هەگبەیدایە. لەم روەوە بوون بە ئەندام لەم رێكخراوەدا و دەستڕاگەیشتن بە بازاڕەكانی وڵاتانی ئەندام و ئاگایی لە سیاسەتە ئابوری و تەكنەلۆژییەكانی وڵاتانی ئەم هەرێمە لە سۆنگەی ئەمریكا و یەكێتی ئەوروپاوە ئێجگار بەبایەخ و پڕواتایە.

رێكخراوی هاوكارییە هەرێمییەكانی باشوری ئاسیا وەك بەدیلێكی یەكێتی ئەوروپا، ئیلهامی وەرگرتوە و هەوڵدەدات رێكارەكانی هاوشێوەی ئەو یەكێتییە لەپێناو گەشەی ئابوری و بوارەكانی تر رەچاو بكات، چونكە دوای روخانی یەكێتی سۆڤیەت ئیدی زۆرێك لە وڵاتان بە ئاراستەی چێكردنی رێكخراو و گروپی هەرێمی هەنگاویان نا. لە هەمانكاتدا وڵاتانێك كە كەوتونەتە یەك كیشوەرەوە لەبارەی یەكپارچەكردنی سیستمە ئابورییەكانی خۆیان لە چوارچێوەی پێكەوەنانی ناوچەی بازرگانی ئازاد و یەكێتییە گومرگییەكاندا، بە رێككەوتن گەیشتون،

دیارە لە زۆر شوێنی جیهانیشدا هەوڵی هاوشێوە بەردیدە دەکەوێت. کۆتایی جەنگی سارد هەلێکی لەبار بوو تا هێزێکی کاریگەر بدرێت بەم رەوش و رێکارە ئابوری و سیاسییانە، چونکە کۆتایی ناکۆکی نێوان دوو زلهێز هەلێکی نوێ بوو لەروی هەرەوەزیکردن لە بواری ئاسایش و بازرگانیدا کە ناوچەیەکی ئارام پێویستی پێی هەبوو. هاوکات یەکێکی تر لەو رەوتە ناوچەگەراییەی کە باشوری ئاسیای گرتبوویەوە، بریتیبوو لەو سەرکەوتنانەی، کە وڵاتانی یەکێتی ئەوروپای گرتبووەوە، هەربۆیە چێکردنی بازنەی هەرێمی، باشوری ئاسیاشی گرتەوە. هندیش هەوڵیدەدا بە ئەندامبوونی لە رێکخراوە هەرێمییەکاندا هێزی سیاسی و دیبلۆماسی خۆی بەرفراوانتربکات و شانوشکۆی لەهەمبەر وڵات و نەتەوەکانی ناوچەکە تۆکمەتر نیشانبدات.

هەربۆیە دەبینین لە کۆتایی جەنگی ساردیشدا دیاردەی هەرێمگەرایی لەلایەن زۆرێك لە دەوڵەتانەوە پێشوازییلێکرا و بوویە رێگەچارەی زۆرێك لە دەرگیریی و ئاستەنگەکان، هەموو ئەو دیاردە هەرێمگەراییەش لە چوارچێوەی رێکخراو و کۆمەڵە هەرێمییەکاندا بوو.

پاش رێککەوتن و دەرکەوتنی یەکەمین یەکێتی ئابوری لە کیشوەری ئەوروپا، ئەگەرچی بە بەرینبوونی بازنەکانی جەنگی سارد، ماهییەتی هەماهەنگییە هەرێمییەکان بووە هۆی کاریگەربوون بە چاودێرییەکانی دوو جەمسەری وڵاتانی زلهێز، ئیدی ئەم هەماهەنگییانە ناوەرۆکێکی سیاسی و ئابوریيان لەخۆدا بەرجەستەکرد. بە کۆتایی جەنگی سارد و کۆتایی هەشتاکان، دونیا شاهیدی دەرکەوتنی سەرلەنوێ هەرێمگەرایی بوو لەنێو جیهانی سیاسی و ئابوریدا. ئیدی رێکخراوە هەرێمیەکانی پێشو زیندوبوونەوە و هاوکات رێکخراوگەلێکی دیکەیش دامەزران.

رابردوی هند لە دوو دەیەی نێو ڕێکخراوی سارکدا دەرخەری ئەو ڕاستییەیە، کە ئەم وڵاتە تاکڕەوی و بەرژەوەندییەکی باڵای لەم ڕێکخراوەدا هەیە و زیاتر وەك هێزێکی بێ چەند و چوون مامەڵە دەکات. لەوەدا سیاسەتە هەرێمییەکانی هند چوارچێوەیەکی ئوسوڵی و جێگیریان هەیە، بۆیە لەسەر ڕەوتی پرەنسیپی سیاسی و ئابوری وڵات لایان نەداوە. بەرینبوونی ڕۆڵی هند لەنێو سارکدا، لە کابینەی حکومەتی «حزبی کۆنگرە»دا، تێبینیکراو بووە. بەتایبەتی ئەوەی (مان موهان سینگ)ی سەرۆك وەزیرانی نوێی هند، وەك ئابوریزانێك بە دروستی دەزانێت لە هەلومەرجی نوێی جیهانیدا ئەگەر وڵاتەکەی وتەیەکی هەبێت بۆ وتن، ئەوا پێویستە سەرەتا بە ڕۆڵی ئەرێنی خۆی لە هەرێمەکە و دەوروبەریدا سەرنج بدات، پاشان دەتوانێت لە هەرێمەکانی تر و کۆمەڵگەی نێونەتەوەییدا ڕۆڵی خۆی شوێنبکاتەوە. بۆیە دەبینرێت لە سەردەمی حزبی کۆنگرەدا، تەواوی ئەولەویاتی هند لە دەوروخولی هەرێمەکە و وڵاتانی سارکدا دەسوڕایەوە و ئێستاش لە پێشو زیاتر بایەخەکانی لەنێو هەرێمەکە و دەوروبەریدایە. هند هەوڵدەدات لەروی ئابورییەوە پێگەیەکی مەزن بۆ هەموو وڵاتانی حەوزەی سارك بەدەستبهێنێت. هەربۆیە هند بە فاکتەری تایبەتمەندییەکانی و جێگیربوونی ڕێژەیی تواناکانی لە ئاستێکی هاوکارانەی وادا خۆی دەبینێتەوە، کە دەتوانێت دەستگیرۆیی تەواوی وڵاتانی حەوزەی ئاسیای باشور بکات. بێگومان ئەم وڵاتە لە ئاستی بەهێزترین وڵاتی ئاسیای باشوردا دەتوانێت لە ڕوانگەی ئاشتەوایی و ئارامیشەوە دەستگیرۆیی ناوچەکە بکات. گەشەی ڕێژەیی هند لە تەواوی ڕەهەندە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتییەکاندا بەبەراورد بە وڵاتانی تری ئەندامی سارك، ئەو تایبەتمەندیەی دەداتێ کە بە گەشەکردنی بەردەوامی هەرێمەکە لە چوارچێوەی بۆنە هەرێمیەکاندا یاخود پەیوەندییە دوو یان فرە لایەنییەکاندا هاریکاربێت. دیارە

ئەمەش لە روانگەی وڵاتانی ئەندامی سارکەوە شتێکی شاراوەنییە و وەها روندەبێتەوە کە رۆڵی هند بە فەرمی دەناسێنن، تەنها پاکستان نەبێت کە گرفتەکانی ئەویش لەگەڵ هندا تارادەیەکی باش لە ئاستێکدا وەستاون، ئیدی تەواوی وڵاتەکانی تر پێشوازییدەکەن لە رۆڵی باڵای هند و پێگەکەی بەفەرمی و بێ چەند و چون دەناسێنن. ئیدی ئەوە یەکلابووەتەوە کە ناوچەی باشوری ئاسیا لەژێر هەژمونی هند و رێکخراوی سارکدا بە بەرژەوەندیی هندا شکاوەتەوە و هەر حزبێکیش لە نیودەلهیدا بگاتە دەسەڵات، گەمەکردن لەنێو ئەو بازنە هەرێمییەدا بە فاکتەرێکی زیاتر بەرەوپێشچوونی هند لێکدەداتەوە. سیاسەتە هەرێمییەکانی هند لە ئاستێکی رێژەیی جێگیردان و دەستاودەستکردنی دەسەڵات لەنێو هێزەکانیدا هیچ گۆڕانێکی ریشەیی لە هەلومەرجی هند لەناوچەکەدا ناهێنێتە پێشەوە. هەر پارتێك دەکرێت تایبەتمەندی تایبەت بەخۆی هەبێت، چونکە لە وەختی هەڵبژاردنی ئەنجومەنی هندا (لوك سابا)ی هاوپەیمانیی دیموکراتی بە رێبەری پارتی (بەهاراتا جاناتیا) شکستیهێنا و حزبی کۆنگرە دوای هەشت ساڵ دوری جارێکی تر دەسەڵاتی کەوتەوە دەست. دەبینین لەم کاتەدا پرسی سیاسەتە هەرێمییەکانی هند روانگەیەکی زێدەتری بۆخۆی کێشکرد. دەوترێت ئەم وڵاتە بەشێوەیەکی تایبەت لە هەرێمەکەدا بەسەر سێ کەرتدا دەسەڵاتی دەشکێت

یەکەم: پەیوەندییە ناوخۆییەکانی حەوزەی سارك، بە دڵنیاییەوە لەگەڵ پاکستان.

دووەم: حەوزەی رۆژهەڵاتی ناوەراست، بە جەمسەرگیریی پرسی فەلەستین و ئیسرائیل.

سێیەم: باشوری رۆژهەڵات و رۆژهەڵاتی ئاسیا.

یەکێتی وڵاتانی لێواری زەریای هند بۆ هاوکاریی هەرێمیی

ئەمڕۆ زەریـای هند وەك ناوچەیەکی ئێجگار گرنگی جیهان دەژمێردرێت. وڵاتە زلهێزەکانی جیهان وەك ئەمریکا، چین و روسیا، بەهۆی ئەو رۆڵە پێشەنگەی کە زەریای هندی لە نەخشی رەهەندە جیاجیا ئابوری و سیاسییەکاندا هەیەتی تێکڕا بە تەنگی جێگیربوون و ئامادەیی خۆیانن، لەم پێگە ستراتیژییە گرنگەدا. هندستان وەك وڵاتێك لە ئۆقیانوسی هندیدا، کە فرەترین ئەگەری باڵادەستبوونی هەیە، هەوڵدەدات بوونی خۆی بەتەواوی لە ناوچەکەدا تۆکمە و تەیار بکات، لەم روەوە سود لە توانا و پێگە و هەیمەنەی خۆی وەردەگرێت و لەو روانگەیەوە کاری لەسەردەکات.

زەریای هندی بە بەرینی 75 ملیۆن کیلۆمەتر چوارگۆشە، سێیەمین زەریای مەزنی جیهانە، ناوچەکانی باشور و باشوری رۆژهەڵاتی ئاسیا، خۆرئاوای زەریا و رۆژهەڵاتی ئەفریقیا ناوچە وشکاوەکییەکانی دەوروبــەری ئەم زەریایە پێکدەهێنن. زەریـای هندی زەریایەکی ستراتیژی و ئابورییە و ئەو بە دڵی زەریاکان ناودەبەن. ئالفرێند ماهان لەبارەی تایبەتمەندییە گرنگەکانی ئەم زەریایەوە بەمشێوەیە دەدوێت: هەرکەسێك کۆنترۆڵی زەریای هندی بکات، ئەوا کۆنترۆڵی فەرمانڕەوایی ئاسیای کردوە.

تیۆریستانی ئەمریکایی لەو بــاوەڕەدان، کە زاڵبوون بەسەر زەریای هندی و ناوچەی باشوری ئاسیا، لە ساڵانی ئایندەدا ئێجگار بایەخداردەبێت، لەم روەوە هەر وڵاتێك لەم ناوچەیەدا دەسەڵاتی زێدەتری هەبێت لە زەریادا، ئەوا پێگەی سیاسی و جیۆپۆلۆتیکی خۆی لە جیهاندا پێشدەخات. لەبەرئەمەیە هند و یەکێتی هاوکارییە

هەرێمییەکانی زەریـای هندیی لە ئێستادا نەك تەنها بۆ وڵاتانی ئەندامی سەر زەریای هندیی، بەڵکو بۆ هێزەکانی دەرەوەی سنوری زەریای هندیش بایەخێکی تەواوی هەیە.

یەکەمینجار پێشنیازی دامەزراندنی یەکێتی هەماهەنگییە ناوچەییەکانی وڵاتانی لێواری زەریـای هند لەلایەن مۆریسەوە خراوەتەڕوو. یەکەمین دانیشتنی شارەزایانی ئەم یەکێتییە لە ساڵی 1993 دا بوو. هەربۆیە لە پایتەختی وڵاتدا، مۆریس بە بەشداری نوێنەرانی شەش وڵات لەوانە: ئوسترالیا، هند، عومان، سەنگافورە، ئەفریقای باشور و کینیا گردبوونەوە.

لەئێستادا یەکێتی هاوکارییە هەرێمییەکانی وڵاتانی لێواری زەریای هندیی خاوەنی 18 ئەندامی سەرەکییە، کە لەنێو ئەواندا کۆماری ئیسلامی ئێران بەرچاودەکەوێت. لەوانە پێنج وڵات (چین، میسر، یابان، بەریتانیا و فەرەنسا) وەك لایەنی وتوێژ بە یەکێتییەکە هەماهەنگیدەکەن. ئامانجە گشتییەکانی یەکێتییە ناوبراوەکە بریتییە لە هێنانەپێشی ئازادی بازرگانی، گەیشتن بە ئاسانکاریی لە بواری بازرگانی و سەرمایەگوزاریدا، هاوکارییە ئابوری و تەکنەلۆژییە راگەیەنراوەکانە.

لە روانگەی سیاسەتمەدارانی ئەمریکاییەوە، هەر هێزێك بتوانێت بەسەر زەریـای هندیدا زاڵبێت، ئەوا دەتوانێت رێـڕەوە ئێجگار زیندوەکانی نێوان زەریای ئەتڵەسی و زەریای ئارامیش کۆنترۆڵبکات. بۆیە یەکێتی هاوکارییەکارییەکانی زەریـای هند دەتوانێت لە جیۆپۆلۆتیکی ئەم ناوچە ئێجگار هەستیارە رۆڵێکی گرنگ بگێڕێت. لە راستیدا، تاوەکو ئێستاش ناوچەی باشوری ئاسیا بۆ ئەمریکا خاوەن بایەخێکی تایبەتییە. لەم سۆنگەیەوە، هەندێك لە کارناسان قوڵتر

دەڕوانن و بە لەپێشچاوگرتنی ڕۆڵی سەرەکی هند بۆ ئەمریکا، پێیان وایە کە سەدەی بیستویەك، سەدەی زەریای هندی دەبێت.

بە لەپێشچاوگرتنی ئـەو ڕاستییەی هند خاوەنی زۆرترین دانیشتوانی لێوارەکانی ئەم زەریایەیە، یەکێك لە گرنگترین هێزەکانی باشوری ئاسیایە. بۆیە گۆڕانکارییەکان و ئاڵوگۆڕە ناوچەییەکان شوێنی ڕاستەوخۆ لەسەر بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی هند دادەنێت، بۆیە هند لەپێش هەموو ئەوانی ترەوە لەبارەی ئەو هەرێمەوە هەستی بەرپرسایەتی لەلا گەڵاڵە بووە.

بوونی ڕێڕەوە ئاوییەکان و دورگە گرنگ و ستراتیژییەکان لە زەریـای هندیدا، بایەخێکی گـەورە و بەرچاوی بەخشیوتە هێزە دەسەڵاتدارە کۆن و نوێکان لە ناوچەکەدا. هند وەك ئەندامێکی گرنگی نێو یەکێتییەکە ڕێگەی تێدەچێت ئامادەیی خۆی لە ڕێڕەوە ئاوییەکاندا لەگەڵ جێگیربوونی هێزی هەرێمی خۆیدا، بەتێپەڕبوونی کات کۆنترۆڵی تەواوی هەرێمەکە بخاتە چنگی خۆیەوە.

دورگەکانی زەریای هندی بایەخێکی ئێجگار گەورەیان لەروی ستراتیژی و سەربازییەوە هەیە، زۆرترین ئەم دورگانە تا حەفتاکانی سـەدەی رابـردو لەژێر کۆنترۆڵی هێزە ئیمپریالییە گەورەکانی وەك بەریتانیا بوون، پاش دەرچوونی بەریتانیا لە زەریای هندی و بەدەستهێنانی سەربەخۆیی لەلایەن هندەوە، هێشتا بەشێك لەو دورگانە وابەستەیی خۆیان بە زلهێزەکانەوە لەدەستنەداوە.

ئامادەیی وڵاتانی پیشەسازی پێشکەوتوی وەك بەریتانیا، فەرەنسا، چین و یابان لە روی هاوکاریی ئەم یەکێتییەدا بە ڕۆڵی بەشداریی نێوەندگیر بایەخ و هەلومەرجی ئایندەی ئەم یەکێتییە نیشاندەدات. بایەخی هند بە هۆکاری هەیمەنە و کاریگەرییەکانی لەسەر

گۆڕانکارییەکان و هەماهەنگییەکانی ناوچەکەدا خۆی دەبینێتەوە. بەتایبەتی لە یەکێتی هاوکارییە هەرێمییەکانی وڵاتانی لێواری زەریادا کە ساڵی 1997 کارەکانی خۆی دەستپێکردوە.

کۆنفرانسی هەماهەنگی و متمانە لە ئاسیا (سیکا)

یەکێکی تر لەو رێکخراوانەی کە هند تێیدا ئامادەیی هەیە، رێکخراوی سیکایە. وەك رێکخراوە هەرێمییە گرنگەکانی تر دیسان لەم رێکخراوەشدا هند ئەندامێتی باڵای هەیە و لە ئاستانەی نێونەتەوەیی و هەرێمیدا شوێنی بەرچاوی خۆی گرتوە. هند لەم رێکخراوەشدا بەرپرسایەتی خۆی لە بەرپاکردنی ئاشتی و ئاسایش لە ناوچەکە و ئاسیا بۆ جیهان دوپاتکردۆتەوە.

ئەندامە فەرمییەکانی سیکا بریتین لە: ئەفغانستان، ئازەربایجان، میسر، هند، ئێران، فەلەستین، تاجیکستان، قازاخستان، چین، قرقیزستان، مەغۆلستان، ئیسرائیل، پاکستان و تایلەند. وڵاتانی وەك عەرەبستانی سعودی و ئەمریکا و یابان و ئوسترالیا وەك ئەندامی چاودێر لەم رێکخراوەدا بوونیان هەیە. لایەنگرانی سیکا لەو باوەڕەدان کە بۆ یەکەمینجارە لە ئاسیا کۆمەڵەیەکی هەمیشەیی بۆ هاوکارییە دوو یان فرە لایەنەکانی پەیوەست بە پرسە سەرەکییەکانی ئاسایشی نێونەتەوەیی، واتا جەنگ لە بەرامبەر تیرۆریزم کۆبوونەتەوە، یاخود لەپێناو داماڵینی چەکی ناوکیدا گردبوونەتەوە.

بە لەپێشچاوگرتنی بایەخی گەشەسەندوی ئاسیا، کە سەدەی بیستویەك، بە ناوی ئاسیاوە ناونراوە، رۆڵی یەکێتییە ئاسیاییەکان، بەتایبەتی ئەو یەکێتییانەی، کە هێزە مەزنەکانی وەك هند و چین تێیدا ئامادەییان هەیە، ئێجگار گرنگ هەڵدەسەنگێنرێن. بەتایبەتی

شرۆڤەی ئەو راستییە کـراوە، کە تا دە ساڵی ئایندە هند دەبێتە پێگەیەکی گرنگی و گەورە لە ئابوری جیهانیدا. بە لەپێشچاوگرتنی گۆڕانکارییەکان لە رەوشی جیۆپۆلۆتیکیی جیهانی و ئاسایش لە ئاسیا و جیهان و ئاوڕدانەوەی جیهان لە ئاسیا، پێشبینیدەکرێت ناوەندی قورسایی جیۆپۆلۆتیکیی جیهان و کاروباری جیۆئیکۆنۆمی بەشێوەیەکی پلەبەند بە ئاڕاستەی ئاسیا بگوازرێتەوە. پسپۆڕان جەختدەکەنەوە کە ئابورییەکانی چین و هند، وەك دوو جەمسەری مەزنی ئابوری پێگەی دووەم و سێیەمی هێزی ئابوری جیهان لە پاش ئەمریکا بەدەستدەهێنن.

دیبلۆماسیی رێکخراوە نێو نەتەوەییەکان

هند لە زۆرێك لە رێکخراوە نێونەتەوەییەکاندا لەوانە: رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان، سندوقی دراوی نێونەتەوەیی، لە حەوت خولدا (دواین جار لە 2010)دا ئەندامی ناهەمیشەیی ئەنجومەنی ئاسایشی رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان بـووە. لە رەسەنترین ئەندامانی رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان کە بەشداری بەرفراوانی لە هێزە مرۆییەکان و نوێنەرایەتی هێزە ئاسایشی و ئاشتیخوازییەکان بەشێوەیەکی گشتی هەیە، لە تەواوی ئەمانەدا کۆمەڵەیەکی پسپۆڕ و تایبەتمەند لەنێو رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان هەیە: سەربازەکانی خستوەتە بەردەستی هێزە ئاشتی پارێزەکانی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان، لە ساڵانی رابردودا و لە چوارچێوەی ئەم هێزانەدا لە کۆریا و کۆنگۆ، میسردا ئامادەییان هەبوو. هەروەها لەم ساڵانەی دوایشدا لە روەندا، ئەنگۆلا، سۆماڵ و هایتی، رۆڵی هێزی ئاشتیی رێکخراوی نێونەتەوەییان بینی. لەبەرئەوەی هند یەك جەمسەریی ئەمریکا و دنیای تاکڕەوی دەداتـە دواوە، هەوڵدەدات یەکێتییە

ئابورییەکانی وەك سارك بەهێزتر بکات. چونکە هاتنەپێشی ئەم یەکێتییانە سەنگی هند لە جیهان و کۆمەڵگەی نێونەتەوەیدا زیاتر دەکاتە ئەمری واقیع. هند جۆرێك لە جێگیریی ئابوری و سیاسیی هەیە لەسەر ئاستی ناوچەکەو جیهاندا، رۆڵـی هند لەبەرەو پێشچوونەزانستی، ئابوری‌و سیاسییەکان، پێگەی سارکیشی کردوە بە رەقەمێکی بەهێز لەسەر ئاستی جیهاندا. لەم ساڵانەی دوایشدا ئەم وڵاتە هەوڵیداوە پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ رژێمی ئیسرائیلدا بەرەوپێش بەرێت. ئەوە سەرەڕای بوونی گروپ و رەوتی ناکۆك لە هەمبەر ئەو پرسە لە ناوخۆ و بەتایبەتی لەنێو وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامیدا، هندستان لەماوەی ساڵانی دوایدا چەندین رێکەوتننامەی سەنگینی سەربازی لەگەڵ ئیسرائیلدا واژۆکردوە. دەوترێت ئامانجی سەرەکی و بێپێچوپەنای هند لە نەزمی دیبلۆماسی جیهانیدا خواستێکە بۆ بوون بە ئەندامی هەمیشەیی لە ئەنجومەنی ئاسایشی نێونەتەوەیدا، چونکە ئەم وڵاتە لە رێککەوتنە ناوکییەکەیدا لە تەك ئەمریکادا هەموو ئەو کۆتوبەندانەی پەسەندکردوە، کە ئاژانسی نێونەتەوەیی ئەتۆمی بۆی دانـاوە. لەم رێگەیەشەوە دەیەوێت نیشانیبدات، کە وڵاتێکی بەرپرسە لە فەرمانڕەوایەتی جیهاندا.

بەشی چوارەم

کاریگەریی هێزی هەرێمی هند
بۆ سەر بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی ئێران

پەیوەندییەکانی هند و ئێران دەگەڕێتەوە بۆ هەزاران ساڵ پێش ئەمڕۆ. ریشە هاوبەشەکانی نەژاد، زمان و نەتەوە، فاکتەرگەلێك بوون کە هەردوو وڵات بەدرێژایی سەدەها ساڵ پەیوەندییەکی دۆستانەیان لەگەڵ یەکتریدا هەبێت. هندی و ئێرانییەکان لە یەك ریشەی هاوبەشی نەژادی ئارییەکانەوە سەرچاوەیان گرتوە. فەرهەنگی ئەم دوو وڵاتە هێند نزیکە بەیەکتریی، کە ئەستەمە وەك دوو بازنەی فەرهەنگی جودا تەماشابکرێن. پێشینەی پەیوەندییەکانیان بۆ پێش مادیی و سۆمەرییەکان دەگەڕێتەوە، چونکە کۆڵینەوە و کنەکردنە شوێنەواری و کۆنەکان دروستی ئەم پرسە پشتڕاستدەکەنەوە. هاتنی نەتەوە ئاریاییەکان بۆ پێش سێ هەزار ساڵ بەر لە زایین و ئامادەییان لە ئێران و نیمچە دورگەی هنددا، راستییەکە کە هاونەژادیی ئەم دوو نەتەوە دەخاتەڕو، هاوکات پەیوەندیی بەهێز و پتەویشیان زیندو رادەگرێت. تەنانەت لەشکرکێشییەکانی (نادر شا)ش نەبووە فاکتەری لێکدابڕانی نەتەوەی هند و ئێران لە یەکتری.

ئێران و هند بە بوونی فەرهەنگی زەنگین و شارستانییەتی دێرینییان بە درێژایی مێژو خاوەنی پەیوەندییەکی دۆستانە و متمانەداربوون بە یەکتریی. ئەم دوو سەرزەمینە لە رابردوی دورەوە تاوەکو ئێستا پەیوەندییان بەرەو هەڵکشان چووە. خەڵکی ئەم دوو شارستانییە خاوەنی پێشینەگەلێکی دێرینن لە نەژاد و فەرهەنگدا و لە نەتەوەکانی ئاریاوە هاتون. هاوبەشییەکانی هەردوو ژیارەکە دەتوانرێت لە زمان، ئاداب، نەریت و تایبەتمەندییەکانی تری رەفتار و هەڵسوکەوتی خەڵکەکانیانەوە دیارییکرێن. لەلایەکی ترەوە شوێنەوارە بەجێماوەکانی فەرهەنگ و کەلتوری ئێرانییەکان لەنێو هنددا شتێکی حاشاهەڵنەگرە. بە وتەی (جەواهر لال نەهرۆ): لەنێوان نەتەوە و نەژادگەلێکی فرەدا، کە لە تەك هندستاندا پەیوەندییان هەبووە، هیچ کام لەوانە بە ئەندازەی ئێرانییەکان، لە ژیان و فەرهەنگی خەڵکی هندستاندا، کاریگەریی بـەردەوام و جێگیرییان بەجێنەهێشتوە. لەنێو خەڵکانێك و نەژادگەلێکی فرەیی هەمەچەشندا کە بە ژیان و فەرهەنگی هند پەیوەندییان گرتوە و شوێنیان لە هندستاندا هەیە، دێرینترینیان ئێرانییەکانن. لەراستیدا پەیوەندییەکانی هند و ئێران تەنانەت پێش دەستپێکردنی شارستانییەتی هند و ئارياییەکان بووە، چونکە نەتەوە هند و ئاریایی و ئێرانییە دێرینەکان هەردوولایان لەیەك نەژادی هاوبەش جودابوونەتەوە و هەریەکەیان رەوگە و رێچکەگەلێکی جودایان گرتۆتەبەر.

زانای گەورە (شەبلی نەعمان)یش دەڵێت: لە مێژوی سەرانسەری جیهاندا، دەوڵەتانی ئێران و هند بە ڕێژەیەك لێکنزیک بوون، کە ناتوانین لە هەر شوێنێکی دونیا، نیشانە وەکیەکییەکانی ئەم نەتەوانە بە سانایی جودابکەینەوە.

زمانی فارسی لە سەردەمی غەزنەوییەکاندا بەرەو ناو هند کشا و لە دامەزراندنی ئیمپراتۆری هند و مەغۆلەکاندا بووە زمانێکی

فەرمی. لەم سۆنگەیەوە شاعیرە مەزنەکانی وەك: بیدڵ دەهلەوی، ئەمیر خـەسرەو دەهلەوی و ئیقباڵی لاهـوری، نەزمی شیعریی فارسییان لەخۆدا بەرجەستەکرد و کاریگەریی فراوانیان کردە سەر زمانە هندییەکان، بەتایبەتی زمانی ئەردو. پێش ئەوەی هندستان ببێتە داگیرگەی بەریتانیا لە سەدەی نۆزدەدا، زمانی فارسی دووەم زمانی فەرمی هند و هاوکات بە زمانی فەرهەنگی و زانستی وڵات دەژمێردرا. ئەم زمانە پێش هەشت سەدە چۆتە نێو هندستانەوە و 700 ساڵ بەر لەئێستا بەسەر ئەندێشە، سیاسەت، ئابوری و کەلتوری خەڵکەوە شوێنی جێهێشتوە، بەجۆرێك کە زۆرێك لە بەرهەمە گرنگە فەرهەنگی، مەزهەبی، سیاسی و ئەدەبییەکان، هاوکات زۆرێك لە نوسراو و بەڵگەنامە کەسی، دەوڵەتی، یاساکان بە زمانی فارسی نوسراون. تاوەکو ئێستاش لە زانکۆ و کۆلێژەکاندا زیاتر لە 50 بەشی زمانی فارسی بوونیان هەیە و زیاتر لە 100 خوێندنگەی ئامادەیی و سەرەتایی بە زمانی فارسی تێیاندا دەخوێنرێت.

بە روانینێك بە مێژوی ئەو دوو وڵاتەدا، ئەگەرچی هەردوو بە هـەوراز و نشێوی پەیوەندییەکانیاندا تێپەڕیون، بەڵام هیچکات پەیوەندییەکانی خۆیان نەپساندوە و لێك دانەبڕاون، بە درێژایی مێژو و بەڕادەیەك پەیوەندیی ئابوری، سیاسی و فەرهەنگییان هەبووە، کە بە دەگمەن دەوڵەتێك هەبێت بتوانێت ئەم رۆڵە لە میانی هەردوولادا بگێڕێت. لە لێکۆڵینەوە و کنەکردنە شوێنەوارییەکاندا ئەوە لە سەرزەمینی پادشایانی هند و شوێنەوارەکانی کەنار دیجلە و فورات بەدەستگەیشتوە، کە رابردوی دوو نەتەوەی فرە دێرینە، شوێنەوارناسان ساڵی 1930 لە گردی (سیلکی کاشان) نیشانیاندا کە شاری دێرینی کاشان شوێنی پێکگەیشتنی هەردوو شارستانییەتی هند و ئێران بووە. بەشێکی زۆری تر لە شوێنەوارناسان ئەگەری ئەوەیان خستوەتەڕو، کە شارستانییەتی هند و ئێران لە یەك خانەدانی پادشایەتییەوە

سەرچاوەیگرتوە. بەرفراوانبوونی قەڵەمڕەوی پادشایەتی داریوشی مەزن تاوەکو پەنجاب، لەلایەکەوە هاتوچۆی بازرگانیی نێوان دوو وڵات فاکتەری وابەستەبوونی زیاتری دوو وڵات بووە. لە ڕێڕەوی ئەو جەنگانەی کەلەنێوان ئێرانی و یۆنانییەکاندا ڕوویانداوە، بەڵگەگەلێك لەبەردەستدان ئەوە نیشاندەدەن، کە لەشکری هندییەکان هاتون بۆ کۆمەکی ئێرانییەکان، چونکە شوێنەوارە جێماوەکانی تەختی جەمشید شاهێدی ئەو ڕاستییە دەدەن.

دیوی خۆرئاوای پەنجاب لە سەردەمی ئەشکانییەکاندا (میهردادی یەکەمی پادشای ئێران) لەژێر قەڵەمڕەوی ئێرانییەکاندا بووە. ئەم بابەتە هیچ داکشانێکی لە پەیوەندییەکانی ئێران و هند نەهێنایەپێش، بەڵکو پەیوەندییەکان هەر درێژەیان هەبوو. هاوکات لە سەردەمی زنجیرە فەرمانڕەوایانی ساسانیدا (224 بۆ 652 ز) پەیوەندی باش لەنێوان ئێرانی و هندییەکاندا هەبوو، بەجۆرێك مێژونوسانی جیهان ئەو قۆناغە بە قۆناغی زێڕینی ئێران دەناسێنن.

لە قۆناغی پاش سەربەخۆبوونی هنددا، ڕێبەرانی هند کاریگەریی زۆریـان لەسەر نوخبە و زانایانی ئێرانی هەبوو. بزوتنەوەی دژە ئیمپریالیزم و سەربەخۆخوازانەی گاندی، فاکتەری کاریگەرییەکی بەهێزی شۆڕشگێڕیی بوو لە ئێراندا، هاوکات کاریگەریی لەسەر ڕەوتی ئابوری و بازرگانیی دانا. پیشەسازی فیلمسازی و درامای هندیش، کە هەڵگری پڕۆژە و فەرهەنگی هاوبەشی گەلانی ئێرانی و هندی بووە، یاریدەدەرێکی تەواو بووە تا سەرزەمینی هند بە ئێرانییەکان ئاشنابکات.

پەیوەندییەکانی ئێران و هند پاش شۆڕشی ئێران

پەیوەندییەکانی ئێران و هند لەپێش شۆڕشدا دابەشدەبێت بەسەر سێ دەیەی «پەنجاکان، شەستەکان، حەفتاکان». پەیوەندییەکان لە 15ی مارسی 1950 بە پەیمانی دۆستی نێوان هەردوو وڵات دەستیپێکرد،

هــەردوولا جەختیانکردەوە، کە هەر ناکۆکییەك پێویستە لەرێگەی دیبلۆماسییەوە چارەسەربکرێت. لە راستیدا لە سەردەمی سەربەخۆیی هنددا ساڵی 1947 تا سەرنگومی رژێمی پەهلەوی 1979، بەهۆی ئاڵوگۆڕ و رووداوە هەرێمی و جیهانییەکانەوە هەوراز و نشێوی فرە لەنێوان پەیوەندییەکانی دوو وڵاتدا هاتوەتە ئاراوە. لە دەیەی یەکەمی پەیوەندییەکاندا بە جودابوونەوەی پاکستان لە سەرزەمینی رەسەنی هندستان، رژێمی پەهلەوی یەکەم وڵات بوو کە بەفەرمی پاکستانی وەك دەوڵەتێك ناسی. لەکاتێکدا هندستان لە جودایی بەشێکی گەورەی وڵاتەکە نیگەران و توڕە بوو، هەربۆیە ناساندنێکی لەو جۆرەی ئێرانی بە رەوا نەدەزانی. لە دەیەکانی شەست و حەفتاشدا، هەریەك لە هند و پاکستان چوونە نێو دوو جەنگەوە، کە بە فاکتەری پەیمانی بەغداد یان سەنتۆ، هەریەك لە پاکستان و ئێران شانبەشانی تورکیا ئەندام بوون تێیدا، هەربۆیە موحەمەد شای ئێران لەهەر کۆمەکێکی پاکستان سڵی نەدەکردەوە. لەلایەکی ترەوە جەنگی ساردی نێوان هەردوو وڵاتی زلهێز ئەمریکا و یەکێتی سۆڤییەت، وەك دوو جەمسەری جیهانی، هەریەك لە هند و ئێرانی خستبووە بەرەیەکەوە. هند لە بەرەی کۆمۆنیستی بوو بە رێبەرایەتی سۆڤییەت و ئێرانیش لە جەمسەری ئەمریکا و خۆرئاوادا بوو. ئەوانە فاکتەرێك بوون کە پەیوەندییەکانی هەردوو وڵاتی زێدەتر بە ئاراستەی دوری و ساردیدا بردبوو. هەڵبەتە لە هەندێك لە گرفتەکانی هنددا رژێمی پێشوی ئێران پشتیوانی لە هند دەکرد، بەتایبەتی لە گرفتی سنوری نێوان هند و چیندا. لەم روەوە جۆرێك نزیکی دروستببوو. یاخود گەشتی 22 رۆژەی پادشای ئێران لەساڵی 1965، بۆ هند و دواتر گەشتی 14 رۆژەی هەمان پادشای ئێران لەساڵی 1978دا، جۆرێك لە بوژانەوەی بەخشییە پەیوەندییەکانی هــەردوولا. بــەڵام بەشێوەیەکی گشتی پەیوەندییەکانیان لە مەتەرێزی گۆڕانکارییە نێونەتەوەییەکان و کێشەی پاکستاندا مانەوە و نەبوونە پەیوەندییەك کە لە ئاستێکی پەسەنددا بن.

پەیوەندییەکانی ئێران و هند لە پەنجاکاندا

یەکەمین درەوشانەوەی پەیوەندییەکانی هند و ئێران، لە ساڵی 1947ەوە دەستپێدەکات. لەو مێژووەوە شاندێکی پایەبەرزی ئێرانی بە بەشداریی لە کۆنفرانسێکی ئاسیاویدا لە نیودەلهی، خۆشحاڵی خۆیان بۆ وڵاتی تازە سەربەخۆی هند دوپاتکردەوە. پەیوەندییەکانی ئێران و هند لە مارسی 1950دا لە ماوەیەکی کورتی پاش سەربەخۆبوونی هندا دەستیانپێکرد و لەو میانەدا نیودەلهی و تاران پەیمانی دۆستایەتییان بە ناوی (ئاشتی و دۆستایەتی هەمیشەیی) واژۆکرد. ئەمە رێڕەوی دۆستانەی نێوان دوو وڵاتی دیاریکرد. لەم پەیمانەدا زیاتر لە خاڵەکانی تر، پێداگریی کرایەوە لەسەر چارەسەرکردنی هەر گرفت و کێشەیەك لەرێگەی دیبلۆماسی و گفتوگۆوە. هەردوو وڵات رێککەوتن کە کونسوڵخانەکانیان لە وڵاتی یەکتریدا بکەنەوە و بڕیاری پێویست لە زەمینەی بازرگانی و گومرگی و کەشتیوانی و ئاسمانی و فەرهەنگیدا بدەن.

لە کاتی جودابوونەوەی پاکستان لە هند 1947، پەیوەندییەکانی هەردوو لا تەگەرەیەکیان تێکەوتبوو، ئەویش بوونی پاکستان بوو لە پەیوەندییەکانی ئێراندا. چونکە موسوڵمانێتی ئەم وڵاتە و ئەندامێتی لە بەرەی خۆرئاوادا لە میانی جەنگی سارددا و هاوسنوربوونی لەگەڵ ئێراندا، هۆکارێك بوون کە پەیوەندییەکانی ئێران لەگەڵ پاکستاندا سایەیەکی قورس بێت بەسەر پەیوەندییەکانیانەوە لەگەڵ هنددا. هەروەها بە هۆکاری پێگەی هند لە زەریای هندیدا سەرنجە رێڕەوی و ئاسایشییەکان، دەوڵەتی ئێران هاوسەنگی پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ هنددا هێشتەوە.

سەرەڕای پەیماننامەی دۆستایەتیی نێوانیان، هەردوو وڵات شێوەیەکی جودایان بەخۆوە بینی، بەشێوەیەك چوونە نێو هاوپەیمانیگەلێکی نەیاری قۆناغەکانی جەنگی ساردەوە. چونکە

ئێران چووبووە نێو پەیمانی بەغداد یان سەنتۆوە. هاوکات لە کۆتایی پەنجاکاندا بە بەرپاکردنی پەیمانی دۆستایەتیی شای ئێران لەگەڵ پاکستاندا، پەیوەندییەکانی هند و ئێران کاڵبوونەوە.

پاش سەربەخۆبوونی هند، ئەم وڵاتە لە پەیوەندییە دەرەکییەکانی خۆیدا لە سیاسەتێکی بێلایەنیی ئەرێنی کەڵکی وەرگرت، لە سەر هەمان بنەما بوو، کە نەهرۆ رایگەیاند هند لە کۆنفرانسە نێونەتەوەییەکاندا لە ئاستی نەتەوەیەکی ئازاد و خاوەن رامیارییەکی سەربەخۆدایە و لە بازنەی هیچ بەرەیەکدا نییە. بەم جۆرە پێشنیازی رامیاریی بێلایەنیی کرد و ئەم ئەندێشەیەی هند لە 1950دا تۆکمەتر کاری لەسەرکرا.

هند لەسەر بنەمای بنچینەی بێلایەنی لەگەڵ زلهێزەکاندا بە هۆکاری وابەستەیی فەرهەنگیی هاوبەشی و پەیوەستییە فەرهەنگی و نەژادی و نەتەوەییە تەریبەکانی لەگەڵ ئێراندا، خواستی بەرپابوونی پەیوەندی لەگەڵ ئێراندا هەبوو. ئێران تا پێش کۆدەتای 1953 و بەشداریی لە پەیمانی سەنتۆ، هیچ لارییەکی لە پەیوەندیی دۆستانەدا نەبوو، وەلێ بە لەپێشچاوگرتنی کودەتای 1953 و دەرهاویشتە نەرێنییەکانی و بەشداری ئێران لە هاوپەیمانییەتی سەنتۆدا، کە لەراستیدا دیوارێکی بەرگریی خۆرئاوا (ئەمریکا و بەریتانیا) بوو لە بەردەم یەکێتی سۆڤییەتی پێشو؛ سۆسیالیزم و کۆمۆنیزمدا. هەربۆیە لەم سۆنگەیەوە هندستان لە بنچینەوە لە جودابوونەوەی بەشێك لە خاکەکەی بە ناوی پاکستان رازینەبوو، بۆیە پەیوەندییەکانی ئێران و هند بە وێنایەکی تەواو نەیدەتوانی بەردەوام بێت. بەڵام ئەم پەیوەندییە بەهۆی بوونی بەرگرییەکی ئاشکرا و نزیکی نێوان ئێران و پاکستان هێشتا نەپچڕابوو. هەلومەرجی سیاسیی ناوخۆی دوو وڵات دوای جەنگی جیهانی دووەم، فاکتەرێك بوو تا دوو قۆناغی جودا لە ڕەوتی پەیوەندییەکاندا هاتەئاراوە. هند لەو کاتەدا کە سەربەخۆیی خۆی بەدەستهێنا، پایە بەرزەکانی ئەو وڵاتە دەرگیریی جوڵانەوەی

سەربەخۆخوازیی بوون. لەم ڕووەوە لە وڵاتانێك كە خۆیان لە پەرێزی ململانێكانی جەنگی سارددا ڕاگرتبوو (وەك جەمال عەبدولناسر لە میسر) پیشتیوانی خۆیان دەردەبـڕی. ئەمە لەكاتێكدابوو كە ئێران لە دەرەوەی گەمەكانی جەنگی سارد بوو. ئەم فاكتەرە لە ڕەوەندی پەیوەندییەكانی دوو وڵاتدا ڕێگرییەكی گەورەی هێنابووە ئاراوە. لەلایەكی تـرەوە، پاكستان سەربەخۆیی خۆی لە دەستی هنددا دەرهێنا و بووەهۆی ئـەوەی دوو وڵات، كە ساڵانێكی دورودرێـژ دراوسێی یەكتریی بوون، بەجارێك لە یەكتریی جودابنەوە. بەبێ زێدەڕۆیی دەتوانین بڵێین، كە لەوە بەدواوە پاكستان نەك تەنها لە ڕوانگەی جوگرافییەوە لەنێوان ئێران و هنددا جێگیر بوو، بەڵكو بەهەمانشێوە یەكێك لە فاكتەرە دیاریكراوەكانی پەیوەندی نێوان ئێران و پاكستان بوو. نزیكی هند لەگەڵ هەندێك لە وڵاتە شۆڕشگێڕە عەرەبییەكانی ئەو قۆناغە. وەك میسر، بەهیچ شێوەیەك لەلای ئێران مایەی خۆشحاڵی نەبوو. بۆیە موحەمەد ڕەزا شا هەوڵیدەدا پێشگیریی لە نزیكبوونەوەی زێدەتری ئەوان بكات. پاكستانیش دەیتوانی لەم ڕووەوە نەخشێكی كاریگەر بخاتەڕو. پشتیوانی لە جەمال عەبدولناسر وەك ڕابەری باڵای دنیای عەرەب و سیاسەتەكانی ئەو لەلای نەهرۆ، شای نیگەران دەكرد. بەهەمانشێوە، خەباتی ناسر دژ بە حكومەتە پادشاییەكان و هەوڵدان بۆ یەكخستن و یەكێتی دنیای عەرەب، وەك پێكەوەنانی كۆماری یەكگرتوی عەرەبی یاخود لكاندنی میسر و سوریا بە یەكترییەوە، ببووە مایەی نیگەرانی و دڕدۆنگی شای ئێران. شا هیچ كات نەیدەویست پێگەی هەرێمیی ئێران بە یەكێتی و نزیكی نێوان میسر و وڵاتانی عەرەبی بلەرزێت. هەربۆیە بەردەوام نەیاری نزیكی هند و ئەو دەسەتە وڵاتە عەرەبییە بوو.

هەربۆیە پشتیوانی ئێران لە پاكستان، هۆشداریدان بوو بە هند كە هیچ كات نایەوێت پێگە هەرێمییەكەی بلەرزێنێت. لەهەمان ڕەوشدا

چاپەمەنییەکانی ئێران و پاکستان ئێجگار هاو دەردیی یەکتریی بوون. وەها دەردەکەوت کە ئێران بە ئاشکرا ئارەزوی نزیکی هەبوو لەگەڵ پاکستاندا، یەکەمین وڵاتیش بوو کە پاکستانی بە فەرمی ناساند و لە مانگی پێنجی 1948دا پەیوەندییە دیبلۆماتییەکانی لەگەڵ پاکستاندا دەستپێکردبوو. هەربۆیە یەکەم دیداری سەرۆك وەزیرانی پاکستان (عەلی خان) لە ئێراندا لەگەڵ موحەمەد شای ئێران، لە مانگی پێنجی 1949 ئەنجامدرا و شای ئێرانیش یەکەمین سەرۆك وڵاتێك بوو کە لە مارسی 1950دا سەردانی پاکستانی کرد و لە هەمان مانگدا پەیمانی دۆستایەتی لەنێوان ئێران و پاکستاندا واژۆکرا. بەهەمانشێوە کە وترا پشتیوانی هند لە میسر و پەیوەندی دۆستانەی نەهرۆ لەگەڵ جەمال عەبدولناسر، مایەی دوری نێوان هند و ئێران بوو، چونکە شا بە جەمال عەبدولناسر و ئەندێشەکانی نەیار و نیگەران بوو. هەروەها نەیاریی هەریەکە لە ئێران و میسر و بانگەشەی رێبەرایەتیکردنی میسر بۆ جیهانی ئیسلام، پرسگەلێك بوون کە ناسر لە روانگەی ناسیۆنالیستی عەرەبییەوە لەنێو کەنداوی عەرەبیدا جاڕی بۆ دەدا، هەموو ئەمانە رەوشێکی ئاڵۆز و تەنگەتاو بوو، کە روبەڕوی پەیوەندییەکانی هند و ئێران ببوونەوە.

پەیوەندییەکانی هند و ئێران لە شەستەکاندا

پەیوەندییەکانی ئێران و هند لە شەستەکاندا لەژێر کاریگەریی چەند روداوێکدا بوو، لەوانە جەنگی (هند و چین) و دووبارە جەنگی (پاکستان و هند) بوو. لەبەرئەوە لەسەر هێڵێك بە جێگیریی پەیوەندییەکان بەردەوام نەبوون. سەبارەت بە یەکەمیان، ئێران لە پشتیوانی هند ببوویەوە، زۆری پێنەچوو کە زامی کۆنی نێوان هند و پاکستان کولایەوە و بووە مایەی دەرگیریی سەرلەنوێی نێوان هەردوو وڵات و شای ئێران پشتیوانی خۆی بۆ پاکستان دەربڕی و بەمەش هند

قەڵس و قین لەدڵ ببوو. لە شەستەکاندا گۆڕانکارییەك روی لە نیمچە دورگەی هند و باشوری خۆرئاوای ئاسیا کردبوو. کە دیسان کاریگەریی لەسەر پەیوەندییەکانی هند و ئێران جێهێشت، دەرهاویشتەی ئەوەش سەریکێشا تا تێگەیشتنی هەردوو وڵات لەسەر پرسە جۆراوجۆرەکان بەم شکڵە بێت: لەوانە جەنگی هند و چین لە ساڵی 1962دا، بووە هۆی نزیکی پاکستان لە چین و ناکۆکی سنوری لەنێوان ئێران و پاکستاندا. ئەم دەیە سیناریۆیەکی نوێی سیاسی و ستراتیژی لە نیمچە دورگەی هندی و باشوری خۆرئاوای ئاسیا بەخۆیەوە بینی کە وابەستە بوو بە باڵانسی زلهێزەکانەوە لە جیهاندا.

میتۆدی رەخنەگرانەی ئەمریکا لە بارەی ئێرانەوە لە سەردەمی کارتەردا و هەندێك پرسی تر لەسەر شانۆی نێونەتەوەیدا بوونە مایەی ئەوەی کە شای ئێران بە هەماهەنگی هەرێمی لەگەڵ وڵاتانی وەك هند و یەکێتی سۆڤییەت و بلۆکی رۆژهەڵاتدا دەست تێکەڵبکات. لەم روەوە پەیوەندی نزیکی لەگەڵ هندا دەستپێکردەوە. پێش ئەو رەوشـە، واتە لە وەختی رودانـی جەنگی هند و چیندا، کاتێك کە نەهرۆی سەرۆك وەزیرانی هند، لەبارەی ئەو هەلومەرجە ترسناکەی جەنگەکەیان هۆشداری دایە تەواوی وڵاتانی دونیا، ئەوکات سەرۆك وەزیرانی ئێران لە 3ی نۆڤەمبەری 1962 رایگەیاند کە ئێران پشتیوانی لە هند دەکات و هند بۆتە قوربانی دەستدرێژییەکانی چین.

نزیکبوونەوەی ئێران بە سۆڤییەت و پشتیوانی ئاشکرای لە هند لە بەرامبەر چیندا، هەستی وروژاوی هندی لەبەرامبەر ئێراندا هێورکردەوە. ئەم دەستپێشخەرییەی شا لەتاراندا بە دیداری لەگەڵ سەرۆك کۆماری هند (رادها کریشنان) لە مانگی 5ی 1963 وەڵامێکی ئەرێنی لەلایەن هندەوە وەرگرت. ئەم دیدارە بە لێکتێگەیشتنی زیاتر و دەرکی باشتری کێشەکان و پەیوەندیی دوولایەنە یارمەتیدا. دەوڵەتی ئێران بەشێوەیەکی فەرمی بواری دایە رادیۆی تاران تا بەیاننامەکانی

سەرۆك کۆماری هند پەخشبکات. لەم بەرنامە رادیۆییەدا (دکتۆر رادها کریشنان) روانگەی کۆمەکی زیاتر و پەیوەندی تۆکمەتری لەگەڵ ئێران نەشاردەوە و وتی: ئێمە پێویستە لەو زەمینانەی کە زانست و تەکنەلۆژیا بۆمانی رەخساندوە و لەدەستماندایە، زیاتر بەهرەمەند بین و بۆ بەرژەوەندی مرۆڤایەتی کەڵکیان لێوەربگرین، لەم زەمینەیەدا، وڵاتانی ئێمە دەتوانن سود لە ئەزمونی یەکتریی وەربگرن.

بوژانەوەی پەیوەندییەکانی هند و پاکستان جارێکی تر بە دەستپێکردنەوەی جەنگی نێوان هند و پاکستان لەساڵی 1965دا دوچـاری قەمت و قەیران بـوویـەوە. چون ئێران دەستدرێژی هندی بۆ سەر پاکستان ئیدانە کرد. بەجۆرێك لە 6ی سێپتەمبەری هەمانساڵدا، وتەبێژی وەزارەتـی دەرەوەی ئێران لە کاردانەوەی تێپەڕبوونی هێزەکانی هند لە سنوری نێونەتەوەیی لاهوردا، بە کارێکی دەستدرێژیکارانە ناساند. هاوکات هەرجۆرە یارمەتییەکی بۆ پاکستانیش دووپاتکردەوە. لەهەمانکاتدا، دەوڵەتی ئێران هەوڵیدەدا هەردوو وڵات بە کۆتاییهاتنی جەنگەکەیان هانبدات. لەگەڵ ئەوەشدا پەیوەندی دوولایەنە و سیاسی خۆی هێشتا لەگەڵ هنددا نەپچڕاند.

دەسپێشخەرییە تەرەفدارییەکانی ئێران لە پاکستان لە شوێنی یەکەمدا و لە دیدی هنددا، بە پەیوەندییەکی نادۆستانە دەزانرا. بەڵام زۆرێك لە کارەکانی ئەوان لایەنێکی تری نیشاندەدا. لەوانە راپۆرت درابوو کە شا بەشێوەیەکی تایبەت و بە جدی ئەیوب خانی بە کۆتایهێنان بە دوژمنایەتییەکان راسپاردوە و تەنانەت خستنەڕوی نەوتی ئێرانیشی بۆ هندستان نەوەستاندبوو. بەگوێرەی بۆچوونی باڵوێزی پێشوی هند، ئێران هەیمەنەی کۆنترۆڵکردنی پاکستانی هەبوو، ئەویش لە سۆنگەی ناکۆکییەکانی پاکستانەوە لەگەڵ هندا، لەلای گەڵاڵە ببوو.

شای ئێران لەو سەردەمەدا تێگەیشت کە ئەمریکا لە ناکۆکییەکانی هند و پاکستاندا لە لایەنداریی هیچکام لە لایەنەکان ناکات. بۆیە بڕیاریدا پەیوەستبێت بەو یەکێتییە هەرێمییە نوێیەوە. هەروەها شا تێگەیشت کە هند خاوەن هێزێکی وایە، کە لە ئایندەدا قسەگەلێکی زۆری بۆ کردن دەبێت. لەبەرئەوە هەوڵیدا پەیوەندییە ئاڵۆزەکانی نێوان هەردوو وڵات تا شیاوی کۆنترۆڵکردن پێشیان پێبگرێت. یەکێتی ئێران لەگەڵ خۆرئاوادا، جودایی رێگەی هەریەك لە ئێران و هندی دیاریکردبوو. هاوکات کاریگەرییەکی بێ چەندوچوونی لەسەر پەیوەندییەکانی هەردوولا دانابوو. هۆکانی توندبوونەوەی ئێران و هند زیاتر بوونی پاکستانیش بوو لە پەیمانی بەغدادا. هاوکات دوای پەیمانی سەنتۆ شا لە گەشتێکی 22 رۆژەدا بۆ هند دیدارێکی سازدا. ئەم گەشتە درێژترین گەشتی شا بوو بۆ ئەو وڵاتە لە ساڵی 1965دا. لەو کاتەدا شا پێداگریی لەسەر ئەم پرسە دەکردەوە، کە پەیوەندی نێوان پاکستان و ئێران نابێتە رێگر لە هاوکارییەکانی نێوان ئێران و هنددا و هیچ تەگەرەیەك لەو رووەوە رونادات.

گۆڕانێکی دەرەکی گرنگ لە شەستەکاندا بە لێکتێگەیشتنی زێدەتری ئێران و هند هاوکاریکرد. ئەویش گۆڕانێکی بچوك و تایبەتمەند بوو لەنێوان ئێران و پاکستاندا هۆکارە دیاریکراوەکانی پشتیوانی لەم گریمانەیە بەبێ شیکردنەوە بوو. یەکەم ئەوە بوو شا لەبارەی نزیکبوونەوەی پاکستان و چین ئێجگار دڕدۆنگ بوو، بۆ دەرخستنی نارەزاییەکانی خۆی پەیوەندیدارانی سیاسیی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بە ئاڕاستەی جموجوڵی دیاریکراو دژ بە چین رێنوێنی کرد، کە لەهەمانکاتدا تەواو لە بەرژەوەندی هنددا بوو. دووەمیشیان ئەوە بوو، کە لە شەستەکاندا ئێران لەوە تێگەیشت بازرگانی لە تەك هندا پێنج بەرابەر قازانجی زێدەترە وەك بازرگانیکردن لە تەك پاکستاندا.

پرسێکی تر ئەوە بوو کە پاش ساڵی 1962، پاکستان لە لای خۆیەوە

پەیوەندییەکانی لە تەك چین و یەکێتی سۆڤییەتدا بەرەوپێش بردبوو. لەساڵی 1963 پاکستان گەیشتە ئەو راستییەی کە لە سیاسەتی نوێی دەرەکیدا، پەیوەندی نێوان دوو وڵاتی تەواو سەربەخۆ لە پەیوەندیی هەریەك لەو وڵاتەوەیە لەگەڵ وڵاتی سێیەمدا. ئەم نەخشەرێگای کاری پاکستانە بە دروستی گونجاو بوو لە تەك سیاسەتی سەربەخۆی نەتەوەیی ئەوکاتەیدا. لە راستیدا ئەمە بەو واتایە بوو، کە پەیوەندی ئێران و هند نەدەبوو هیچ جۆرە دەستێوەردانێکی لە پەیوەندی ئێران و پاکستاندا هەبووایە.

لە لایەکی ترەوە پێشینەی ناکۆکییەکانی نێوان ئێران و پاکستان لە میانی ئەم دەیەیەدا دەکرێت ئەوەی لێبخوێنرێتەوە، کە دەربڕی ئەمانەن: چارەسەری ناکۆکییەکان و ئاشتی پاکستان لەگەڵ هەندێك لە وڵاتانی عەرەبی بەتایبەتی میسر، نەبوونی کاردانەوەی پاکستان لە روداوی دەستدرێژییەکەی سنوری نێوان ئێران و عێراق لە دیسەمبەری 1965، بۆچوونی ئەرێنی پاکستان بە ئەندامێتی بەحرەین لە یۆنیسکۆدا لە سێپتەمبەری 1966دا و سەرەنجام، سەرهەڵدانی ژینگەیەکی نوێی سیاسیی و ستراتیژیی لە کەنداوی فارس لە 1968دا، کە لەوێدا شای ئێران سەرلەنوێ نەخشی ئێرانێکی سەربەخۆی وەك هێزێکی هەرێمی ناساند، لەم رەوشە نوێیەدا تەرازوی سودمەندیی پاکستان لە ئەولەوییەتی ئێراندا کەمبووەوە.

پەیوەندی ئێران و هند لە حەفتاکاندا

پەیوەندیی دوولایەنەی ئێران و هند لە حەفتاکاندا وەك دوو دەیەی پێشوتریان هاوڕابوو لە بگرەوبەردەی زیاد و هەوراز و نشێوی زۆر. لەلایەکەوە، لە دەستپێکی ئەم دەیەیەدا جارێکی تر پاکستان و هند لەسەر پرسی «کشمیر» دەستیان دایەوە یەخەی یەکتر و ئێرانیش دیسانەوە سیاسەتی پشتیوانی لە پاکستانی نیشاندایەوە. لەلایەکی

ترەوە زێدەبوونی قەبارەی بازرگانیی نێوان ئێران و هند و قازانجی زیاتری ئێران بە بەراورد بەو ئاڵوگۆڕەی، کە لەگەڵ پاکستاندا هەیەتی جیاوازیەکی زۆری نیشاندەدا، هەربۆیە شا بە لەپێشچاوگرتنی رۆڵی بەرفراوانی هند هەوڵیدا پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ هند و پاکستاندا بە هاوسەنگی رابگرێت، ئەم هاوسەنگی راگرتنە بە سەردانی دووەمی شا بۆ هند کاریگەریی زێدەتری هێنایە گۆڕێ.

لە دەستپێکی دەیەی حەفتاکاندا، لێکتێگەیشتنی نێوان هند و ئێران، جارێکی تر کەوتەوە ژێر کاریگەریی فاکتەرە دەرەکییەکانەوە. واتە جەنگی هند و پاکستان کە لە ساڵی 1971دا رویدا. دیسانەوە وەڵامی ئێران وەك ساڵی 1965 هەم ئەرێنی و هەمیش نەرێنی بوو، ئێران جارێکی تر پشتیوانی سیاسی و دیبلۆماسی و سەربازی خۆی بۆ پاکستان دووپاتکردەوە. لەگەڵ ئەوەی کۆمەکی ئێران بۆ پاکستان بایەخدار بوو، ئامادەیی بۆ ئەنجامدانی کارێکی وەها لەپێشچاوگیراو بوو. لەم دەیەدا، شای ئێران میتۆدی ئاوڕدانەوە لە رۆژهەڵاتی تاوتوێ کرد. شا پەی بەو راستییە بردبوو کە لە مامەڵەکردنی هێزدا لە کەنداوی فارس و باشوری رۆژئاوای ئاسیادا نیازی بە پەیوەندییەکی دۆستانەیە لەگەڵ زلهێزەکانی هەرێمەکەدا. لەم چوارچێوەیەدا، بایەخی ئێران بۆ هند کاتێك رۆشن دەبوو، کە ئاگای لە پێگەی پاکستان بێت لەلای وڵاتانی عەرەبی کەنداوی فارسدا. ئەمە لە رەوشێکدا بوو، هند بە پێچەوانەی وڵاتانی عەرببییەوە، ئێرانی بە وڵاتێکی بەرپرس و پشتپێبەستوو دەزانی.

پشتیوانی ئێران لە پاکستان نەدەبوو تەنها لە چوارچێوەی ئێران و پاکستاندا ببینرایە، چونکە فاکتەرگەلێکی تری وەك پەیوەندییە نزیکەکانی ئێران و ئەمریکایش بوونی هەبوو، کە سەرۆك کۆماری ئەمریکا بە ئاشکرا نەیارێتیی خۆی لە سەرهەڵدانی بەنگلادیش و پەیمانی هند و سۆڤییەت (1971) و جێگیربوونی هێزەکانی سۆڤییەت

بەدرێژایی سنور لەگەڵ ئێراندا نیشاندا. شای ئێرانیش بابەتی خۆی لەگەڵ هند نەك لە روانگەی دوژمنییەوە، بەڵکو بۆ بەرگریی لە تەواوی زەوییەکانی ئێران و بەهێزکردن و پشتیوانی لە ئارامیی ناوچەکە و پێشگیریکردن لە نەخشەکانی سۆڤییەت شرۆڤە دەکرد. ساڵی 1971 گۆڕانکارییەکی گرنگ لە هاوکێشەکانی هێز لە ناوچەی نیمچە دورگەی هند و باشوری خۆرئاوای ئاسیا هاتەئاراوە. لەو روداوەدا هەریەك لە هند و ئێران وەك دوو کاراکتەری باڵادەست و بەهێز هاتنە پێشەوە. پاش جەنگ ژینگەی ئاسایشی هند پێشکەوتنێکی گشتی و هەمەلایەنەی بەخۆیەوە بینی و هەستی متمانەیەکی زێدەتری لە رامیاریی دەرەوەیـدا لەلا دروستبوو. نیودەلهی لە دەرگیریی ناتەندروستی لەگەڵ پاکستان و هاوکێشەی دەسـەڵات لەگەڵیدا رەهابوو، بەمشێوەیەش توانی سیاسەتی خۆی لەگەڵ زۆربەی وڵاتاندا لەدەرەوەی فاکتەری پاکستاندا دابڕێژێت، لەم گریمانەیەدا سیاسەتی خۆیشی لەگەڵ ئێراندا لە دەرەوەی پاکستاندا داڕشتەوە.

لەگەڵ بوونی پەیوەندییە ساردوسڕەکانی هند و ئێران لە سەرەتای حەفتاکاندا، کە ببووە بەربەستی بەرژەوەندییەکانی دوو وڵات لەسەر شانۆی نێونەتەوەییدا. ساڵی 1972 دیداری (ئیسواران سینگ) وەزیری دەرەوەی هند لە ئێران بوویە فاکتەری هێوری و نەرمی لە پەیوەندیی دوو وڵاتدا. دیداری شا لەگەڵ رۆژنامەی تایمزی هندی لە سەرەتای جەنیوەری 1973دا ئەم خواستەی بەباشی نیشاندا و گوتی: لەگەڵ سەرسەختی پاکستاندا، لەم وڵاتە دەخـوازێ نەك هەر سیاسەتی پێکەوەژیانی ئاشتیانە بەرەوپێش بەرێ، بەڵکو هاوکاری کارا و نزیك لەگەڵ هنددا دەستپێبکات، چونکە بۆ ئێران ئەوە رونە، کە هەر ئارامییەک لە ئاسیادا بەبێ هند کارێکی ئەستەم دەبێت. سیاسەتی ئێران لەبارەی رۆژهەڵاتەوە بەتەواوی ئاڕاستە و وابەستەکرابوو بە هندەوە. هند وڵاتێك بوو لە باشوری ئاسیا پێگەیەکی ستراتیژی

هەبوو، توانا سەربازی و ئابورییە بەهێزەکانی مایەی ڕەچاوکردن بوون، نزیکی ئێران لە هند لەپێناو دورڕاگرتنی سۆڤییەت بوو لە هند، دیارە ئەمەش دەیتوانی پاڵنەرێکی قوڵ و کاریگەربێت بۆ ئەو سیاسەتەی ئێران. هەربۆیە پەیوەندیی و ڕەچاویی ئێران بە ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هند فاکتەری تایبەتی لە پشتەوە بوون. کە ئەمانە دیارترینیانن: یەکەم، ئێران تێگەیشت لە هاوسەنگکردنی دەسەڵاتێکی نوێدا لە کەنداوی فارس و باشوری ئاسیا، بۆ ئەوەی بتوانێت بە خواستەکانی خۆی بگات لە دەستڕاگەیشتنی بە دەسەڵاتێکی زێدەتر لە کەنداوی فارسدا، پێویستە پەیوەندی لەگەڵ هێزێکی باڵادەست و کاریگەردا هەبێت لە ناوچەکەدا.

لە لایەکی ترەوە ئێران دەیویست نیشانی پاکستانی بدات، ئەگەر پاکستان دەتوانێت لە کەنداوی فارسدا پەیوەندییەکی هەمەلایەنە بکات، ئەوا ئێرانیش لە ڕەوشێکی وەهـادا بۆی هەیە لە باشوری ئاسیادا پەیوەندییەکانی پەرەپێبدات و هەڵبەتە ئومێدەواریش بوو کە پەیوەندییەکی نزیکتر لە تەك هنددا فاکتەرێك بێت تا هندستان لە پەیوەندییە سیاسی، ئابوری و سەربازییەکانی لە یەکێتی سۆڤیەت لاواز بکات. پاڵنەرێکی دیکەی ئەرێنی کە ئێران لەپێناو زیندوڕاگرتنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هنددا هەیبوو، بریتیبوو لە یەکێتییە بەرچاو و مەزنەکەی وڵاتانی عەرەبی لە جەنگی ئۆکتۆبەری 1973دا. لە ئاستانەی ئەم جەنگەوە دەوڵەتی ئێران ستراتیژی خۆی گۆڕی و لەبری دۆستایەتی لەگەڵ میسر و عێراقدا ڕوی لە دۆستایەتی هندستان نا.

لە بەرامبەریشدا، هند لە بایەخی بوژانەوەی پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ ئێراندا تێگەیشت. لە فاکتەرە یارمەتیدەرەکانی ئەم سیاسەتە ئاماژە بەمانەی خوارەوە دەکرێت: پێگەی پاکستان لە کەمەندکێشکردنی وڵاتانی عەرەبی لە کەنداوی فارس، کە ببووە مایەی نیگەرانی هندستان. ئەوە لەکاتێکدا بوو کە هندستان

ئێرانی بە شیاوی متمانە و بەرپرسیارێتی دەزانی. لە ساڵی 1973دا نیودەلهی ئامادەیی خۆی بۆ نزیکی لەگەڵ تاراندا دەربـڕی. ڕەوەندی بەرەوپێشچوونی ئاڵوگۆڕە ئابورییەکانی نێوان هەردوو وڵات فاکتەرێکی تر بوو تا قوڵتر و تۆکمەتر کاری لەسەربکەن بۆ پەیوەندییەکی دۆستانە. زەمینەی ئەم بەرەوپێشچوونەش ڕوانگەی بازرگانی نێوانیان بوو. زەمینەی ئێران بۆ ڕاکێشانی ناردەنییەکانی هند بەجۆرێك بوو کە بەهای ناردەنییەکانی ئێران لە ساڵی 1974دا کەمتر لە دوو بەرابەری ناردەنییەکانی هند بوو لە ساڵی 1973دا. هاوکات بەهای ناردەنییەکانی هند بۆ ئێران لە دەیەمین خولدا پێنج بەرامبەر زیادیکرد. لەسەر ئەم بنەمایە بوو کە پڕۆژەی کانزای بەردینی ئێران/کودەرموخ، بەندەری مەنگەلۆر، کارخانەی ئەلۆمینای کارناتاکار، کارخانەی بیبەر لە ناوچەی کانال ڕاجستان، کۆمپانیای کەشتیوانی ئێران و هند و چەندین پڕۆژەی تر پێکەوە ڕێکەوتنامەی دووقۆڵییان لەبارەوە واژۆکرا.

لەم دەیەیەدا پاڵنەری هــەردوولا بۆ بوژانەوەی پەیوەندیی دوولایەنە بوو لەبارەی ئابورییەوە. هند لە ڕەوشی قازانجەکانی ئاگای لە توانا و هەلومەرجی ئێران بوو، چونکە دەیزانی ئێران پێویستی بە سەرمایە و بەرهەمهێنانە لە بـواری پیشەسازیدا، هندیش بە شوێن وڵاتێکی دەوڵەمەند بە سەروەتی نەوتیی دەگەڕا، هەربۆیە دەیویست لە ڕەوشی یەکتری بەهرەداربن. هاوکات ئێران دەیویست لەو پڕۆژەیەدا، کە دەیەویست وەك وڵاتێکی پیشەسازی خۆی بگرێت، کەڵکی لەو هێزە پسپۆڕ و زانستییەی هند وەردەگرت و پێویستی بە هێزی مرۆیی و دەستی کاری هند هەبوو، لەبەرامبەردا هندیش بواری بۆ ناردنەدەرەوەی توانا زانستییەکانی لە کۆمەکی ئێرانا دەربڕیبوو، چونکە پاش بەرزبوونەوەی نرخی نەوت ئیدی ئێران دەستی دابوویە سەرمایەدارییەکی تەواو لە ڕەهەندەکانی ناوخۆی وڵاتدا.

ئـەوەی بەشێوەیەکی بایەخدار دەبینرێت ئەوەیە کە شێوەی پەیوەندییەکانی هند و ئێران پاش ساڵی 1947، ئیدی لە قۆناغەکانی پێشوتری جـودابـوو، بـەڵام هێشتا ئاماژەگەلێکی رابــردو بەسەر پەیوەندییەکانەوە مابووەوە. پەیوەندییە دووقۆڵییەکان لەمیانی ئەو قۆناغەدا دەبوو تێکەڵبن بە ئاڵۆزییەکانی جەنگی دووەمی جیهانی، بەڵام لەو ژینگە نوێیەدا و لەو پێگە و پێناوە جوگرافی و سیاسیەدا و لەو توانای سەرچاوە سروشتییانەدا و لەنێو وابەستەیی دوولایەنەدا و لە ململانێی جەنگی سارددا، فاکتەرگەلێك بەشێوەیەکی تایبەتی پەیوەندی سەریهەڵدابوو. هەربۆیە هەمو ئەو فاکتەرانە هاوکات لەگەڵ پرسگەلێکی تایبەتی سروشتی لەنێو پەیوەندییەکاندا شوێن و کاریگەریی خۆیان دانا.

لەنێوان ساڵانی 1947 تا 1979، بە چەندین هەوراز و نشێودا تێپەڕین، بەجۆرێك هەم هەماهەنگی و هەمیش ناکۆکی بونیان هەبوو. هەموو ئەو پەیوەندییانەش دەتوانرێت لە ژینگەی پاش جەنگی دووەمی جیهانیدا هەڵسەنگێنرێن. ئەگەرچی سیستمەکانی هــەردوو کیشوەر، فاکتەری هەلومەرجی ناوخۆیی هــەردوو وڵات بوون، تاڕادەیەکیش فاکتەرە دەرەکییەکان کاریگەرییان لەسەربوو. بە کورتی ئەگەرچی بەرژەوەندیی دوولایەنە رۆڵی لە سەرهەڵدانی پەیوەندییەکاندا هەبوو، بۆ نمونە هەموو ئەو هۆکارانەی سەرەوە سەرچاوەی بەرژەوەندییەکان بوون، هاوکات رەوشی گەڕانەوە بۆ رابردو، فاکتەرێکی دیکەی پەیوەندییەکان بوو.

پەیوەندییەکانی ئێران و هند پاش شۆڕشی ئێران

بە دامەزراندنی کۆماری ئیسلامی ئێران پەیوەندییەکانی نێوان هــەردوو وڵات چونە نێو قۆناغێکی نوێوە. تا ئەوکات هندیش سەربەخۆییەکەی بە پشتیوانی لە بزوتنەوە جەماوەرییەکانی کەسانی وەک (نەهرۆ و گاندی) بەرهەمهێنابوو. جوڵانەوەی شۆڕشی ئێرانیش بە

رابەرایەتی ئیمام خومەینی پەیوەندییەکانی هەردوو وڵاتی وەرچەرخاند. بەهەمان هۆکار بوو کە هەمانساڵی سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی، شاندێکی هندیی هاتنە ئێران، کە نیازپاکیی هندیان بۆ سەرکەوتنی شۆڕش دووپاتکردەوە، بەڵام ئەم دەستپێکە گەرمە بەکاوەخۆ بە هۆکاری جەنگی ئێران-عێراق و پشتیوانی ئێران لە جوڵانەوە ئیسلامییەکان و لایەنگیریکردن بۆ پرسی کشمیر و موسڵمانانی هند، روە و ساردی چوون. بەم بۆنەیەوە فاکتەری ئابوری، کە لە سەردەمی رژێمی پێشودا لە خراپترین پەیوەندییەکانی دوو وڵاتدا شوێنی خۆی کردبوویەوە، دیسانەوە بووە فاکتەری ئەوەی کە پەیوەندییەکانی دوو وڵات گورێکیان بێتەوە بەبەردا و رەچاوی بارودۆخە نەرێنییەکانی دی نەکرێت.

روخانی شا و دامەزراندی کۆماری ئیسلامی ئێران بە پێشەوایەتی خومەینی لە ساڵی 1979دا، گۆڕانێکی ئەرێنی تاوتوێکرد. هند سەربەخۆخوازی ئێرانی بە جوڵانەوەی ئێرانییەکان چواند لە بەرامبەر وڵاتانی زلهێز و قوتاربوون لە کۆتوبەندی زلهێزەکان.

سەرەڕای پێشوازیی گونجاوی هند لە شۆڕشی ئێران، کەچی لە هەشتاکاندا پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات زنجیرەیەك داکشانیان بەخۆوە بینی. ئەوانیش خۆیان لە گۆڕانکاری و پێشهاتەکاندا دەبینییەوە، لەوانە هەوڵی پەراوێزخستنی ئێران و شەڕی داسەپاوی عێراق، هۆیەك بوو تا دەوڵەتمەدارانی ئێران ئاوڕ لە پەیوەندیی لەگەڵ هند نەدەنەوە و گرفتاربن بە کێشەکانی خۆیانەوە. هاوکات ئێران لە روانگە جیۆپۆلۆتیکییەکانی خۆیەوە، هەڵبەتە لەسەر بنەمای وێنا ئیسلامگەراییەکانی، زیاتر لە خەمی پەیوەندیی لەگەڵ وڵاتانی ئیسلامیدا بوو، هەربۆیە کەمتر ئاوڕی لە بازنەی شارستانییەتی ئێرانی و قوڵایی کولتوری وڵاتانی بازنەی ئێران دەدایەوە. هندیش وەك وڵاتێک کە لە دێر زەمانەوە پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئێراندا دروستکردبوو، لەو کاتەدا ئاگای لە سیاسەتەکانی ئێران بوو، چونکە ئێران پێشئەوەی پەیوەستبێت بە هندەوە، زیاتر لە تەك

پاکستاندا وەك دەوڵەتێکی ئیسلامی پەیوەندییەکانی برەو پێدەدا. دیارە هند لە بەرامبەر ئەم رەوشەدا، کە دەیبینی ئێران پشتیوانی لە پاکستان دەکات، بەهۆی چەند فاکتەرێکەوە بێدەنگی هەڵبژاردبوو. ئەو فاکتەرانەش بریتیبوون لە: بایەخدانی هند بە پەیوەندییە ئابورییەکان، چونکە هند ئاگای لە رۆڵی ئێران بوو لە کەنداوی فارس و ئاسیای ناوەند و ئەفغانستان. بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین پەیوەندیی هەردوو وڵات لەپاش شۆڕشی ئیسلامی لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا ببینینەوە:

یەکەم: ئاڕاستەی دژە ئەمریکایی ئێران. دەرچـوونـی ئێران لە هاوپەیمانێتیی ئەمریکا و بلۆکی خۆرئاوا، بووە هۆکارێك تا بەشێوەیەکی پلەبەندی پەیوەندییەکانی ئەمریکا و هند بەرەوپێشەوە بچن و هندیش هێمنانەتر لەبارەی ئەمریکاوە هاتە پێشەوە.

دووەم: کۆماری ئیسلامی هیچ کاتێك لە برەوی پەیوەندییەکانی هند و ئیسرائیل خۆشحاڵ نەبووە.

سێیەم: لایەنگریی ئێران لە جوڵانەوە و بزوتنەوە ئیسلامییەکان، هیچکاتێك دڵپەسەندیی هند نەبوون، چونکە برەوی ئەو بزوتنەوانە کاریگەریی نەرێنی لەسەر پرسی کشمیر هەبوو.

چـوارەم: پەیوەندی نزیکی نێوان هند و عێراق و پەیوەندی بازرگانی و سیاسی نێوانیان لە مـاوەی جەنگی ئێران و عێراقدا، بووە هۆی ناڕەزایەتی و نیگەرانی ئێرانییەکان لەبەرامبەر هنددا. هەڵبەتە لەماوەی جەنگی داسەپاو بەسەر ئێراندا، هندستان سەرەڕای پەیوەندییە سیاسی و ئابورییەکانی لەگەڵ عێراقدا، هند چەندانجار خوازیاری کۆتاییهێنان بە جەنگ بووە.

ئەمڕۆ بە تێپەڕبوونی سێ دەیە بەسەر شۆڕشی ئێراندا، دەتوانین پەیوەندییەکانی ئێران و هند لە سێ قۆناغدا شرۆڤەبکەین، کە ئەویش قۆناغەکانی هەریەك لە «هاشمی رەفسەنجانی، خاتەمی، ئەحمەدی نەژاد»ن.

پەیوەندیی ئێران و هند

لە سەردەمی سەرۆکایەتی (هاشمی رەفسەنجانی)دا

لە هەشتاکاندا بەرپرسە باڵاکان و دەوڵەتمەدارانی ئێرانی تواناکانی خۆیان لەسەر جەنگی عێراق چڕکردبوویەوە. تا ئەو کاتە پەیوەندییەکانی عێراق و هند باش بوون، کە عێراق لە وڵاتی هند هاریکارییە سەربازییەکانی چنگ دەکەوت، بەڵام بە تێپەڕبوونی کات زەمینەی بوژانەوەی پەیوەندییەکانی هند و ئێران بوژانەوە، ئەوەش بە لەپێشچاوگرتنی بازنەی رۆشنبیری و ریشەی کولتوریی هەردوولا بوو. ئیدی ئەم لەپێشچاوگرتنە زەمینەی بەهێزبوونی پەیوەندییەکانی هەردوو وڵاتی هێنایە گۆڕێ. دەتوانرێت بەرچاوترین گۆڕانکارییەکان لەم خاڵانەی خوارەوەدا کورتبکەینەوە:

یەکەم: ئێران تازە لە جەنگ هاتبووە دەرێ و سەرقاڵی چێکردنی پەیوەندییەکانی بوو لەگەڵ وڵاتانی دیکەدا، چونکە دەیویست هەم لە گۆشەگیریی قوتار بێت و هەمیش ئابوریی داتەپیوی خۆی ببوژێنێتەوە.

دووەم: هەڵوەشانەوەی یەکێتیی سۆڤییەت دوو کاریگەریی گەورەی هەبوو، کە لە دەرهاویشتەیاندا دەستپێکی زیندوبوونەوەی پەیوەندییەکانی هند و ئێران تێبینیکرا.

بە گشتی گۆڕانکارییە نێونەتەوەییەکان لە ساڵی 1991دا، بزوتنەوەیەکی چالاکی لە هەمبەر پەیوەندییەکانی ئێران و هنددا هێنایە ئاراوە. هەوڵەکانی ئەمریکا بە ئاڕاستەی گۆشەگیربوونی ئێران، هاوکات پەیوەندیی ئاڵۆزی ئێران لەگەڵ وڵاتانی کەنداوی فارسدا، نەرمی نواندنی ئێران لە بەرامبەر پرسە ئایینییەکاندا بەتایبەتی لەپاش کۆچی ئیمام خومەینی، هاوکات دەرکەوتنی کۆمارە نوێیەکانی ئاسیای ناوەڕاست، کۆی هەموو ئەمانە ژینگە و هەلومەرجێکی سیاسی و ستراتیژیی وەهای هێنایەئاراوە، کە خواستی هاوبەشی زیاتر و بەشداریی لە بەرژەوەندییەکانی هەردوو وڵاتدا هەبوو. ئاڕاستەی

چێکردنی پەیوەندیی نوێ لە نیاز و نواڕینی بەرپرسە باڵاکانی هند و ئێراندا شاراوە نەبوو.

رائو لە گەشتێکیدا بۆ ئێران لە سێپتێمبەری ساڵی 1992دا، لەگەڵ بەرپرسانی ئێرانی تەواوی هەوڵەکانی خۆیان و نیگەرانییەکانی لەبارەی خاڵە ناکۆکەکان بە درێژیی خستنە بەرباس. (عەلی ئەکبەر ویلایەتی) وەزیری دەرەوەی ئەو کاتی ئێران لە نۆڤەمبەری هەمانساڵدا و لە شەشەمین دانیشتنی کۆمیسیۆنی هاوبەشی هەردوو وڵات لە هندستان بەشدارییکرد. ئەویش لەسەر پێویستیی هاوکارییە ستراتیژییەکانی نێوان دوو وڵات پێداگرییکرد. بەهەمانشێوەی ئەو، واچپایی رێبەری پارتی (BGP) لە هەمانساڵدا و لە رۆژنامەی (پایونیز) ئەوەی خستەڕو، کە ئێران هاوپەیمانی ستراتیژیی هندستانە. لە سەردانی هاشمی رەفسەنجانیدا بۆ هند، پێداگریکردەوە لەسەر بەهێزکردنی پەیوەندییەکانی نێوان ئێران و وڵاتانی دەسەڵاتداریی ئاسیا و لەم بارەیەوە وتی: بایەخی ستراتیژیی و پێویستییە هەرێمییەکانی زەریای هند، ئەوە دەخوازێت کە وڵاتانی ناوچەکە هەوڵی گردبوونەوە و سازشبکەن لەپێناو هەماهەنگی و پاراستنی ئاسایشی ناوچەکەدا. لەم بارەیەشەوە ئێران کەنارێکی ئارام و متمانەپێکراوە بۆ ئاشتەوایی هەرێمەکە.

ئەمە یەکەمین دیداری سەرۆك وەزیـران بوو لە پاش شۆڕشی ئیسلامی ساڵی 1979. لەو دیدارەدا رەفسەنجانی رێبەری هندی بە ئوستاز و هەوێنی پەیوەندییەکانی هەردوولا ناساند، هەر لەو دیدارەدا پەیامێکی هاوبەش لەنێوان هەردوولادا دەرکرا، هاوکات دوو یاداشتی لێکتێگەیشتن لە بواری هاوکاریی لە زەمینەی زانست و تەکنەلۆژیا و گواستنەوەی زەمینی و ئاسانکاریی ترانزێتدا واژۆکـرا. هەروەها وەزیری دەرەوەی هند بە هاوڕێیەتی لەگەڵ (دنیش سینگ) لە مارسی 1994دا سەردانی ئێرانیان کرد و لە بەرامبەردا (ئاغای ویلایەتی)

وەزیـری کاروباری دەرەوەی ئێرانیش لە ساڵانی 1995 و 1996دا سەردانی نیودەلهی کرد و لەگەڵ بەرپرسە باڵاکانی هند لەبارەی بابەتەکانی ئابوری و سیاسییەوە تاوتوێی زۆر پرسی هەستیاریان کرد. لە ئۆکتۆبەری 1996دا (ئاغای ناوایان) کە جێگری سەرۆك کۆماری هند بوو، سەردانی ئێرانی کرد و لە نۆڤەمبەری هەمانساڵیشدا (ئاغای ناتق) نوری سەرۆکی ئەنجومەنی ئێران بەرەو هند کەوتەڕێ. دروست لەم سەردانەیدا هەردوولا ڕێککەوتن کە ئەنجومەنێکی هاوبەشی بازرگانی پێکبهێنرێت.

پەیوەندییەکانی ئێران و هند
لە سەردەمی سەرۆکایەتی (محەمەد خاتەمی)دا

بە هاتنە سەرکاری موحەمەد خاتەمی لە ساڵی 1997دا، گۆڕانکارییەك لە پەیوەندییەکانی هـەردوو وڵاتـدا هاتەئاراوە. دەوڵەتی موحەمەد خاتەمی لە سەردەمی فەرمانڕەوایەتی خۆیدا بە ئامانجی بەڕێوەچوونی چاکسازیی ناوخۆیی و ئاشتی لەگەڵ وڵاتانی جیهاندا هات سیاسەتێکی بەناوی (گفتوگۆی ژیارەکان) دایەپێش. لەم سیاسەتەدا زیاتر چاوی لەسەر لایەنی کولتوری بوو، تاڕادەیەکی دیاریکراویش لەسەر ئابوری جیهان و بەتایبەتیش رۆژهەڵات. بەڵام لەگەڵ ئەم رەوشەدا هەندێك لە لایەنەکانی سیاسەتی دەرەکیی لە روانین بۆ رۆژهـەڵات، کە لەسەردەمی رەفسەنجانیدا کاریان لەسەر کرابوو، لە سەردەمی خاتەمیشدا لەسەریان بەردەوامبوون. پەیوەندی دوولایەنەی ئێران و هند لە ساڵی 1997، بە هەڵبژاردنی موحەمەد خاتەمی بۆ سەرۆکایەتی کۆمار، بەتەواوی گەیشتە لوتکە، بەجۆرێك لەساڵی 1947 هێشتا هێندە تۆکمە نەببوو. هاموشۆ و ڕێککەوتن و هاوکاریی هەردوولا لە میانی هەشت ساڵی سەرۆکایەتی

خاتەمیدا نیشانەی قوڵی ستراتیژیی و جدییەتی هەردوولا بوو لە پەیوەندییەکاندا. هەردوولا لە روانگەی جوگرافیای وزە و هێزی کاری کارناس و پسپۆڕ و هاوکارییەکانی بواری بەرگریی بەرفراوان و چەندین تەوەرەی تر ئاسۆی بەرژەوەندییەکانیان بەدیارکەوتبوو. پەیوەندییە دۆستانەکانی نێوان هەردوو وڵات لەگەڵ چونە نێو سەدەی بیستویەك بەردەوامبوو لە بەرەوپێشچوون. (جاسوانت سینگ)ی وەزیـری دەرەوەی هند لە مانگی پێنجی 2000دا، لە میانەی جموجوڵی دیبلۆماسیی هند لەنێو جیهانی ئیسلامیدا، سەردانی ئێرانی کرد. پاڵنەری سەرەکی لەم سەردانەدا بەشداریبوو لە دانیشتنی پانزەهەمینی کۆمیسیۆنی هاوبەشی هند و ئێران. کە بابەتگەلێکی جیاوازی هاوکارییەکانی نێوان دوو وڵات وەك کشتوکاڵ، زانستەکان، پیشەسازی، وزە، بازرگانی و گواستەوە خرانە بەرباس و بەدواداچوون. ئامانجەکانی (سینگ) ئەوە بوون کە گفتوگۆکانی ئەم کۆمیسیۆنە هاوبەشە لە چوارچێوەی گفتوگۆیەکی دیبلۆماسیی ئاسایی فراوانتربن و پەیوەندییەکانی وڵاتەکەی بە ئاستێکی ستراتیژی باڵاتر بگەیەنێت. دیارە تا ساڵی 2001 هیچ جۆرە دیدارێك لەنێوان سەرانی هەردوو وڵاتدا ئەنجامنەدرابوو، لەم ساڵەدا بوو، کە دیداری (ئاتاڵ بیهاری واچپای)ی سەرۆك وەزیرانی هند، لە تاراندا بووە هۆی دەرکردنی راگەیەنراوێکی تاران، کە بنەماکەی هاوکارییە بەرگرییەکانی نێوان هەردوو وڵات بوو. لە مانگی یەکی 2003دا موحەمەد خاتەمی، وەك میوانێك لە ڤیستیڤاڵی رۆژی سەربەخۆیی هندا بەشدارییکرد، دیارە بەشێوەیەکی گشتی ئەو میوانداریيە بۆ گرنگترین کەسایەتییەکانی دونیا ساز دەدرێت. لەو سەردانەدا هەردوولا رێككەوتنی «نیودەلهی»یان واژۆکرد. ئەم رێکەوتننامەیە

هەم لە روی زەمان و هەمیش لە روی سود و بەرژەوەندییەوە ئێجگار گرنگبوو. ئەم بەیاننامەیەش وەك بەیاننامەکەی تاران لەپێناو قوڵترکردنەوەی هاوکارییەکان و هاوکارییە بەرگرییەکان هاتبووە ئـاراوە. لە رێککەوتنی تاراندا هاوکارییە بەرگرییەکانی نێوانیان نیشانەی تێگەیشتنی بەرپرسانی هەردوولا بوو لە بایەخی جوگرافی و ناوچەیی یەکتری، لەلایەکەوە هەڵکەوتەی ئێران لە لێواری کەنداوی فارس و بە کۆنترۆڵکردنی گەروی «هورمز»، شوێنێکی ستراتیژیی بۆ خۆی گرتوە. لەلایەکی ترەوە، هەڵکەوتەی هند لە باشوری ئاسیا و سەردارییەتی هند بەسەر زەریای هندیدا، بایەخێکی سەربازی و بازاڕێکی لەباری شمەك و چەکن، هاوکات هاوکارییە ئابورییەکان بەتایبەتی لە زەمینەی وزە و هاوکارییە سەربازییەکاندا و لە بواری مانۆڕە دەریاییەکانی نێوان هەردوو وڵاتدا، هەموو ئەوانە خاڵی کۆکەرەوەی بەرژەوەندیی هاوبەشی هەردوو وڵات بوون. دەگوترێت لە رێککەوتنی 2001ی تاران و رێککەوتنی 2003ی نیودەلهیدا هەردوولا لەبارەی رەوشی بازرگانی و وزەوە پێداگریی و ئایندەبینی تەواویان کردوە.

پەیوەندی دوولایەنەی ئێران و هند لە سەردەمی (ئەحمەدی نەژاد)دا

بە هاتنە سەرکاری حکومەتی نۆیەم (رامیاریی روانین بەرەو رۆژهەڵات) جارێکی تر هاتەوە بەرباس و خواست و لەم روەوە هەلێکی لەبار بۆ پەیوەندییەکانی هند و ئێران رەخسایەوە. چاوەڕێدەکرا بەهۆی سەنگی هند لەنێو کۆمەڵگەی نێونەتەوەیدا و گەشەی بەردەوامی، بتوانرێت لە فشارەکانی سەر ئێران کە بەهۆی پرۆژە ناوکییەکەیەوە روبەروی ببوویەوە سودێك بۆ ئێران

هەڵبکرێنرێت، بەڵام دوو رووداوی چاوەڕواننەکراو لە دەستپێکی سەدەدا کاریگەریی نەرێنییان لەسەر پەیوەندی هەردوو وڵات هەبوو. یەکەمیان ئەوەبوو کە هێرشەکانی یازدەی سێپتەمبەر بۆ سەر ئەمریکا و هاوکات راگەیاندنی جەنگ لەلایەن بۆشەوە دژ بە گروپە توندڕەوەکان و پاشان هێرش بۆ سەر ئەفغانستان. لەو رووداوانەدا هند پێشوازی لە رامیاری و رەوگەی نوێی ئەمریکا کرد لە ناوچەکە و جیهاندا. دیارە فاکتەری ئەو رامیارییەی هند رۆشنبوو، چونکە ئەم وڵاتە ساڵەهابوو لەلایەن گروپە جوداخوازەکانی کشمیرەوە هەڕەشەی لێدەکرا، لەو کاتەشدا رەوشێکی لەبار لەنێو کۆمەڵگەی نێونەتەوەیدا هاتبووە ئاراوە، کە بە دڵی هند بوو. دووەم رووداو ئەوە بوو کە بۆشی سەرۆك کۆماری پێشوی ئەمریکا، تەواوی گەمارۆ ئابورییەکانی سەر هندی هەڵگرت و سەردانی وڵاتی هندی کرد و وەك وڵاتێکی نێو بازنەی پشتیوانییەکانی خۆی شوێنی کردەوە، ئەمەش بووە مایەی لێکنزیکیی ئەمریکا و هند و دورکەوتنەوەی ئێران لە هندستان.

لە وەختی هەڵبژاردنی ئەحمەدی نەژاد بۆ پۆستی سەرۆکایەتی کۆماری ئێران، سیاسەتی دەرەکی ئێران بە توندی لەژێر کاریگەریی پرسی ناوکیی ئێراندا بوو، کە نەژاد جەختی لەبارەوە دەکردەوە. لە سەردەمی نەژاددا پێداچوونەوە بە سیاسەتی دەرەکیدا کرا و بەتایبەتی پێداچوونەوە بە سیاسەتەکانی خاتەمیدا، کە لەگەڵ ئەوروپا کاری بۆ کردبوو. بەجۆرێك کە بە وتەی ئاغای موتەکی وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران دەوڵەتی نۆهەم تەرزی بیرکردنەوە لە خۆرئاوا و رێککەوتنە نێونەتەوەییەکانی خستە ژێر پرسیارەوە. بە هاتنەسەرکاری ئەحمەدی نەژاد ئاڕاستەیەکی نوێ لە سیاسەتی دەرەکی ئێراندا بەناونیشانی روانین رووەو رۆژهەڵات تێبینیدەکرا.

موتەکی لە پازدەهەمین دانیشتنی ئەنجومەنی وەزیرانی ئیکۆ (ڕێکخراوی هەرەوەزیی ئابوریی) پێداگرییکرد، کە کۆماری ئیسلامی ئێران دەیەوێت لە پەیوەندییە دەرەکییەکانیدا هاوسەنگییەك هەبێت، سیاسەتی وایە لەگەڵ تەواوی وڵاتانی ناوچەکەدا پەیوەندی دۆستانە لەپێناو ئارامی و ئاسایش و ئابوریدا دابڕێژێت. دیارە ئەو ڕوانگەیەی نەژاد لەکاتێکدا بوو کە خاتەمی هیچ دەستکەوتێکی لەگەڵ خـۆرئـاوادا بەدەستنەهێنابوو، بەتایبەتی لە هەندێک ڕێککەوتندا لەگەڵ بەریتانیا و فەرەنسا و ئەڵمانیادا، هەربۆیە نەژاد هەوڵیدەدا ئەو بۆشاییەی بەهۆی گەمارۆکانەوە لەلایەن ئەمریکا و ئینگلیزەوە لەسەری دروستبووە، بە دەستتێکەڵکردن لەگەڵ ڕۆژهەڵاتدا پڕیان بکاتەوە.

لەم ساڵانەی دوایدا بە لەپێشچاوگرتنی ڕێککەوتنی ئێران لەگەڵ سێ وڵاتی ئەوروپایی لەوانە: بەریتانیا، فەرەنسا و ئەڵمانیا هەروەها دواتر ڕێککەوتنی 5+1 لەبارەی بەرنامە ناوکییەکەی ئێرانەوە، هێشتا ئێران بە ئاکامی خوازراو نەگەیشتوە. هەربۆیە لە سەردەمی نەژاددا سیاسەتی ڕوکردنە ڕۆژهەڵات، تەنها پەیوەست نەبوو بە ئێرانەوە، بەڵکو هندیش لە دەیەکانی پێشودا سیاسەتێکی لەو جۆرەی گرتبووەبەر، چونکە هند ئاسیا بە سەرچاوەی سەرەکی وزەی جیهان دەزانێت. هەربۆیە بەرپرسانی کابینەی نۆیەم، سیاسەتی ڕوکردنە ڕۆژهەڵات وەك سیاسەتێکی بنچینەیی لە سیاسەتی دەرەکیی ئێراندا دەبینن. هەربۆیە ئێران لەگەڵ ئاڕاستەی خاتەمیدا نەیار بوو، بەڵکو لە سەردەمی نـەژاددا ڕۆژهـەڵات، بەتایبەتی هند، یابان و چین خرانە بەرنامەی کارەوە و ئێران وڵاتی هند وەك وڵاتێکی ئایندەدار دەبینی و خواستی بونیادنانی سیاسەتی خۆیان لە ڕۆژهەڵاتەوە سەرچاوەگرتبوو.

ئەوان وەهایان دەبینی لەکاتی هاوکاری نێوان هند، چین و روسیا لەگەڵ ئێراندا، ئەم وڵاتە دەتوانێت لەو فشار و تەنگپێهەڵچنینەی خۆرئاوا قوتاری بێت کە بەسەریدا سەپابوو، بەتایبەتی تاران هەریەك لە هند، چین و روسیای بە وڵاتانی هاوسۆزی خۆی دەزانی لە دژایەتی خۆرئاوادا، هەربۆیە لەگەڵ هەرسێکیاندا پەیوەندیی سیاسی و ئابوری و سەربازی پێکەوەنا. لەم روەوە هندیش کە خاڵی یەکلاکەرەوەی نێوان جەمسەرەکانی جیهان بوو لەگەڵ روسیا و چیندا، دەیتوانی ئێران وەك کارتی فشار بەرامبەر خۆرئاوا رابگرێت. لەم روەوە پرۆژە ناوکییەکەی ئێران بایەخی هەبوو. هەربۆیە سیاسەتی دەرەکی هندیش بەرژەوەندیی هەبوو بۆ ئامانج و خولیا ئابوری و سیاسییەکانی ئێران. هەندێك پێیان وایە هەموو ئەو وڵاتانەی رۆژهەڵات وەك هاوپەیمانی ستراتیژی نێوان هند و ئێران، هاوکات هند و روسیا نیازیان بە سەرمایەگوزارییەکی دیبلۆماسییە تا بتوانن هاوپەیمانییەکی تۆکمە و بەدەسەڵات لە بەرامبەر ئەمریکادا رابوەستێنن. هەرچۆنێك بێت هند بۆچوونی لە سەر پرۆژە ناوکییەکەی ئێران ئەوە بوو کە نەیدەتوانی متمانەی بە سیاسەتە رۆژهەڵاتگەراییەکەی ئێران متمانەی هەبێت. لەم روەوە (حەداد عادل) کە سەرۆکی پێشوی ئەنجومەنی شورای ئیسلامی بوو، لەگەڵ گلەییەکی زۆر لەسەر ئەو پرسە وتی: ئێمە کە پەیوەندیی دۆستانەمان لەگەڵ هنددا هەیە، گلەییمان هەیە کە بۆچی لەسەر پرۆژە ناوکییەکەمان روانگەیەکی نەرێنیان هەیە.

خاڵی گرنگ ئەوەیە کە وڵاتانی گرنگ و بەهێزی ئاسیا، کە هاوشانی هندن، بە تازەیی پەیوەندی دۆستانە و باشیان لەگەڵ ئەمریکا و خۆرئاوادا چێکردوە ئەمەش لەگەڵ روانگە دژە خۆرئاواییەکەی ئێراندا سازگار نییە. لەم روەوە و چاوەڕێکردن لە پەیوەندییەکی ستراتیژیی لەگەڵ هنددا زۆر واقیعبینانە نییە، تەنانەت دۆستەکانی هندیش رویەکی ئەرێنییان لەسەر پرۆژە ناوکییەکەی ئێران نییە.

هند تازە بە تازە لە چنگی گەمارۆکانی ئەمریکا هاتۆتەدەر و لەگەڵ ئەمریکادا ڕێکەوتننامەی ناوبراو بە 123ی واژۆکـردوە و بە تەواوی وێڵی ڕاکێشانی سەرمایەگوزاریی ئەمریکاییەکانە، هاوکات هند نەیارییەتیی لەگەڵ چین و گرفتە هەمیشەییەکەی لەگەڵ پاکستان و فشارەکانی ئیسرائیل و بلۆکی خۆرئاوا لەسەری وەهای خواستوە، کە لەبارەی پڕۆژە ناوکییەکەی ئێرانەوە هەستیاربێت. دیارە ئەوە سروشتی سیاسەتەکانی هندە و نایەوێت لە هیچ پرسێکدا بڕیاری خۆسەرانە و موجازەفانە بدات. ڕەوتی گشتی پەیوەندییەکانی هند و ئێران ئەوەی لێدەخوێنرێتەوە، کە بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان فاکتەری گرنگی لایەنگیرین لەم پەیوەندییانەدا، بە هەمانشێوەش بۆچوونی هند لە بەرامبەر ئێران لە دانیشتنی ئەنجومەنی دەسەڵاتدارانی ئاژانسی نێونەتەوەیی وزەی ناوکیدا جارێکی تر جەختکردنەوە بوو لەو خاڵەی کە وڵاتان لەسەر بنەمای حساباتێکی ورد، لە ڕوانگەی بەژەوەندی نەتەوەیی خۆیانەوە هەنگاو دەنێن، ئەم فاکتەرەش لە پرسێکی وەکو چەکی ناوکیدا ڕوانگەی نێونەتەوەیی ئاڵۆزدەکات. هند لە دوڕیانی بەژەوەندییە نەتەوەییەکانیەتی و بۆچوونی هند لەسەر ئێران لە چوارچێوەی بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆیانەوەیە. ڕۆژنامەی تایمزی هند لەم بارەیەوە بە گواستنەوەی وتەی سەرۆك وەزیرانی هند نوسیویەتی: ئەم پرسە نە لەپێناو لایەنگیرییە لە ئەمریکا و نە بەهۆی دەمارگیریی دژە ئێرانییەوەیە، بەڵکو بۆچوونی ئێمە لەسەر پرسی ناوکی ئێران لە ڕوانگەی بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆمانەوەیە. لەلایەکی ترەوە تەنها هند نەبوو ئەو بۆچوونەی لەسەر دۆسیەی ئەتۆمیی ئێران هەبوو، بەڵکو ڕوسیا و چینیش بە گەڕانەوەی دۆسیەکە بۆ ئەنجومەنی ئاسایش ڕەزامەند بوون.

ئەحمەدی نەژادی سەرۆك کۆماری ئێرانیش لە دیدارێکیدا لەگەڵ هەمان ڕۆژنامە جەختی لە هەڵەی هند کردەوە و وتی بۆچونێکی نەرێنی لەسەر پڕۆژە ناوکییەکەی ئێران، کاریگەریی لەسەر پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات نەبوو.

بەشی پێنجەم

فاکتەرە کاریگەرەکان لەسەر پەیوەندییەکانی ئێران و هند

کاریگەریی پێکهاتەکانی وزە لەسەر پەیوەندییەکانی ئێران و هند

لەمڕۆدا وزە لە گرنگترین پرسەکانی نێو وڵاتانە. تەواوی وڵاتان بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی خۆیان پێویستییان بە وزەیە. لە سەردەمی هاوچەرخدا، پێشکەوتن و ئاسودەیی مرۆڤ بەبێ بوونی وزە کارێکی ئەستەمە. لەم ڕووەوە، بەدەستهێنانی وزە جۆراوجۆرەکان، لەوانە: نـەوت، گـاز، خەڵوزی بەردین و جۆرەکانی تری وزە بە ئەولەویەتی دەوڵەتمەدارانی هەر وڵاتێك لێکدەدرێتەوە. بەکاربردنی وزە بە یەکێك لە ئاماژەکانی هێز و دەسەڵاتی هەر وڵاتێك دێتە ئەژمار، تا بەکاربردنی وزە باڵا بێت ئاماژەی پێگەیشتویی ئابوری ئەو وڵاتە نیشاندەدات. وڵاتانێك کە لەم خێر و بێرە بەهرەمەند نین، ئەوا بە کێشەگەلی جۆراوجۆر دەست و پەنجە نەرمدەکەن. ئەو وڵاتانە بە هەر نرخێك بێت پێویستە لە هەوڵی بەدەستهێنانی وزەدا بن، چونکە ژیان

بەبێ وزە مانا و بەهایەکی نییە بۆیان. گەر سەرنجبدەینە هند، کە لە رەوشێکی پەرەسەندودایە، دەبینین ئەم وڵاتە، کە رێژەی دانیشتوانی زیاد لە ملیارێك دەبێت و روبەرەکەی دوو هێندەی ئێرانە، هاوکات بە لەپێشچاوگرتنی ئەوەی کە سەرچاوەیەکی وزەی ئەوتۆی نییە، دەبێت لە چ پێگە و پێناوێکەوە سەرچاوەی وزەی خۆی دابینبکات. کێشەیەکی تری هند ئەوەیە کە بەهۆی هەڵکەوتەی لە ناوچەیەکی گەرمەسێردا، بۆ گۆڕینی وزەی خۆی بە ساردی، پێویستە سێ بەرابەری هەر وڵاتێکی دیکە خەرجی بکات. پرسێکی تر بریتییە لە گەشەی رۆژبەرۆژی هند و شاڵاوی پیشەسازییەکان و کارخانەکانی ئۆتۆمبێلسازی و سۆفتوێر و پیشەسازییەکانی بەرهەمهێنان و کشتوکاڵیی، بەشێوەیەکی گشتی ئەمریکی، ئەورپی و یابانی، بەتایبەت پاش هەڵگرتنی گەمارۆ ئابورییەکانی ئەمریکا لە ساڵی 2005، هەموو ئەوانە هۆکاری پێویستییەکانی هندن بە وزەی زۆر و زەوەنـد بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییەکانی ئەو رەوشەی کە تێیکەوتوە. هەربۆیە وزە بە یەکێك لە خاڵەکانی چێکردنی پەیوەندیی نێوان هند و ئێران لێکدەدرێتەوە. هند بە لەپێشچاوگرتنی زۆریی دانیشتوان و گەشەی خێرای بواری ئابوری، بەتەواوی نیازی بە سەرچاوەی وزەی نوێیە. هەربۆیە ئێران بە یەکێك لە گرنگترین سەرچاوەکانی وزەی هند لێکدەدرێتەوە. لەم روەوە بەرژەوەندییە ئابورییەکانی هند پەیوەستدەبن بە ئێرانەوە. کەواتە گرنگترین هەلومەرجی پەیوەندییەکانی هندو ئێران خۆی لە تەوەرەکانی وزە و بازرگانی نەوتدا دەبینێتەوە. بەرەوپێشچوونی مامەڵەی دوو وڵات لەم ساڵانەی دوایدا شاهێدی ئەم راستییەیە. لەم میانەدا، تەوەرەی وزە هەلومەرجێکی تەواوی بۆ رەوشی نێوان هەردوو وڵات رەخساندوە. لە رێککەوتنەکانی 2001ی تاران و 2003ی نیودەلهیدا، هەردوو وڵات لە پەیوەندییەکانیاندا جەختیان لەسەر زەمینەکانی وزە و بازرگانی نەوت کردبوویەوە.

دانیشتوانی زۆر و هەڵکەوتەکەی لە ناوچەیەکی گەرمەسێردا و رەوەندی گەشەکردوی ئەم وڵاتە و گەشەی باڵای ئابورییەکەی لە هۆکارە دیارەکانی بەکاربردنی زۆری هندە بۆ جۆرەکانی وزە. ئەگەرچی دەوڵـەت هەوڵیداوە پێویستییەکانی خۆی بە نەوت کەمتربکاتەوە و سود لە داهێنانی خۆی لە بواری وزە وەربگرێت، بەڵام هیشتا پێویستییەکی زۆری بە سەرچاوەکانی نەوت و گاز هەیە.

هند لە تـەواوی زەمینەکاندا بەشێوەیەکی خێرا لە رەوشی گۆڕانکاریدایە. لە ئێستادا هند پێنجەمین وڵاتی بەکاربەری وزەیە لە دونیادا و پێشبینیدەکرێت تا ساڵی 2030 ببێتە سێیەمین وڵاتی بەکاربەری وزە لە پاش ئەمریکا و چین. چاوەڕێدەکرێت زیادبوونی خواستی ساڵانەی نەوت بۆ چارەکی سەدەی ئایندە تەنها 2/9 % بێت. بۆیە دەبینرێت هند 0/4 % خەزێنەی نەوتی دونیای هەیە. کەواتە چاوەڕێدەکرێت ئەگەر بەرهەمی نەوتی ناوخۆی هند نەیەتە خوارەوە، ئەم کەمییەی هند وەك خۆی بمێنێتەوە ئەم هاوکێشەیە بۆ گازی هندیش دروستە. وڵاتانی هند و چین بە لەپێشچاوگرتنی هەڵکەوتەی جوگرافی و زۆریی دانیشتوانیان لە گروپی گەورەترین وڵاتانی بەکاربەری وزە دەژمێردرێن. گەشەی ئابوری ئەم وڵاتانە یەکێك لە گرنگترین لایەنە کاراکانی زۆریی بەکاربردنی وزەیە لەم ساڵانەی دواییدا. پێویستییەکانی وزەی هند بەجۆرێکە، کە نزیکەی 40%ی بە نەوت و گاز پڕدەبێتەوە، پێشبینییەکانیش لەگەڵ ئەوەدان تا دەیان ساڵی ئایندەش ئەم بەکاربردنە درێژەبکێشێت. هند یەکێك لەو وزانەی کە پشتی پێدەبەستێت و بەرهەمی خۆیەتی (سوتەمەنی فۆسیلی)یە. لە باشترین حاڵەتدا سوتەمەنی فۆسیلی بەردەوام تا 2020. 75%ی بەرهەمی کارەبا لە خەڵوزی بەردیو نەوتو گاز دابیندەبێت. هەروەها تاوەکو ئێستە 2/6 %ی پێویستییەکانی هند لە کەرتی وزەی کارەبادا بە کۆمەکی پرۆژە ناوکییەکەی بەهەمدێت، پێشبینیدەکرێت

له 2020دا بتوانێت 12%ی وزەی نیازمەندی خۆی لە وزەی ناوکیدا پڕبکاتەوە. لێرەوە ئەوە دەخوێنرێتەوە کە نەوت و بەتایبەتی گاز گرنگترین سەرچاوەی دابینکردنی وزەی هندە لە ئایندەدا. وەزارەتی وزەی ئەمریکا ئەوەی خستۆتەڕو، کە هند پێنجەمین بەرکاربەری گەورەی وزەی جیهانە و لە ئایندەیەکی نزیکدا ناوی هند لەپاش ناوی ئەمریکا و چینەوە دێت.

پێگەی ئێران و کەنداوی فارس لە دابینکردنی پێداویستییەکانی وزەی هنددا

رۆژهەڵاتی ناوەڕاست یەکێك لە هەستیارترین و گرنگترین ناوچەکانی جیهان و لە نێوەندی چاوتێبڕینەکانی جیهانیش دەژمێردرێت. زلهێزەکانی جیهان هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدان لەو ناوچەیەدا شوێن پێی خۆیان قایمبکەن، چونکە نزیکەی 60%ی خەزێنەی وزەی نەوت و گازی جیهان لەم ناوچەیەدا گردبۆتەوە، هەر ئەمەش بایەخی زیاتری داوەتە ناوچەکە، زۆرترین مشتومڕەکانی پاش جەنگی دووەمی جیهانی لەسەر ئەو ناوچانە هاتوەتە گۆڕێ. بۆ نمونە: سێ جەنگی نێوان عەرەب و ئیسرائیل، داگیرکردنی ئەفغانستان لەلایەن یەکێتی سۆڤییەتەوە، داگیرکردنی عێراق و ئەفغانستان لەلایەن ئەمریکاوە، هەموو ئەمانە نیشاندەری بایەخی ئەم ناوچەیەن. ئێرانیش بە هەڵکەوتەکەی لە باکوری کەنداوی فارسەوە، خاوەنی سنورگەلێکی ئاویی دور و درێژە و هاوکات بە زاڵبوون و هەیمەنەی بەسەر نۆکەندی هورمزدا شوێنێکی هەرە ستراتیژیی ناوچەکەی بۆخۆی داگیرکردوە. ناوچەی کەنداوی فارس شوێنێکی بەرجەستەی لە بازاڕی وزەی جیهانیدا داگیرکردوە. چوار وڵاتی یەکەمی بەرهەمهێنەری نەوتی جیهان، لەم ناوچەیەن هەڵکەوتون. 64%ی خەزێنەی نەوتی جیهان لەم ناوچەیەدایە و سعودیە بە تەنها نزیکەی 25%ی خەزێنەی نەوتی

جیهانی هەیە. پێشبینیدەکرێت کە پشکی ناوچەی کەنداوی فارس لە بەرهەمی نەوتی جیهانیدا کە 25% بوو لە 1996 دا تا ساڵی 2030 ببێت بە 40%. بەدواداچوونی پەرتوبڵاوی سەرچاوەکانی هایدرۆکاربۆنی جیهان بەئاشکرا ئەو راستییە دەسەلمێنێت، کە سەرچاوەکانی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقیا و بەتایبەتی لە کەنداوی فارسدان. ئامار و ژمارەکانی پەیوەست بە یەدەگی نەوتی جیهان نیشاندەدات، کە پێشتر لە 60%ی نەوتی جیهان لەم ناوچانەدایە.

گەر سەرنجبدەینە گەشەی پیشەسازی هند، بە شوێنی وزەی ئەم وڵاتە لە پیشەسازی ناوخۆییدا تێدەگەین. تاوەکو ئێستاش هند گەشەی ساڵانەی خۆی زیاتر لە 30%ی لە پیشەسازی خۆیدا ئەزمون دەکات. هەڵکەوتەی ئێران لە دراوسێیەتی ئەم وڵاتەدا، هۆکارێکە کە هەرزانترین و ساناترین رێگە بێت بۆ گواستنەوەی وزەی ئەم وڵاتە بۆ هند. لە ئێستادا بەرهەمی وزەی هند 70%ی کۆی ئەوەی بەکاریدەبات لە ئێرانەوە سەرچاوەدەگرێت، پێشبینیدەکرێت ئەم رێژەی پێویستبوونەی وزەی ئێران بۆ هند بگاتە 92%.

نزیکەی 67% لەو داهاتی نەوتەی هند لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کە 25%ی لە عەرەبستانی سعودییەوەیە، دابیندەکرێت. هەروەها 25%ی لە ئەفریقیا و 8%ی لە فرۆشیارانی وڵاتانی تر بەدەستدەهێنێت. ئەگەرچی لە ساڵانی دوایدا بەهۆکاری سیاسی و لەژێر فشاری ئەمریکادا، هندستان وابەستەیی خۆی بۆ نەوتی ئێران کەمکردوە، یاخود ئامادەیی وەهای بۆ تەواکردنی هێڵی بۆریی ئاشتی نەبوو کە لەرێگەی پاکستانەوە رادەکێشرا، بەڵام بە بوونی سەرچاوەیەکی پتەوی نەوت لە کەنداوی فارس، لەکۆتایدا ئەم وڵاتە ناچاردەبێت، کە بۆ دابینکردنی وزەی خۆی تا لە رکابەرەکانی وەك چین بەجێنەمێنێت، هەر روبکاتە رۆژهەڵاتی ناوین و کەنداوی فارس. هەر لەم روەوە بوو کە هند رێککەوتنەکانی لەبارەی

بۆرییەکانی گواستنەوەی گازەوە هێنایەوە بەرباس. لە دوو دەیەی دەستپێکردنی سەدەی بیستویەکدا، ناوچەی کەنداوی فارس نزیکەی حەوت بەرابەری حەوزەی کارائیب نەوتی هەبووە، لەم میانەشدا بەتەنها وڵاتی عێراق بە ئەندازەی حەوزەی کارائیب، وزەی ئەمریکای دابینکردوە. پێشبینیدەکرێت تا ساڵی 2020 ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بەتایبەتی وڵاتانی لێواری کەنداوی فارس 44 ملیۆن بەرمیل نەوت لە رۆژێکدا بۆ وڵاتانی دیکەی جیهان بنێرێتە دەرەوە. لە میانەی بەدواداچونێکدا بۆ چەند ساڵی ئەم دواییە رونبووەتەوە، کە ناوچەی کەنداوی فارس یەکەمینی ئەو ناوچانەیە، کە نەوت دەنێرنە دەرەوە. تا ساڵی 2020 تێچوونی جیهانیی وزە بەشێوەیەکی بەرچاو زیاددەکات و کەنداوی فارسیش لە پلەی یەکەمی بەرهەمەکەدا دەبێت. ئەمە لە کاتێکدایە کە لە ساڵانی ئایندەدا، زۆرێك لە سەرچاوەکانی وزەی دونیا لە ناوچە جیاوازەکانی دونیادا بەرەو تەواوبوون دەچن و شوێنی خۆیان لە دابینکردنی وزەی جیهاندا لەدەستدەدەن. کەنداوی فارس هەم لەروی سیاسی و هەم لەروی جوگرافیی، فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیەوە بە ئاسیای رۆژهەڵات و باشورەوە پەیوەستن، لەو روەوە زیاد لە وڵاتانی دیکە مامەڵەیان بە یەکتر دەبێت.

ئابوریی جیهان هێشتا پێویستی بە وزەی بەردینە و ناوچەکەش لە رەوشی شۆڕشی ئابوریی جیهان (ئاسیا) یە، کە بەهێڵەکانی وزەی ناوچەی کەنداوی فارسەوە پەیوەستن. چین و هند دوو هێزن، کە لە رەوشی دەرکەوتنی ئاسیادان. هاتنەپێشی ئەو دوو وڵاتە و بوونیان بە دوو هێزی جیهانی، بۆ خۆی بابەتێکی سەربەخۆیە، بەڵام لە روانگەی ستراتیژییەوە گەشەی ئابوریی ئەم چەند ساڵەی دوایی ئەوەی نیشاندا کە بەبێ بەهرەمەندبوون لە وزەی ناوچەی کەنداوی فارس ئەستەمە بەو شکڵە بێنەپێش و ببنە هێزێکی ئابوریی جیهانی.

وەها دەردەکەوێت کە خواست و خەمی هند بۆ وزە بێتە خوار، بەڵام رەوەندی بەرەوپێشچوونی هند و ململانێکانی هند لەگەڵ دەرەوەدا و خواستی چین، ئەوروپا و ئەمریکا لەسەر دابینکردنی سەرچاوەی وزە لە کەنداوی فارسدا، هەمیشە هندی لە رەوشێکی نیگەراندا هێشتوەتەوە، چونکە ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بەردەوام لە هەوڵی پتەوترکردنی بوونی خۆیانن لە ناوچەی کەنداوی فارسدا. لەپاش جەنگی جیهانی یەکەم، ئەمریکا بۆ زاڵبونی هەیمەنەی بەسەر کەنداوی فارسدا هاتۆتە پێش. بەهۆی هەڵکەوتەی گرنگی ناوچەکە و بوونی سامانی زەنگینی نەوت، وڵاتانی دیکەش لە هەوڵەکانی خۆیان بۆ سەلماندنی بونیان لە ناوچەکەدا هاتونەتە پێش. لەم بارەیەوە هندیش بۆ سەلماندنی بوونی خۆی ئێرانی بەهەند وەرگرتوە. فاکتەرەکانی ئەم بایەخەی هند بە ئێران رۆشنن، چونکە وڵاتانی عەرەبی باکوری کەنداوی فارس نزیکی و وابەستەییەکی زۆریان بە ئەمریکا هەیە، بۆیە نیودەلهی ناتوانێت بوارێکی کراوەی لەنێو ئەم وڵاتانەدا هەبێت، بەڵام ئێران بە هۆکاری دوژمنایەتیی لە تەك ئەمریکادا، پاڵنەرێکی باشە بۆ ئەوەی زەمینەیەکی لەبار بێت بۆ خواستەکانی هند. هاوکات هەم ئێران لە غیابی کۆمپانیا نەوتییەکانی خۆرئاوادا پێویستی بە سەرمایەگوزاریی کۆمپانیا نەوتییەکانی هندە، هەم هندیش بۆ دابینکردنی ئاسایشی ئایندەی وزەی خۆی نیازی بە ئێرانە. لە روانگەی ئەمریکاوە لە جوگرافیای سیاسی جیهاندا، دەستڕاگەیشتن بە ناوچەی کەنداوی فارس، بەمانای دەستڕاگەیشتن و زاڵبوونە بەسەر تەواوی هێزە نەیارەکانی و هاوکات بە مانای بەدەستهێنانی ئاسایشی نەتەوەیی خۆیەتی. بە مەبەستی دەستڕاگەیشتن بەم ئامانجە، ئەمریکا بیری لە هێزی سەربازی کردۆتەوە، ئەمەش یەکێك لە راستییە شێوەگرتوەکانی جیۆپۆلۆتیکی جیهان دروستیکردوە.

بە هۆکاری بوونی زۆرترین یەدەگی نەوت و گاز لە کەنداوی فارسدا، ئەوا کێبەرکێ و ململانێی ئەمریکا و زلهێزان لەم ناوچەیەدا رۆژ لـەدوای رۆژ بەرەوپێشدەچن. هەر بەو بۆنەیەوەبوو، کە (هینری کیسنجەر) لە ساڵی 2005دا گوتی: کێبڕکێ لەسەر سەرچاوە هایدرۆکاربۆنییەکان لە ساڵانی ئایندە، لە لەپێشترین رووداوەکان و ململانێ نێونەتەوەییەکان دەبێت.

گەشەی ئابوریی وڵاتانی دانیشتوان زۆری وەك چین و هند، رەوشی ژیانی لەم وڵاتانەدا زۆر زۆر گۆڕیوە. گۆڕانکاریی لە شێوەی ژیانی ئەم وڵاتانەدا و وابەستەییان بە بەکاربردنی سەردەمیانەوە، بەهۆکاری زیادبونی داهاتی ساڵانەیان، فاکتەرێکە کە زیاتر وابەستەبن بە ژیانێك کە تێیدا وڵات ناچاربکات زیاتر پێویستی بە وزە بێت. لەم رەوشەشدا کە وابەستەیی بە سوتەمەنی بەردیی بەلایەنی کەمەوە تاچەند دەیەیەکی ئایندە بەردەوامە، هەربۆیە وڵات دیسانەوە پێویستە ململانێکانی بۆ بەدەستهێنانی وزە چڕبکاتەوە. ئەوە لە کاتێکدایە کە هند رۆژ لەدوای رۆژ پیشەسازییەکانی بەرەو پێشەوە دەچن و وەك وڵاتێکی پیشەسازی هاتوەتە پێش. ئەم رەوشە هۆیەکە جیهان لە سیاسەتی تاك جەمسەرییەوە بێتە دەرێ، چونکە ئێران دەبێتە فاکتەری نەوەستانی هند و وڵاتانی ئاسیا لە بەرەوپێشچوونی پیشەسازییان. لە ساڵانی ئایندەدا ئێران یەکێك دەبێت لە وڵاتە پێشەنگەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بایەخی نەوت و گازی ئێران لە کەنداوی فارس و دەریای مازیندەران بۆ هند، چین و یابان، هاوڕایە لەگەڵ دەرکەوتنی ئەو هێزانە بۆ جەمسەری نوێی سیاسەت لەسەر ئاستی جیهاندا. هەریەك لە هند و چین و یابان نەخشی گەورەیان لە سەر ئاستی دیبلۆماسی وزەی رۆژهەڵاتی ناوەراست هەیە. هەڵبەتە ئەو وڵاتانە تەنها دەبێت لە کەنداوی فارس سەودای وزە بکەن، چونکە لە بەشەکانی تری دونیا بە گران لەسەریان تەواو دەبێت.

ڕۆڵی گاز لە وابەستەیی ئێران و هندا

تێچوونی گــازی سروشــتی لــە ســێ دەیــەی رابـــردودا بە خێرایی زیادیکردوە و لە ئایندەیەکی نزیکدا و لەسەر بنەمای هەڵسەنگاندنەکانی دەزگا جیاوازەکانی وەك ئاژانسی نێونەتەوەیی وزە و کۆمپانیا فرە نەتەوەییەکانی وزە، پشکی گازی سروشتی لە جۆری داواکــاری جۆرەکانی وزەی جیهانە، بەجۆرێك لە 2004دا خواست لەسەر گازی سروشتی لەناو جۆرەکانی وزەدا لە 23%دا بوو، پێشبینیدەکرێت لە 2030 بگاتە 30%. هۆکاری بایەخی گازی سروشتی لە سەدەی بیستویەکدا وابەستەیە بە قازانجەکانی ئابوری و لایەنی هونەری و ژینگەوە، چونکە بەراورد بە بەکاربردنی خەڵوزی بەردین و نەوت و سیاسەتی هەمەجۆریی سەرچاوەکانی وزەدا سودمەنتر بووە. هۆکارەکانی خواستی جیهانی لەسەر گازی سروشتی دەربڕی ئەم راستییەن کە: فراوانی یەدەگی جیهانی گازی سروشتی، ململانێی زۆر لەسەر ئەم جۆری وزەیە، گەشەی خێرایی تەکنەلۆژیی بەرهەمهێنانی کارەبا لە رێگەی تۆڕبینەکانەوە کە بە گاز کاردەکەن. هەربۆیە چاوەڕواندەکرێت سەدەی ئایندە بە سەدەی گاز بناسرێت. بەرزبوونەوەی بەهای نرخی نەوتی خاو نیگەرانییەکان لەبارەی پیسبوونی ژینگە، فاکتەرێکی ترن تا ئەم وڵاتانە زیاتر رێوشوێنێک بگرنەبەر کە کەڵك لە گازی سروشتی وەربگرن، چونکە زیانەکانی گازی سروشتی بە بــەراورد بە نەوتی خام کەمترە و کەمتر ژینگە ئالودە دەبێت بە پیسبوون. هاوکات لە روی ئابوریشەوە هەریەك لە هند و چین بە گواستنەوەی گازی سروشتی ئێران سودی زیاتر دەبینن و کەمتریان لەسەر دەکەوێت. ئێران لە روانگەی سەرچاوە مەزەنەکەی نەوت و گازیەوە بە وڵاتێکی کارا و بەهێز دێتە ئەژمار، چونکە سەرەڕای سەرچاوە مەزەنەکانی نەوتی، خاوەنی 26 ملیار مەتر چوارگۆشە گازی سروشتییە. کە نزیکەی 17%ی کۆی یەدەگی گازی

سروشتی جیهانە. گۆڕەپانی گازی پارسی باشور کە ئێران لە بەشێکی لەگەڵ قەتەردا هاوبەشە، بە یەکێك لە مەزنترین سەرچاوەکانی گازی جیهان دێتە ئەژماردن. هەربۆیە ئێران لەوێدا سەرمایەگوزارییەکی زۆر گەورەی ئەنجامداوە. بەجۆرێك تاوەکو ئێستا 15 ملیۆن سەرمایە لە پارسی باشوردا هاتوەتە ناوەوە. هەریەك لە وڵاتانی هند، پاکستان، ئەرمەنستان، چین و هەندێك لە وڵاتانی ئەوروپا لە بەرنامەی بەرهەمی گازی ئێراندا کڕیارن.

هند لە بەکاربردنی گازی سروشتیدا پێشینەیەکی ئەوتۆی نییە. ئەم وڵاتە لە حەفتا و هەشتاکانەوە دەستیکرد بە بەکاربردنی گازی سروشتی، کە تەنها بەشێکی بچوکی بەکاربردنی وزەی هند لەرێی گازی سروشتییەوەیە، بەڵام دوای بەهرەمەندبوونی لە مەیدانی گازی بومبای لە 1978دا کە 29 ملیۆن تەن گازی سروشتی دابیندەکرد، لە دوو دەیەی رابردودا سەرچاوەی گازی سروشتی خێراترین گەشەی لەچاو سەرچاوەکانی تردا بینی. لەکاتێکدا ئاژانسی نێونەتەوەیی وزە وەهای دانابوو کە لە ساڵانی 2002 تا 2030 تێچوونی گازی سروشتی لە هندا لە 5%وە بۆ ئاستی 10% بەرزبێتەوە. وابەستەی هند بە گازەوە هەلێکی لەبارە بۆ ئێران، تا لە رێی دابینکردنی گازەوە بۆ هند شوێنی خۆی لە حەوزەی وزەی ئاسیادا بکاتەوە، چونکە دابینکردن و گواستنەوەی گاز بۆ هند و بۆ چین، رۆڵی ئێران لە ناوچەکە و جیهاندا زیاددەکات. بۆنمونە بۆریی ئاشتی کە گازی ئێران بۆ هند دەگوازێتەوە و بەپێی خشتەی کارناسانەوە وابەستەیی هند بە گازی ئێران رۆژ لەدوای رۆژ بەرەو بەرزبوونەوە دەچێت. بەشێوەیەکی گشتی سێ هەڵبژاردەی بەربڵاو لە گواستنەوەی گازی ئێران بۆ هند و چین هەیە. هەرزانترین و ئاسانترین رێ، هێڵی لولەیی ئێرانە بۆ هند لە رێگەی پاکستانەوە، ئێران لەم زەمینەیەدا خوازیارە کۆمەك بە هند بکات. دووەمین رێ بۆرییەکانی نێو ئاوە کەم قوڵەکانی لێواری بانەکانی

پاکستانە، سێیەمینیشیان لە کەنداوی فارسەوە و لەرێی دەریاوە بۆ کەناراوەکانی خۆرئاوای هند، وابەستەیی هند بە گازی سروشتی لە ساڵانی ئایندەدا ئێجگار زیاددەبێت. بەشێوەیەك ناچاردەبێت گازی ئێران، لەرێگەی لولەوە وەك گازی شل هاوردەبکات، چونکە ئێران ساناترین و هەرزانترین گازی شل بۆ ئێران فەراهەمدەهێنێت، لەبەرئەوەی هەم هەڵکەوتەی جوگرافییان نزیکە، هەمیش لە رێگەی وشکانی و ئاوییەوە دەتوانێت لە گازی شلی ئێران کەڵك وەربگرێت. لە سەر ئەم بنەمایە هەردوو وڵات لە زەمینەی وزەدا لەم کەرتانەی خوارەوەدا هەماهەنگی دەکەن:

یەکەم: هێڵی لولەیی گازی سروشتی.

دووەم: هاوردەی (LNG)لە ئێرانەوە.

سێیەم: سەرمایەگوزاریی کۆمپانیا هندییەکان لە کەرتی وزەی ئێراندا.

هێڵی بۆریی گازی (هند-ئێران-پاکستان)

یەکێك لە گرنگترین رێگاکانی گواستنەوەی گاز لە خۆرئاواوە بەرەو باشوری ئاسیا و تەنانەت بەرەو چین و رۆژهەڵاتی ئاسیا، بریتیە لە هێڵی بۆریی گازی ئێران-هند-پاکستان. کە بە هۆکاری ململانێ و پێکدادانی چەند ساڵەی نێوان هند و پاکستان لەسەر کشمیر، ئەم بۆرییە رۆڵی نێوەندگیریی گێڕا. رۆڵی ئەم بۆرییە گازییە لە بەرپاکردنی ئاشتی و دۆستی نێوان دوو وڵاتدا بە هێڵی بۆریی ئاشتی ناوی لێنرا. بە لەپێشچاوگرتنی ئەوەی کە توانای ئەم بۆرییە گازییە بەجۆرێکە کە دەکرێت تا چین درێژبێتەوە، ئەم پێشنیاز و پرۆژەیە بایەخێکی جیۆپۆلۆتیکی گەورەتری بەخۆوە بینی. پەروێز موشەرەفی سەرۆك کۆماری پێشوی پاکستان لە جەنیوەری 2006دا رایگەیاند: ئەگەر هند لەم پرۆژەیەدا دورەپەرێزبێت، ئەوا لەلایەن پاکستانەوە خواستێك هەیە کە توانای بەرێوەچونی ئەم پرۆژەیە بگرێتە ئەستۆی خۆی.

ڕێککەوتنی هێڵی بۆریە گازەکەی ئاشتی، ساڵانێکە چەندین مشتومڕی لەسەرە و هێشتا دەستی نەکردوە بە ناردنەدەرەوە، ئەوەش بە پاساوی ئەوەی هند پێیوایە کە پاکستان لە ڕەوشێکی نائارامدایە. هاوکات فشاری ئەمریکاش بۆ سەر ئێران وایکردوە، کە هند وابەستە نەبێت بە ئێرانەوە لە بواری گازدا. هند بە پاساوی ناکۆکیی مێژینەی لەگەڵ پاکستاندا، ئێجگار لەم وڵاتە دڕدۆنگ و دڵکرمێیە و پێیوایە لە ئەگەری هەر ناکۆکییەکدا پاکستان ئەم هێڵی گازەی وەك کارتێکی فشار بەکاردەهێنێت بۆ هەڕەشە لەسەر هند.

لە ساڵی 1995 ئێران و پاکستان ڕێکەوتنێکیان لەبارەی هێڵی لولەیی گازی پارس و بەندەر کراتچی واژۆکـرد، لەو سۆنگەیەوە ئێران پێشنیاریکرد، کە ئەم لولەی گـازەی درێژییەکەی 2700 کیلۆمەتر دەبێت، تاوەکو هند درێژبێتەوە. لەساڵی 1999دا ئێران و هند لەپێناو هاوکاریی دوولایەنەدا لەبارەی هێڵی بۆریی ئاشتیەوە ڕێکەوتننامەیەکی سەرەتاییان واژۆکرد، لەسەر ئەو بنەمایە گازی ئێران لە دوای کراتچی بەرەو شارەکانی مولتان و نیودەلهی بنێرێتە دەرەوە.

لەسەر ئەم بنەما پێشبینیکراوە کە لە ڕەوشی ڕێککەوتنی کۆتایی هەرسێ وڵات لەسەر ئەم پرسە، 1100 کیلۆمەتری ئەم هێڵە لە خاکی ئێران و 1000 کیلۆمەتر لە خاکی پاکستان و 600 کیلۆمەتریی دەکەوێتە خاکی هندەوە. یەکەمین توانای ئەم پڕۆژەیە 22 ملیار مەتر چوارگۆشەیە لەساڵێکدا و چاوەڕواندەکرێت بۆ هەر ساڵێك بۆ 55 ملیار مەتر چوارگۆشە بەرزبێتەوە. بە تەواوکردنی ئەم پڕۆژەیەوە ملدانی هند لەسەری، ڕۆژانە 150 ملیۆن مەتر چوارگۆشە گاز لە ئێرانەوە بۆ پاکستان و هند دەنێردرێتە دەرەوە. کە 90 ملیۆن مەتر چوارگۆشەی ئەو گازە بۆ هند و شەست ملیۆن مەتر چوارگۆشەی بۆ پاکستان دەبێت. هند بە بەرەوپێشچوونی ئابورییە باڵاکەی و چەندین بژاردەی لەبەرامبەر دابینکردنی وزەدا بۆخۆی هەڵسەنگاندوە، بەڵام تەنها ئەگەرێکیان حەتمییە، چونکە نزیکیی ئێران وەك سەرچاوەی

دووەم گازی سروشتی جیهان شتێك نییە، كە هند لەپێشچاوی نەگرێت. دەكرێت ئەم وڵاتە لە زەمینەی نەوتیشدا چەندین بژاردەی هەبێت، بەڵام لە زەمینەی گازدا تەنها بژاردەیەكی هەڵبژاردوە، هند بە تەواوی نیازمەندی گازی ئێرانە، بەڵام لە سەردەمی سەرۆكایەتی بۆشدا توانی لە گەمارۆ ئابوریەكانی ئەمریكا بێتە دەرەوە و بچێتە نێو كۆڕی ناوكی جیهانییەوە. ڕێككەوتنی دوولایەنەی هند و ئەمریكا هۆكارێك بوو كە نیودەلهی سەرەڕای ئارەزوی شاراوەی، كەچی ڕێككەوتننامەی هێڵی بۆریی ئاشتی پەكخست. هند كە پێنجەمین بەكاربەری وزە و شەشەمین هاوردەكەری نەوتی جیهانە، ڕۆژانە بە 170 ملیۆن چوارگۆشە گاز نیازی هەیە، كە 80 ملیۆن چوارگۆشەی ئەوە لە بەرهەمهێناندا دادەنێت و لە ڕۆژێكیشدا پێویستی بە 90 ملیۆن چوارگۆشە گاز هەیە. ئەمە لەكاتێكدایە كە ئێران بە هەبوونی 812 ملیار مەتر چوارگۆشەی یەدەگی گاز پلەی دووەمی هەبوونی گازی یەدەكی لە جیهاندا گرتوە. هاوكات بەهۆی هەڵكەوتەی ئێران لە ناوچەیەكی جیۆپۆلۆتیكی و جیۆستراتیژیدا هەوڵدەدات لە ڕۆڵی بازاڕی هەرێمیدا دەربكەوێت. لەم چوارچێوەیەدا مەیدانی گازی پارسی باشور نزیكەی 7/3 %ی تەواوی گازی یەدەكی جیهان پێكدەهێنێت. پرسێكی تر بریتییە لە فشاری بەردەوامی ئەمریكا لەسەر هند و پاكستان تا ڕێگربن لە جێبەجێكردنی ڕێككەوتننامەی بۆریی گازی ئاشتی. لە سەردەمی گەمارۆكانی ئەمریكاوە لەسەر ئێران كە ڕێگربوو لە سەرمایەگوزاریی 20 ملیۆن دۆلار لە پیشەسازی نەوت و گازی ئێراندا، سەرانی ئەمریكا بە هۆكاری ڕۆڵی لولەی ئاشتی بۆ بەرزبوونەوەی پێگەی ئابوری ئێران لە هەرێمەكەدا، فشارەكانی خۆیان بۆ سەر هند و پاكستان زیادكردوە. لە ساڵانی كۆتایدا هند بە هۆكاری بەستنی ڕێككەوتنی ناوكی لەگەڵ ئەمریكادا، دەستی داوەتە وەرچەرخانێكی ئاشكرا لە نەزمی پەیوەندییە دەرەكییەكانیدا

و بە پاساوگەلێکی جۆراوجۆر هەوڵدەدات، خۆی لە بەگەڕخستنی لولەی ئاشتی ببوێرێت. هەرچەندە پێشبینیدەکرێت درەنگ یان زوو هند پێویستی بەم رێککەوتنە دەبێت لەگەڵ ئێران، ئیتر ئەگەر لەژێر چاودێری کۆتوبەندی نێونەتەوەیشدا بێت، چونکە بەکاربردنی گازی سروشتی لەلایەن هندەوە تا دوو دەیەی ئاینده و لە 2030دا ئێجگار زیاد دەکات. هەربۆیە هند پێویستی بە گازی ئێران دەبێت ئەگەرچی تاوەکو ئێستا لەبەر پەراوێزخستنی ئێران لەلایەن ئەمریکاوە ئەو بۆشاییەی بۆ قەرەبوو کراوەتەوە. هند بە تەواوی لەوە تێگەیشتوە کە نابێت بەتەواوی لەم پڕۆژە دەستبکێشێتەوە، چونکە لەلایەکەوە پێویستی بە گاز هەیە و لەلایەکی تریشەوە دەبێت گەمە بە کارتی ئێرانی بکات بۆ ئامانجەکانی تری لەگەڵ ئەمریکا و خۆرئاوادا.

ئەمریکا بـەردەوام لە سیاسەتەکانی خۆیدا هەوڵدەدات لە بەرزبوونەوەی پێگەی هەرێمی ئێران کەمبکاتەوە، لەکاتی جێبەجێکردنی هێڵی لولەی ئاشتیدا، شوێنی ئابوری هەرێمی ئێران بەرزدەبێتەوە و پێگەی لەنیمچە دورگەی هندا بەهێزدەبێت و لەگەڵ ئەوەشدا قازانجێکی زۆر بە ئێران دەگات، هەربۆیە ئەمریکا بە هەر نرخێك بێت نەیاری ئەم پڕۆژە ستراتیژییەی ئێرانە.

پاساوەکانی نەیاریی ئەمریکا

یەکەم: ئەم پڕۆژەیە مایەی باڵابوونی هەرێمی ئێرانە لە روی ئابوری و سیاسییەوە، کە پێچەوانەی سیاسەتەکانی ئەمریکایە لە ناوچەکەدا.

دووەم: هێڵی بۆریی ئاشتی مایەی بەرفراوانبوون و گەشەی ئابوری و ئاسایشی ئێرانە لەگەڵ هند و پاکستاندا و ئاستی بازرگانی ئەم وڵاتە لە ناوچەکەدا ئێجگار بەهێز دەبێت.

سێیەم: ئەم پڕۆژەیە مایەی بەهێزبوونی زیاتری ئێرانە لە کەنداوی فارسدا.

به لەپێشچاوگرتنی ئەوەی وڵاتانی عەرەبی هاوسنوری پاکستان نین، لەم روەوە ئێران زیاتر پاکستان لە پەیوەندییەکانی وان دوردەخاتەوە و زیاتر بەسەر وڵاتانی عەربیدا زاڵدەبێت.

دۆستایەتی نێوان هند و چین و ئێران دیسان هۆیەکی تری نەیاریی ئەمریکایە، چونکە ئێران رایگەیاندوە، کە لە رێی ئەو پرۆژەیەوە بۆ ماوەی سی ساڵ گازی سروشتی بۆ چین و هند دابیندەکات. ئێران بە تێگەیشتن لە پێگە و بایەخی چین لە دنیای هاوچەرخدا، بەبێ رەچاوکردنی نەیاریی ئەمریکا، هەوڵدەدات بە هەر نرخێك بێت هێڵی لولەیی ئاشتی تا چین درێژبکاتەوە، چونکە (ئاغای حوجەتوڵا غەنیمی فەرد)ی نوێنەری تایبەتی وەزیری نەوت لە رێککەوتنە گازییەکانی ئێران لەگەڵ پاکستاندا، جەختی لەسەر ئەگەری درێژکردنەوەی لولەی گازیی ئێران لە سنوری باکوری رۆژهەڵاتی پاکستانەوە بۆ چین کردەوە. هاوکات هێڵی ئاشتی لە بەرزبوونەوەی ئاسایش و ئارامی نیمچە دورگەی هند رۆڵی مەزنی دەبێت، چونکە دوو وڵاتی نەیاری یەکتریی کە هند و پاکستانن لێك نزیکدەکاتەوە. بەم جۆرە روندەبێتەوە، کە هەریەك لە نەیار و یار لەبەردەم ئەم پرۆژەیەدا بونیان هەیە، بەڵام لە ئەگەری پەیوەستبوونی هند بەم پرۆژەیەوە، چەندین جیاوکی سیاسی و ئابوری بۆ هەر سێ وڵاتی هند، پاکستان و ئێران دێتە پێشێ، بۆ نمونە:

یەکەم: ئەم هێڵە بۆ هەریەك لە ئێران، هند و پاکستان خاڵی هاوبەشی بەرژەوەندیی ئابوری، سیاسی و ئاسایش دەهێنێتە پێش، کە ئێران رۆڵی بنچینەیی دەبێت لەو جیاوکانەدا.

دووەم: ئەم پرۆژەیە هەڕەشەکانی ئایندەی سەر ئێران کەمدەکاتەوە.

سێیەم: ئەم پرۆژەیە داهاتی ئێران زۆر زیاددەکات و بەرنامەرێژییەکی ئابوری تۆکمە دەهێنێتە پێشەوە.

چوارەم: ئەم هێڵە پاکستان دەکاتە وێستگەی گواستنەوەی گاز بۆ هند، لەم روەوە جۆرێك لە گەشە و ئابورییەکی پتەوتر دەداتە پاکستان.

پاساوەکانی دژایەتیکردنی ئەم پرۆژەیە

یەکەم: نەیارانی ئەم پرۆژەیە لەو باوەڕەدان، کە ئامانجی پاکستان لێرەدا دابینکردنی وزەی نیازمەندی خۆیەتی و هاوکات لەهەر کاتێکدا ئەم بۆرییە وەك کارتێکی فشار لەبەرامبەر ئێران و هند بەکاردەهێنێت.

دووەم: لە کاتی پەیوەستبوونی هند بەم رێککەوتنی ئاشتییەوە، هند دەتوانێت رۆڵی دابینکردنی ئاسایش لە ئۆقیانوسی هنددا بە نوێنەرایەتی ئەمریکا فەراهەمبهێنێت.

سێیەم: پاکستان وەك وڵاتێکی نائارامی ناوچەکە، توانای بەرنامەڕێژییەکی دورمــەودای بۆ ئایندەی خۆی نییە و لەکاتی دەسەڵاتگرتنە دەستی هێزە توندڕەوەکان، ئاسایشی هێڵی لولەی گازی ئاشتی دەکەوێتە مەترسییەوە.

چوارەم: لەکاتی وابەستەبوونی هند و پاکستان بۆ پرۆژەکە، لە هەر کێشەیەکی نێوانیاندا ناتوانن ئاسایشی هێڵەکە پارێزراو بکەن و ئەمەش لە بەرژەوەندی ئێراندا نییە.

پێنجەم: ئەم پرۆژەیە بەهەمان رێژە کە هند و پاکستانیش وەك ئێران تێیدا بەشدارن، لە بەرژەوەندیی ئێران نییە، چونکە دەبێت گازی ئێران تەنها بۆ ئەوان بێت، لەکاتێکدا ئێران پێویستە بژاردەی تری هەبێت.

لەکاتی ئێستادا بەرپرسانی ئەمریکایی جەختدەکەنەوە لەسەر هێڵی بۆری گازی تورکمانستان لەبری هێڵەکەی ئێران، ئەمریکییەکان لە هەردوو وڵاتی پاکستان و هند دەخوازن تا بایەخ بە هێڵی لولەی تورکمانستان بدەن و پەیگیریی بکەن. تەنانەت پێیانوایە ئەم هێڵە زۆر ساناتر و هەرزاترە تا ئێران، بەڵام لە ئێستادا بەهۆی هەلومەرجی نائارامی ئەفغانستانەوە، کە ئەگەری روبەروبوونەوەی هەڕەشە هەیە بۆ ئەو هێڵە، کارێکی ئەستەم دەبێت.

بایەخی وزە و نیگەرانی وڵاتی هند

یەکێك لە مەترسییەکانی وڵاتانی بەکاربەری وزە بریتییە لە پرسی ئاسایشی وزە. بەهۆی وابەستەیی ئابوریی وڵاتانی پێشکەوتو لە رەوشی گەشەدا و پەیامە سیاسیی و ئاسایشییەکانی دوای یازدەی سێپتەمبەر، پرسی ئاسایشی وزە بە یەکێك لە تەحەدییە گەورەکانی وڵاتان هاتە ئەژماردن، کە لە تەواوی دانیشتنە گرنگەکانی جیهاندا وەك داڤۆس یاخود دانیشتنی سەرانی هەشت وڵاتە پیشەسازییەکەی جیهان دەربارەی ئاسایشی وزە باس و خواسی زۆر کراوە.

ئاسایشی وزە و دارشتنەوەی سیاسەتی وزە یەکەمین دەستوری کاری ئیدارەی بۆش بوو. سەرۆك کۆماری پێشوی ئەمریکا، پاش گەیشتن بە دەسەڵات یەکەمین سەنەدێك کە لەساڵی 2001دا و تەنانەت پێش هێرشەکانی یازدەی سێپتەمبەر نوسی و وەك بنەمایەکی ستراتیژیی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا ئاماژەپێدان بریتیبوو لە سیاسەتی وزەی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا. دیارە ئەمریکا سێ دەیە دەبێت بایەخی داوەتە ئاسایشی دابینکردنی وزە و ئاگای لە یەدەگی نەوتییە لە رۆژهەڵاتی ناوەراستدا.

شوێنی ئەفغانستان لە پەیوەندیەکانی هند و ئێراندا

یەکێکی تر لەو بابەتانەی، کە دەتوانێت لە بەهێزکردنی هاوکارییەکانی نێوان ئێران و هنددا کاریگەریی هەبێت، بریتییە لە پرسی ئەفغانستان. ئێران و هند خاوەنی چەندین بەرژەوەندی و سودی هاوبەشن لە ئەفغانستاندا، لەگەڵ ئەوەشدا هەردوولا خاوەنی هەمان تێڕوانینن لە بارەی دەسەڵات و گروپە توندڕەوەکانی ئەفغانستانەوە. هند نیگەرانە لە گروپە توندڕەوەکان، چونکە هەم کێشەی کشمیری موسوڵماننشینی هەیە، هەم لەگەڵ پاکستاندا گروپە توندڕەوەکان پەیوەندی ئاڵۆز و بەیەکداچویان هەیە، لەبەرئەوە لەگەڵ ئێراندا هاوڕایە بۆ دژایەتی بزوتنەوەی توندڕەوی تاڵیبان، کە ئەو بزوتنەوەیە نەیاری سەرسەختی ئێرانە. هاوکات هند رۆڵی ئێران

لە ئارامیی ئەفغانستاندا بەرز دەنرخێنێت. هند رۆڵی ئێران لەوەدا دەبینێت، کە تەنها لە سنورەکانی ئێرانەوە توندڕەوەکان دەتوانن بچنە هند، بۆیە ئێران کۆنترۆڵی تەواوی سنورەکانی خۆی و هند دەکات، هەربۆیە پێکەوە هەریەك لە ئێران و هند گروپەکانی وەک تاڵیبان و قاعیدە لە لیستی تیرۆریستاندا شوێن دەکەنەوە.

کاریگەریی پەیوەندییەکانی هند و ئیسرائیل لەسەر پەیوەندییەکانی ئێران و هند

رژێمی ئیسرائیل بە یەکێك لە فاکتەرە نەرێنییەکانی سەر پەیوەندییەکانی ئێران و هند شرۆڤەدەکرێت. لە راستیدا، لە وەختی گەشەکردنی پەیوەندییەکانی هند و ئیسرائیلەوە لە ساڵی 1992، بەرپرسانی ئیسرائیل چەندینجار نیگەرانیەکانی خۆیان لەمەڕ ئایندەی پەیوەندییەکانی ئێران و هند نەشاردۆتەوە. ئەوان نیگەرانن لە دەستڕاگەیشتنی ئێران بە تەکنەلۆژیای ئیسرائیل لە رێگەی نیودەلهییەوە، هەربۆیە لە هند دەخوازن تا لەو بارەیەوە دڵنیاییان بداتێ. ئێران هەوڵیداوە بوونی ئیسرائیل لە پەیوەندیی لەگەڵ هنددا نەکاتە پرسێکی پەیوەندییەکانی خۆیان و هند و دەیەوێت خۆی بەدور بگرێت. هاوکات لەئێستادا ئیسرائیل بە دووەم وڵات دادەنرێت، کە هند چاوی لە تەکنەلۆژیا مۆدێرن و چەکە پێشکەوتو و سیستمی بەرگرییەکەیەتی. دیارە هند ئاگاداری نەفرەتی دنیای ئیسلام و ئێرانە لە ئیسرائیل، هەربۆیە هەوڵدەدات جۆرە هاوسەنگییەك لەنێوان ئیسرائیل و دنیای ئیسلام و ئێران رابگرێت. بەشێك لە بەرپرسانی هندی لەو باوەڕەدان، کە دەبێت لەگەڵ هەردوو لایەن پەیوەندییەکانیان بەرەوپێشبەرن تا بتوانن لە هەردوولا بەهرەمەندبن. هەندێکیش پێیان وایە هەڵکەوتەی ئێران بۆ هند، دروست وەك شوێنی ئەمریکایە لەلای ئیسرائیل، هەربۆیە بەشێك لە حزبە ئیسلامی و چەپەکانی هند لە رەوشی پەیوەندی ئیسرائیل و هند نیگەرانن و بەرەوپێشچوونی پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیل بە خاڵێکی نەرێنی شرۆڤە دەکەن.

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	ڕێباز مستەفا		2024
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا	کۆمەڵێک نووسەر		2024
3	ئاشنابوون بە کیرکەگۆر	شنۆ مستەفا		2024
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2024
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر	کۆمەڵێک نووسەر		2024
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2024
7	ئاشنابوون بە سوکرات	ئارمان ڕەووف		2024
8	ئاشنابوون بە فوکۆ	ڕێباز مستەفا		2024
9	ئاشنابوون بە فەلسەفەی ئەگزیستانس	[illegible]		2024
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2024
11	ئاشنابوون بە [illegible]	مستەفا زاهیدی		2024
12	ئاشنابوون بە لۆجیک	کۆمەڵێک نووسەر		2024
13	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2024
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک	حەمە جەمالی		2024
15	ئاشنابوون بە ئایین	کۆمەڵێک نووسەر		2024
16	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
17	ئاشنابوون بە قوتابخانەی فرانکفۆرت	[illegible]		2024
18	ئاشنابوون بە بونیادگەرایی و پۆستبونیادگەرایی	کۆمەڵێک نووسەر		2024
19	[illegible]	ئاراز		2024
20	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
21	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2024
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دی بۆڤوار	کۆمەڵێک نووسەر		2024

33	ئاشنابوون بە ڤێرجینیا وولف	لیلیان یوسف		2014
34	ئاشنابوون بە بیرۆکەی هابرماس	کۆمەڵێک نووسەر		2014
35	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2014
36	مەکۆی ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل		2015
37	کۆچی سوور	ماو لسی ئەزیک	فازڵ حسێن ملا وسیم	2014
38	سەیران بۆ سەرۆکانی	سیروان عبداللە		2014
39	کەشکۆڵ	سابیر عبداللە کەریم		2014
50	بەهاریا	کۆمەڵێک نووسەر	وەهبی ئیبراهیم	2015
51	لە فەلسەفەوە بۆ کۆیلایەتی	تاهیر حسێن، فەیروز مستەفا		2015
52	پرۆسێسی بەشداری سیاسی	تاهیر حسێن (ئاماژە)		2015
53	گەشتێک بە ناو ئەفسانەکانی سۆمەر و بابل	ئەرنا ئیبراهیم	وەرگێڕانی ئیسماعیل	2015
54	فەلسەفە و دەسەڵات	کۆمەڵێک نووسەر		2015
55	کورتەی ئەزموونی چوارسەدە پێشتر ئاشتی نێوان ئەوروپا و ئەمەریکا	ماجید خەلیل		2015
56	کۆبوونی ژیان و فێرگەکانی تۆ رۆشنبیری سیاسی و سەرچاوەکانی سەرچاوە	سەرچاوەی عبداللە ئەفشاری	سابیر عبداللە کەریم	2015
57	ئاشنابوون بە بیرۆکەی	فەرمان حەسەن		2015
58	ئاشنابوون بە هایدگەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
59	ئاشنابوون بە فوکۆیت	کۆمەڵێک نووسەر		2015
40	ئاشنابوون بە هەڵبەستکار	کۆمەڵێک نووسەر		2015
41	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 2	کۆمەڵێک نووسەر		2015
43	ئاشنابوون بە حەننا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2015
44	ئاشنابوون بە هیگڵ	کۆمەڵێک نووسەر		2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
46	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر		2015
47	ئاشنابوون بە ڤۆڵتێر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
48	ئاشنابوون بە سلاڤۆی ژیژەک	کۆمەڵێک نووسەر		2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر		2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر		2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر		2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر		2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر		2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر		2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەلال محەمەد		2015
57	بۆچی مارکس لە سەرحەق بوو؟	تێری ئیگڵتۆن	ڕێبوار محەمەد	2015
58	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
59	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
60	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2015
61	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	[illegible]		2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	[illegible]		2015
64	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
65	ئاشنابوون بە دیموکراسی	کۆمەڵێک نووسەر		2015
66	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

67	[illegible] 1	[illegible]	2015
68	[illegible] 3	[illegible]	2015
69	[illegible]	[illegible]	2015
70	[illegible]	[illegible]	2015
71	[illegible]	[illegible]	2015
72	[illegible]	[illegible]	2015
73	[illegible] 1	[illegible]	2015
74	[illegible] 2	[illegible]	2015
75	[illegible] 3	[illegible]	2015
76	[illegible]	[illegible]	2015
77	[illegible]	[illegible]	2015
78	[illegible]	[illegible]	2015
79	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]	[illegible]
81	[illegible]	[illegible] / [illegible]	[illegible]
82	[illegible]	[illegible]	[illegible]
83	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014

2014	سۆزان عەلی	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible]	105
2014	هەڵکەوت جەلال	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] لە [illegible] [illegible] [illegible]	106
2014	سۆزان عەلی	[illegible] لە [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	107
2014	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	جوڵانەوەی [illegible] و [illegible] [illegible] سیاسی لیبیا	108
2014	کوێستان حەسەن	[illegible] و [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible]	109
2014	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	کۆچ لە جیهانگیری [illegible]	110
2014	[illegible] [illegible]	ئێران و سیستەمی بازرگانی جیهانی	111
2014	هەڵکەوت جەلال	[illegible] [illegible] لە [illegible] [illegible]	112
2014	[illegible]	[illegible] [illegible] [illegible]	113
[illegible]	کوێستان حەسەن	[illegible] و [illegible] لە [illegible]	114
2014	[illegible] [illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]	115
2014	[illegible] جەلال	کورد و ئیسلام لە [illegible]	116
2014	[illegible] [illegible]	[illegible] [illegible] و [illegible] [illegible]	117

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

136	ژنێك لەناو سەردەستەی میلیشیاکاندا	دڵشاد محەمەد - هێمن تاهیر	2016
137	مارکس و رەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دکتۆر حەمید عەزیز	2016
141	مارکس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەکوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمکۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و رێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری کوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان رەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەکاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە روانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاکستان، گۆڕانکارییەکان	بابان ئەنوەر	2017